

**VİYANA ANDLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ'NE
GÖRE ANDLAŞMALARIN YORUMU**

Doktora

Mukaddes KORKMAZ SÜRER

Eskişehir 2023

VİYANA ANDLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ'NE GÖRE

ANDLAŞMALARIN YORUMU

Mukaddes KORKMAZ SÜRER

DOKTORA TEZİ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Nur TÜTÜNCÜ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Mukaddes Korkmaz Sürer'in "Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre Andlaşmaların Yorumu" başlıklı tezi/...../20.... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Kamu Hukuku Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı):
Üye:
Üye:
Üye:
Üye:

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

VİYANA ANDLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ'NE GÖRE ANDLAŞMALARIN YORUMU

Mukaddes KORKMAZ SÜRER

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2023

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Nur TÛTÛNCÛ

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, andlaşmaların yorumu hakkında kurallar içeren tek uluslararası andlaşmadır. Bu Sözleşme'nin 31. ila 33. maddelerinde yorum kuralları düzenlenmiştir. Genel yorum kuralları başlığında iyi niyet ilkesi, terimlerin olağan anlamlarının aranması ilkesi, andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi, andlaşmanın konusu ve amacına uygunluk ilkesi yer almaktadır. Bu kurala göre yorum tüm bu unsurların göz önüne alınarak tek bir birleştirilmiş işlemde uygulanmak zorundadır. Genel yorum kuralının uygulanmasıyla elde edilen sonucun açık olmaması durumunda veya bu sonucu teyit etmek için ise andlaşmaların hazırlık çalışmaları ve yapıldığı koşullar gibi tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulur. İki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmaların ise her bir metinde aynı anlamı taşıdığı farz edilir ve her dildeki metin aynı şekilde geçerlidir.

Anahtar Sözcükler: Andlaşma, Yorum, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi.

ABSTRACT

INTERPRETATION OF TREATIES ACCORDING TO THE VIENNA CONVENTION ON THE LAW OF TREATIES

Mukaddes KORKMAZ SÜRER

Department of Public Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, February 2023

Supervisor: Prof. Dr. Ayşe Nur TÛTÛNCÛ

The Vienna Convention on the Law of Treaties is the primary international treaty that sets out rules for treaty interpretation. The rules of interpretation of treaties are regulated in Articles 31 to 33 of this Convention. A treaty should be interpreted in good faith, considering the ordinary meaning of its terms within their context, and taking into account the treaty's overall object and purpose. According to this rule, the interpretation must be applied in a single combined transaction, taking into account all these elements. Supplementary means of interpretation, such as the treaty's preparatory work and the circumstances of its conclusion, can be used to confirm or clarify the meaning of a treaty when the general rule of interpretation is ambiguous, obscure, absurd, or unreasonable. According to the Vienna Convention, treaties that are written in two or more languages are considered to have the same meaning in each language and any text in any of the languages is considered to be of equal validity.

Key words: Treaty, Interpretation, Vienna Convention on the Law of Treaties.

..../..../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Mukaddes KORKMAZ SÜRER

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	xi
1. TEMEL KAVRAMLAR	1
1.1. Andlaşmalar	1
1.1.1. Andlaşma kavramının tanımı	3
1.1.2. Andlaşma kavramının unsurları	6
1.1.3. Terim sorunu.....	13
1.2. Yorum	15
1.2.1. Yorum yetkisinin kullanılması	18
1.2.1.1. Uluslararası hukuk açısından	19
1.2.1.1.1. Andlaşma taraflarının yorumu	20
1.2.1.1.2. Uluslararası yargı organlarının yorumu	22
1.2.1.1.3. Uluslararası örgütlerin yorumu	23
1.2.1.2. İç hukuk açısından	26
1.2.2. Yorumda temel yaklaşımlar	29

1.2.2.1. <i>Objektif (sözel) yorum</i>	30
1.2.2.2. <i>Sübjektif (tarihsel) yorum</i>	32
1.2.2.3. <i>Teleolojik (amaçsal) yorum</i>	34
1.2.2.4. <i>Sistematik yorum</i>	35
1.2.3. Yorum teknikleri	35
1.2.3.1. <i>Dar yorum ve geniş yorum</i>	37
1.2.3.2. <i>Benzetme yoluyla yorum</i>	39
1.2.3.3. <i>Eyleviyet (Öncelik)</i>	40
1.2.3.4. <i>Aksiyle kanıtlama yoluyla yorum</i>	40
1.2.3.5. <i>Etkili yorum</i>	41
1.2.3.5. <i>Belirli bir tarafın lehine yorum</i>	44
1.3. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi	44
1.3.1. <i>Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları</i>	45
1.3.2. <i>Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kapsamı</i>	49
1.3.3. <i>Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne yorum kurallarının konulması</i> 56	
1.3.4. <i>Yorumla ilgili kuralların gerekliliğine yapılan itirazlar</i>	60
1.3.5. <i>Andlaşma türlerinin yorum kuralları üzerinde etkisi</i>	63
2. GENEL YORUM KURALI	66
2.1. <i>Olağan Anlam</i>	69
2.2. <i>Özel Anlam</i>	76

2.3. Andlaşmanın Bağlamı	79
2.4. Sonraki Anlaşma ve Sonraki Uygulamalar	85
2.4.1. Sonraki anlaşma.....	86
2.4.2. Sonraki uygulama	88
2.4.3. Uluslararası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı.....	93
2.5. Andlaşmanın Konusu ve Amacına Uygunluk	97
2.6. İyi Niyet.....	101
3. DİĞER YORUM KURALLARI.....	105
3.1. Tamamlayıcı Yorum Araçları	105
3.1.1 Andlaşmanın hazırlık çalışmaları	108
3.1.2. Andlaşmanın yapıldığı koşullar.....	116
3.1.3. Diğer tamamlayıcı araçlar	119
3.1.4. Tamamlayıcı yorum araçlarının kullanım şekli	122
3.1.4.1. <i>Anlamı teyit etme</i>	123
3.1.4.2. <i>Anlamı tespit etme</i>	125
3.1.4.3. <i>Tamamlayıcı yorumlama araçlarına başvuru</i>	127
3.2. İki veya Daha Fazla Dilde Tevsik Edilmiş Olan Andlaşmaların Yorumu	129
3.2.1. Tarihi gelişim ve görüşme süreci.....	131
3.2.2. Amaç ve kapsam	134
3.2.3. 33. maddenin unsurları	136

3.2.3.1. Farklı dillerde hazırlanan metinlerin eşit derecede geçerli olması	137
3.2.3.2. Diğer suretler	143
3.2.3.3. Aynı anlam karinesi	144
3.2.3.4. Farklı anlamların uzlaştırılması	146
SONUÇ	150
KAYNAKÇA.....	159
Andlaşmalar ve Diğer Uluslararası Belgeler	164
Yargı Kararları.....	165

KISALTMALAR DİZİNİ

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
b.	Bölüm
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CERD	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	Editör
ICJ	International Court of Justice
K.T.	Kabul Tarihi
m.	Madde
p.	Sayfa
para.	Paragraf
PCIJ	Permanent Court of International Justice
R.G.	Resmi Gazete
S.	Sayı
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UDAD	Uluslararası Daimî Adalet Divanı

UHK	Uluslararası Hukuk Komisyonu
WTO	World Trade Organisation
VAHS	Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
vd.	ve devamı
Vol.	Volume

ÖNSÖZ

Andlaşmalar çağında yaşadığımızı söylemek çok da iddialı olmayacaktır. Her geçen gün devletler ve uluslararası örgütler daha çok ikili ve çok taraflı andlaşma akdetmektedir. Gelişen teknoloji ve uluslararası ticaretteki artış gibi nedenler, devletlerin açık, kesin ve hızlı kurallara olan ihtiyacını arttırmaktadır. Örf ve âdet hukukunun bu ihtiyacı karşılayamadığı açıktır. Andlaşmaların sayısı arttıkça, uygulanması gereken andlaşmalar da artmakta ve dolayısıyla bu uygulamanın nasıl olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Uygulama için ise andlaşmaların yorumu gerekmektedir.

Andlaşmaların yorumu konusu uluslararası hukukun en zorlu ve tarafları en fazla karşı karşıya getiren konularındandır. Bu nedenle yorum, uluslararası yargı organlarının temel görevlerinden ve ayrıca en fazla mesai harcadıkları konulardan biridir. Ancak andlaşmaların yorumuna sadece uyuşmazlık çıktıktan sonra değil, andlaşmanın uygulanmasının her safhasında ihtiyaç duyulmaktadır. Bir andlaşmanın uygulanması ve dolayısıyla yorumu, uluslararası yargı organlarının yanında pek çok kişi ve kurumu da ilgilendirmektedir. Yorum konusu, uluslararası hukukun en önemli meselelerinden biri olmasına rağmen, Türk literatüründe hak ettiği değeri görememiştir.

Uluslararası hukuk açısından yorum konusu genellikle andlaşmalar bağlamında ele alınmaktadır. Bununla birlikte, her uygulama aynı zamanda bir yorum faaliyetini de içinde barındırdığı için andlaşmaların yorumlanmasında yararlanılan kural, ilke ve tekniklerin, genel olarak bütün uluslararası hukuk kuralları bakımından -bu kuralları doğuran kaynakların özellikleri dikkate alınmak şartıyla- uygulanabilir olması, andlaşmalar hukukundaki birikimlerden diğer alanlarda da yararlanmaya imkân vermektedir.

Yorum, bir hukuksal işlemin anlamını ortaya çıkarmak, sınırlarını ve kapsamını belirtmek, karanlık ve karmaşık noktalarını aydınlatmak amacıyla yapılan düşünsel bir çalışmadır. Her hukuksal işlem, bu işlemi uygulamak durumunda olan kişi veya organlar tarafından yorumlanarak uygulanmaktadır. Uluslararası hukukun asli kaynaklarından olan andlaşmaların uygulanabilmesi için de öncelikle yorumlanması gerekmektedir. Andlaşmaların gerek sayı gerekse uluslararası hukuk düzeninde sahip olduğu yer göz önünde tutulunca, andlaşmaların yorumu konusunun önemi de ortaya çıkmaktadır.

Andlaşmaların yorumu hakkındaki çalışmamıza andlaşma ve yorum gibi temel kavramların açıklanması ile başlanacaktır. Birinci bölümde ele alınacak bir diğer konu ise andlaşmaların yorumuyla ilgili kuralların ortaya çıkışı ve bu kuralların gerekliliğine yapılan itirazlardır. Yorum faaliyeti, “*kim yorumlayabilir?*” ve “*nasıl yorumlamak gerekir?*” şeklindeki iki temel soruya cevap vermek zorundadır. Biz de çalışmamızın birinci bölümünde, andlaşmayı yorumlama yetkisine sahip olan kişileri ele almayı uygun gördük.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, yorumun nasıl yapılması gerektiği sorusunun cevabı aranacaktır. Bu kapsamda da her yorum faaliyetinde uygulanması gereken genel yorum kuralları incelenecektir. Genel yorum kuralları olarak “*iyi niyet ilkesi*”, “*terimlerin olağan anlamlarının aranması ilkesi*”, “*andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi*”, “*andlaşmanın konusu ve amacına uygunluk ilkesi*” “*sonraki anlaşma ve uygulamalar*”, ve “*etki doğurma ilkesi*” ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise her yorum işleminde değil, sadece ihtiyaç duyulduğunda uygulanacak yorum kurallarına değinilecektir. Bu kapsamda genel yorum kuralları kullanılarak ulaşılan sonucun anlamsız olması veya açık olmaması durumunda başvurulacak tamamlayıcı yorum araçlarına neler olduğu ve bunların hangi koşullarda kullanılabileceği irdelenecektir. Ayrıca bu bölümde genel ve tamamlayıcı yorum kurallar arasındaki ilişki, özellikle 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ve uluslararası yargı organları kararları ışığında açıklanmaya çalışılacaktır. İki veya daha fazla dilde tevsik edilmiş olan andlaşmaların yorumu konusuna da ayrıca değinilecektir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda ortaya çıkan hukuki uyuşmazlığın çoğunun temelinde yorum sorunları yatmaktadır.¹ Uluslararası hukukun asli kaynaklarından olan andlaşmaların uygulanması aşamasında en temel problemlerden biri yorum konusudur. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin² önemi de buradan gelmektedir. Andlaşmalar hukuku hakkındaki örf ve âdet kurallarının kodlaştırıldığı 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi uluslararası alanda yorum kurallarının düzenlendiği tek andlaşmadır.

Sözleşme'deki bu kuralları incelemeyen önce andlaşma ve yorum kavramlarının açıklanması faydalı olacaktır. Zira her uluslararası metnin andlaşma olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Aynı biçimde Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki yorum kurallarının incelemesine geçilmeden önce, yorum kavramının ne olduğuna, hangi faaliyetlerin yorum kavramına dâhil olduğuna ve kimlerin yorum yapabileceğine de değinmek gerekmektedir. Ayrıca Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin tarihçesine değinmek de yorum kurallarının anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Bu nedenlerle çalışmamızın ilk bölümünde andlaşma ve yorum kavramları ile Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin tarihçesi incelenecektir.

1.1. Andlaşmalar

Uluslararası hukukun genel yapısı nedeniyle, uluslararası alanda, ulusal alanda olduğu anlamda, bir kanun koyucu bulunmaz ve bu görev bizzat uluslararası hukuk

¹Yorum konusunun uluslararası hukukta taşıdığı önemi saptayabilmek amacıyla Uluslararası Adalet Divanı'nın son dönemde vermiş olduğu karar ve danışma görüşlerini inceledik. Uluslararası Adalet Divanı'nın 2000-2022 yılları arasında 69'u dava ve 4'ü danışma görüşü olmak üzere verdiği toplam 79 kararı incelediğimizde, bunlardan sadece 12 kararda yorum konusuna değinilmediğini gördük. Yorum sorunlarının ele alındığı toplam 67 kararın 36'sında ise Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne atıf yapıldığını tespit ettik.

²United Nations (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*, United Nations Treaty Series, vol. 1155, s. 331-512. Sözleşme'nin resmi olmayan Türkçe metni için bkz. A. Gündüz (2014). *Milletlerarası hukuk* (Ed: R.V. Günel) (7. baskı). İstanbul: Beta, s.66-87; E. Bozkurt (2007). *Türkiye'nin uluslararası hukuk mevzuatı*. (4. baskı). Ankara: Asil, s.554-578; İ. Kaya (2020). *Uluslararası hukukta temel belgeler* (4. baskı). Ankara: Seçkin, s. 66-111.

kişilerince yerine getirilir. Bu durum da uluslararası hukuk kaynaklarının ulusal kaynaklardan farklılaşmasına neden olur. Uluslararası hukukun kaynaklarını belirlemek için genellikle Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün³ 38. maddesine başvurulmaktadır.⁴ Bu maddeye göre:

“1. Ödevi, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletlerarası hukukuna uygun olarak çözmek olan Divan:

a) Uyuşmazlık halindeki devletlerce tahsisen kabul edilmiş kaideler koyan gerek genel, gerekse özel milletlerarası anlaşmaları;

b) Hukuk kaidesi olarak kabul edilmiş olan umumi bir tatbikatın beyyinesi olarak milletlerarası teamülü;

c) Medeni milletlerce kabul edilen genel hukuk prensiplerini;

d) 59. madde hükmü mahfuz kalmak şartıyla, hukuk kaidelerinin tayininde yardımcı vasıta olarak muhtelif milletlerin adli kararları ile en yetkili müelliflerinin doktrinlerini; tatbik eder.

2. İşbu hüküm taraflar mutabık iseler Divan'ın hak ve nisfete karar vermek yetkisine halel getirmez.”

Bu maddeye göre uluslararası hukukun aslî kaynakları andlaşmalar, örf ve âdet hukuku kuralları ve hukukun genel ilkeleridir. Maddenin d. bendinde ise uluslararası hukukun yardımcı kaynakları olarak yargı organlarının kararları ve öğretisi sayılmıştır.

Ancak uluslararası hukukun kaynaklarının 38. maddede tüketici olarak sayıldığını iddia edemeyiz. Hangi kuralların bir devlet için bağlayıcı olacağı devletlerin uygulamalarından ortaya çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda uluslararası örgütlerin sayısı ve rolü hızla artmıştır. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin uluslararası alandaki faaliyetleri ve bunlarla bağlı olarak da aldığı çeşitli kararların sayısında da belirgin bir artış gözlenmiştir. Her ne kadar uluslararası örgüt kararları bugün için ayrı bir uluslararası hukuk kaynağı olarak görülmemekteyse de, o

³Uluslararası Adalet Divanı Statüsü için bkz: Resmî Gazete 6092 (24 Ağustos 1945) Kanun No: 4801. Ayrıca bkz: Kaya (2020) **a.g.k.**, 372-395; A. Gündüz (2014) **a.g.k.**, 165-175; Bozkurt (2007), **a.g.k.**, s.598-608.

⁴I. Brownlie (2003). *Principles of public international law*. (6. Edition), New York: Oxford University Press, s.4-5; M.N. Shaw (2017). *Uluslararası hukuk*. (Çev.Ed: İ. Kaya), (8. Baskı), Ankara: Seçkin, s.50; R. Jennings and A. Watts (eds.) (1996). *Oppenheim's international law volume 1*. (9. edition), London: Longman, s.24.

günlerin gelmesi de muhtemel görünmektedir.⁵ Günümüzde uluslararası örgütlerin kararları ayrı bir hukuk kaynağı olarak kabul edilmese de bir uluslararası örf ve âdet hukuku kuralının varlığını ve içeriğini belirlemek için kanıt sağlayabilir veya gelişmesine katkıda bulunabilir. Ayrıca bir uluslararası örgüt tarafından veya hükümetler arası bir konferansta kabul edilen bir karardaki bir hüküm, hükmün hukuk olarak kabul edilen genel bir uygulamaya (opinio juris) karşılık geldiği belirlenirse, bir uluslararası örf ve âdet hukuku kuralını yansıtabilir.⁶ Dolayısıyla uluslararası örgütlerin kararları, örf ve âdet hukuku kurallarının oluşumu ve ispatlanması aşamalarında önem taşımaktadır.

Uluslararası bir yasama organı bulunmadığı için, uluslararası alanda yasama işlemleri andlaşmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kodlaştırma çalışmaları neticesinde pek çok örf ve âdet hukuku kuralı da andlaşma haline getirilmiştir. Örneğin andlaşmalar hakkında var olan örf ve âdet kuralları 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde, deniz hukuku ile ilgili örf ve âdet kuralları ise 1958 tarihli "Cenevre Sözleşmeleri" olarak da bilinen "Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi", "Açık Deniz Sözleşmesi", "Kıta Sahaneliği Sözleşmesi" ve "Balıkçılık ve Açık Denizlerin Canlı Kaynaklarının Korunmasına Dair Sözleşmesi" ile 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde kodlaştırılmıştır.

Andlaşmalar ile örf ve âdet hukukuna göre çok daha detaylı düzenlemeler yapılabilmektedir. Ayrıca örf ve âdet hukukunun ispatındaki güçlükler ve ortaya çıkma süresinin uzun olması, andlaşmaları daha tercih edilir kılmaktadır. Andlaşmaların tercih edilmesinde bir diğer sebep, politik ve ideolojik açıdan birbirinden oldukça farklı çok sayıda devletin ortaya çıkmış olmasıdır ki bu durum örf ve âdet hukukunun oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu sebeplerle andlaşmalar hem sayıları hem de düzenledikleri ilişkiler açısından, günümüzde uluslararası hukukun en önemli kaynağını oluşturmaktadır.⁷

1.1.1. Andlaşma kavramının tanımı

⁵Jennings and Watts, 1996, **a.g.k.**, 45.

⁶Draft conclusions on identification of customary international law, *Yearbook of the International Law Commission, 2018*, vol. II, Part Two, Conclusion 12 (2-3), p. 91.

⁷F. Engelen (2004). *Interpretation of tax treaties under international law*. Amsterdam: IBFD Publications, s.19.

Uluslararası hukuk açısından her metnin andlaşma olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle andlaşma kavramının tanımına ve unsurlarına değinmek faydalı olacaktır. Doktrinde andlaşma kavramının pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazılarına değinmek gerekirse:

McNair'e göre andlaşma "iki veya daha fazla devlet veya uluslararası örgütün kendi aralarında uluslararası hukuk tarafından yönetilen bir ilişki kurduğu veya kurmayı amaçladığı yazılı bir anlaşma"dır.⁸

Oppenheim'a göre ise andlaşma, " tarafların aralarında uluslararası haklar ve sorumluluklar ortaya çıkarmak amacıyla oluşturdukları belge"dir.⁹

Çelik'e göre ise andlaşma "milletlerarası hukukun bu yetkiyi tanıdığı kişiler arasında bir hukuk ilişkisi kurmak, kurulmuş bir hukuk ilişkisini değiştirmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla yapılan hukuksal işlem"dir.¹⁰

Gündüz andlaşmayı "iki veya daha fazla devletin veya milletlerarası teşkilatın kendi aralarında bir hukuki ilişkiyi kurmak, mevcut bir hukuki ilişkiyi değiştirmek veya sona erdirmek, ya da ileriye dönük davranış kuralları koymak amacıyla milletlerarası hukuka uygun olarak yaptıkları bir anlaşma" olarak tanımlamaktadır.¹¹

Meray'a göre andlaşma, "devletlerin, birbirleriyle münasebetlerinde uygulamayı kabul ettikleri kaideler üzerinde, sarıh rızalarını belirten andlaşma, iki veya daha çok devlet arasında, bir hukuki münasebet kurmak veya mevcut bir hukuki münasebeti değiştirmek veya sona erdirmek için, usulüne uygun şekilde tesbit edilmiş yazılı bir mutabakattır".¹²

⁸L. McNair (1961). *The law of treaties*. New York: Oxford University Press, s.4.

⁹Jennings and Watts, 1996, **a.g.k.**, 1202.

¹⁰E.F. Çelik (1986). *Milletlerarası hukuk birinci kitap*. İstanbul: Filiz Kitabevi s.61.

¹¹Gündüz, 2014, **a.g.k.**, 15.

¹²S.L. Meray (1968). *Devletler hukukuna giriş birinci cilt*. (3. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s.94.

Pazarıcı'ya göre andlaşma “uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde, hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren yazılı irade uyuşması”dır.¹³

Toluner'e göre ise andlaşma, “andlaşma akdetme ehliyetini haiz iki veya daha fazla milletlerarası hukuk kişisi arasında, hak ve borç yaratmak niyetiyle yapılan, bir veya birbiriyle ilgili birkaç belgede yazılı olarak saptanmış olan milletlerarası hukuka tabi bir anlaşmadır”.¹⁴

Andlaşmalar hakkında var olan örf ve âdet hukuku kurallarını kodlaştıran 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 1. paragraf (a) bendinde uluslararası andlaşma tanımlanmaktadır. Buna göre:

““andlaşma”, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun, devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası anlaşma demektir.”

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, sadece devletler arasında akdedilen andlaşmaları düzenlemektedir. Uluslararası örgütlerin taraf olduğu andlaşmaları düzenlemek için ise yine Viyana'da 1986 tarihli “*Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütlerle Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*”¹⁵ yapılmıştır. Ancak 1986 Sözleşme'si halen yürürlüğe girmemiştir. Devletler ile uluslararası örgütler arasındaki veya uluslararası örgütlerin kendi aralarındaki andlaşmaları düzenleyen 1986 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 2. maddesinde yapılan tanıma göre:

““andlaşma”, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun,

(i) bir veya daha çok devlet ile bir veya daha çok uluslararası örgüt arasında veya

(ii) uluslararası örgütlerin kendi aralarında

¹³H. Pazarıcı (2004). *Uluslararası hukuk dersleri 1. kitap*. (10. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s.109.

¹⁴S. Toluner (2017). *Milletlerarası hukuk (giriş, kaynaklar)*. (Ed: A.N. Tütüncü, E. Arıkoğlu, V.N. Akün, E. Başkaracaoğlu), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s.74.

¹⁵United Nations: Vienna Convention on the Law of Treaties Between States and International Organizations or Between International Organizations. (1986). *International Legal Materials*, 25(3), 543-592.

yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası anlaşma demektir.”

Her iki Viyana Sözleşmesi’nde yapılan tanımlara baktığımızda uluslararası bir metnin, anlaşma olarak kabul edilebilmesi için bazı unsurlar taşınması gerektiği görülmektedir. Buna göre bir anlaşmayı, bir veya birden fazla belgede yer alan ve farklı biçimlerden adlandırılabilen, uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan bir hukuksal işlem olarak özetleyebiliriz.

1.1.2. Anlaşma kavramının unsurları

Bir metnin, anlaşma olarak kabul edilebilmesi için bazı unsurları taşınması gerekmektedir. Viyana Sözleşmelerinde ve doktrinde anlaşma kavramı tanımlanırken, aranan ilk unsur irade uyuşmasıdır. Uluslararası hukuk kişileri arasında hak ve borç yaratan diğer eylem ve işlemlerle anlaşmanın farkı bu ahdi niteliğidir.¹⁶ İki veya daha fazla uluslararası hukuk kişisi arasında belli bir konuda irade uyuşması bulunmuyorsa, bir anlaşmanın varlığından da bahsedemeyiz.

Bir metnin anlaşma olarak kabul edilebilmesi için sahip olması gereken unsurlardan ikincisi anlaşmanın uluslararası hukukun anlaşma yapma yetkisi tanıdığı kişiler arasında yapılmış olmasıdır. Anlaşma yapma yetkisi bulunmayan varlıklar arasında yapılan irade uyuşmaları, ulusal hukuk açısından sonuç doğursa bile, uluslararası hukuk açısından hukuki sonuç doğurmayacaktır.¹⁷

Uluslararası hukuk açısından kimler anlaşma akdetmeye yetkilidir? Öncelikle egemen devletlerin anlaşma yapma yetkilerinin tam olduğu kabul edilir. 1969 Viyana Sözleşmesi’nin 6. maddesinde “*Her Devletin anlaşma akdetme yetkisi (ehliyeti) vardır*” denilmiştir.¹⁸ 1969 Viyana Sözleşmesi’nde “*devlet*” terimi, Birleşmiş Milletler Şartı’nda, Adalet Divanı Statüsü’nde, Cenevre Deniz Hukuku Konvansiyonu’nda ve Diplomatik İlişkilere dair Viyana Sözleşmesi gibi bazı temel ve önemli uluslararası anlaşmalarda

¹⁶Toluner, 2017, **a.g.k.**, 74.

¹⁷Toluner, 2017, **a.g.k.**, 79; Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 109.

¹⁸United Nations (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*, United Nations Treaty Series, vol. 1155, s. 331-512.

kullanıldığı anlamıyla kullanılmıştır.¹⁹ Uluslararası hukuk açısından devleti, Daimî bir nüfusu, belirli bir ülkesi, bir hükûmeti ve bağımsızlığı olan uluslararası hukuk kişisi olarak tanımlayabiliriz.²⁰ Andlaşma yapabilme yetkisine sahip olmak da esasen devlet olarak kabul edilmenin en önemli delillerinden biridir.²¹

Bağımsız ve üniter yapıdaki devletlerin andlaşma yapma yetkilerinin varlığı konusunda şüphe bulunmazken bazı devletlerin andlaşma akdetme yetkileri konusunda soru işaretleri gündeme gelebilmektedir. Genellikle, *sürekli tarafsız devlet* olarak kabul edilen veya benzer şekilde yetkileri kısıtlanmış olan devletler, hukuksal statülerini düzenleyen anlaşmalar ya da diğer hukuki belgeler tarafından yasaklanmamış konularda anlaşma yapma yetkilerine sahiptir. *Himaye altındaki devletlerin*, hukuki statülerini düzenleyen anlaşmalar veya anayasalarının izin verdiği durumlarda, andlaşma yapabilecekleri kabul edilmektedir.²² Bu duruma örnek olarak Fas'taki Amerikan Yurttaşlarının Hakları Davası'na ilişkin karar verilebilir. Fas'ın koruma altındaki ülke statüsünde olduğu döneme ilişkin 27.8.1952 tarihli Dava'da Uluslararası Adalet Divanı, himaye ilişkisini kuran belgenin incelenmesi sonucunda Fas'ın uluslararası hukuk kişiliğine, dolayısıyla da andlaşma akdetme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir.²³

Federal devletlerde ise kural olarak andlaşma akdetme yetkisi federal devlete aittir, ancak federal anayasada buna izin verilmesi durumunda federe devletlerin de andlaşma yapabilecekleri kabul edilmektedir.²⁴ Federe devletin andlaşma akdetme yetkisini, uluslararası hukuk değil, o devletin federal anayasası vermektedir ve federe devlet ile andlaşma yapmayı düşünen diğer devletlerin bu yetkiyi tanımalarından kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukukta halihazırda, federal yönetimin federe devletlere, üçüncü devletlerle andlaşma yapma yetkisi vermesi konusunda kısıtlama getiren herhangi bir kural bulunmamaktadır. Bu durum, federasyonun iki birimi

¹⁹Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun anlaşmalar hukukunu kodlaştırma çalışması çerçevesinde 1966 yılında kabul ettiği "Draft articles on the law of treaties with commentaries – Anlaşmalar Hukuku Hakkında Nihai Taslak Maddeleri ve Şerhi" adlı metin bundan sonra "UHK Şerhi" olarak anılacaktır. Metin için bkz. *Draft articles on the law of treaties with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol. II, s.187-274. Ayrıca bkz: M. Korkmaz Sürer (2018) *1966 Anlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri ve Şerhi*. AndHD Cilt:4 Sayı:1. s. 35-218.

²⁰Gündüz, 2014, **a.g.k.**, 5.

²¹D. J. Harris (1998). *Cases and materials on international law*. (5. baskı). London: Sweet & Maxwell, s.768.

²²Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 109.

²³*Case Concerning Rights of Nationals of the United States of America in Morocco, Judgment of August 27th, 1952: ICJ Reports 1952, p.176.*

²⁴Y. Acer, İ. Kaya (2022). *Uluslararası hukuk*. (13. Baskı). Ankara: Seçkin, s.81.

arasındaki andlaşmaları kapsamamaktadır. İki federe devlet arasında yapılan anlaşmalar ise bazı açılardan uluslararası andlaşmalara benzemekteyse de uluslararası hukuk kapsamında kabul edilmezler. Bazı durumlarda andlaşmalar hukukunun bazı kurallarının ulusal hukuktaki bu çeşit anlaşmalara uygulanması mümkündür. Ancak bu anlaşmalar federal devletin anayasası tarafından düzenlenmektedir ve bunların andlaşmalar hukuku kapsamına alınması uluslararası hukukla ulusal hukuk arasındaki çizginin aşılması anlamına gelecektir.²⁵

Geçmişte örneklerine rastlanan *konfederasyonlarda* ise üye devletler bağımsızlık ve kişiliklerini korudukları için, andlaşma akdetme yetkisi, üye devletlere ait olmaya devam eder. Konfederasyonun ise andlaşma akdetme yetkisi bulunmaz.²⁶

Her ne kadar 1969 Viyana Sözleşmesi'nde "*andlaşma*" terimi sadece iki veya daha fazla devlet arasındaki uluslararası anlaşmalar ile sınırlandırılmış olsa da, bu hüküm, uluslararası örgütler gibi uluslararası hukukun diğer kişilerinin anlaşmalarını kesinlikle yasaklamaz. Ancak bu madde gereği, bu tür anlaşmalar Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmeyecektir.²⁷

Uluslararası örgütler ise hem kendi aralarında hem de devletlerle andlaşma akdedebilmektedirler. 1986 tarihli *Viyana Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütlerle Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*'nin 6. maddesine göre, uluslararası örgütlerin andlaşma akdedebilme yetkisi o örgütün kurucu andlaşmasının kurallarına tabidir.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ni 3. maddesinde bu Sözleşme'nin kapsamına girmeyen andlaşmalar sayılırken "*Devletlerin, milletlerarası hukukun diğer kişilerinin de tarafı oldukları milletlerarası anlaşmalarla düzenlenen kendi aralarındaki münasebetlerine bu Sözleşmenin uygulanmasını, etkilemeyecektir.*" denmiştir. Bu maddenin (c) bendi Konferans sırasında bazı delegasyonların talepleri neticesinde metne eklenmiştir. Bu hükmün amacı, sadece devletlerin değil, diğer uluslararası hukuk kişilerinin de taraf olduğu üç taraflı veya karma uluslararası anlaşmaların durumunu

²⁵UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 629, p.5; Toluner, 2017, **a.g.k.**, 85.

²⁶M. Sur (2000). *Uluslararası hukukun esasları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, s.18; Çelik, 1986, **a.g.k.**, 65; Toluner, 2017, **a.g.k.**, 81.

²⁷UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 623, p.5.

netliğe kavuşturacaktır. Bu durumda bütün bu anlaşmaları Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamı dışında tutmaya gerek görülmemiştir. Buna göre böyle andlaşmalarda devletler arasındaki ilişkiler için 1969 Viyana Sözleşmesi uygulanabileceken, devletler ile diğer uluslararası hukuk kişilerinin kendi aralarında bu Sözleşme hükümleri uygulanmayacaktır.²⁸ Bu durumlarda 1986 tarihli Viyana Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütlerle Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi uygulanabilecektir.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 5. maddesi ise, bir uluslararası örgütün kurucu belgesi niteliğindeki andlaşmalar ile bir uluslararası örgüt çerçevesinde akdedilen andlaşmalara Sözleşme'nin uygulanacağını belirtmektedir. Bu durum doğaldır, çünkü bunlar esasen devletler arasında akdedilmiştir.

Devlet niteliği kazanmamış yerli topluluk ve kabilelerin yaptığı irade uyuşmalarının ise andlaşma olarak kabul edilmediği görülmektedir. Örneğin, Kamerun ve Nijerya arasındaki Kara ve Deniz Sınırı Davası'nda Divan, Büyük Britanya'nın yerel şeflerle yapmış olduğu yaklaşık 350 anlaşmanın statüsünü değerlendirmiştir. Neticede Divan, yerel şeflerle imzalanan 1884 Anlaşması'nın uluslararası bir himaye kurmadığına, çünkü yerel yöneticilerin bölgede bir devlet olarak görülmediğine karar vermiştir.²⁹

Ayrıca devletler ile yabancı özel kişiler arasındaki anlaşmalar da andlaşma olarak kabul edilmemektedir. Uluslararası Adalet Divanı, 22 Temmuz 1952 tarihli Anglo-Iranian Oil Co. Davası'nda³⁰ verdiği kararında Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 36. maddesinin 2. paragrafı uyarınca, İngiltere ve İran'ın isteğe bağlı olan Divan'ın yargılama yetkisini kabul edebileceklerini; İran'ın bizzat kendisinin, bir andlaşmadan doğan bir uyuşmazlığı Divan'ın önüne getirebileceğini; ancak Anglo-Iranian Petrol Ortaklığı'nın bir uluslararası hukuk kişisi olmadığını, bu nedenle de yargılama yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir. Bu karar ile devlet ile yabancı özel kişiler arasında yapılan anlaşmaların "*andlaşma*" olmadığı tescil edilmiştir.

²⁸Engelen, 2004, **a.g.k.**, 45, dipnot 119.

²⁹Land and Maritime Boundury between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guineu intervening), Judgment, ICJ Reports 2002, p. 303, paras 203-207.

³⁰Anglo-Iranian Oil Co. Case (Jurisdiction), Judgment of July 22nd 1952, ICJ Reports 1952, p. 103.

Bir metnin andlaşma olarak kabul edilmesi için aranan üçüncü koşul olan irade uyuşmasının yazılı olması koşuluna gelince, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde "*andlaşma*" teriminin sadece yazılı uluslararası anlaşmaları belirtmek için kullanılacağı yönündeki sınırlama, uluslararası hukukta sözlü anlaşmalarının hukuki gücünü engellemek için getirilmemiştir. Ancak "*andlaşma*" terimi özellikle yazılı biçimdeki anlaşmaları ifade etmek için kullanılmaktadır. Komisyon açıklık ve basitliği sağlayabilmek için andlaşmalar hukuku konusundaki Taslak Maddeleri'ni sadece yazılı şekildeki anlaşmalarla sınırlandırmıştır. İrade uyuşmasının yazılı olması koşulu doktrinde de bazı tartışmalara neden olmuştur. Baskın eğilime göre, bir irade uyuşmasının hukuken bağlayıcı olması için yazılı olması şart değildir, fakat andlaşma terimi sadece yazılı irade uyuşmalarını ifade etmek için kullanılır. Ancak Komisyon, Andlaşmalar Hukuku Taslağı'nı sadece yazılı biçimdeki uluslararası anlaşmalarla sınırlandırırken, sözlü biçimdeki uluslararası anlaşmaların da hukuki güce sahip olacaklarını ve bu sözleşmede düzenlenen bazı kuralların da bu sözlü anlaşmalara uygulanabileceğini kabul etmiştir.³¹

İrade uyuşmasının yazılı olarak saptanması aranırken, bu irade uyuşmasının tek bir belgede yapılmış olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Klasik uygulamada andlaşmalar, tek metinle yapılmasına rağmen, günümüzde andlaşmalar iki veya daha fazla belgede toplanabilmektedir. Dolayısıyla 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 1(a) bendindeki tanımda yer alan "*ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın*" ifadesi uluslararası anlaşmaların bütün bu çeşitlerini kapsamaktadır.³²

Bir irade uyuşmasının andlaşma olarak kabul edilebilmesi için aranan dördüncü koşul, bu irade uyuşmasının uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak ve uluslararası hukuk alanında hukuki sonuçlar doğurmak için yapılmış olmasıdır.³³ Bir andlaşmanın uluslararası hukuka tabi olması; o andlaşmanın akdedilmesi, geçerliliği, uygulanması, sona ermesi gibi konularda ortaya çıkabilecek sorunların uluslararası hukuka göre çözülmesini ifade eder. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanacağı andlaşmaların taraflarının uluslararası hukuka göre hak ve borç yaratma niyetinde olmaları gerekmektedir. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 2. maddesinde kullanılan "*uluslararası hukuka tâbi olan*" ifadesi uluslararası hukuk tarafından düzenlenen

³¹UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 623, p.7; P. Malanczuk (1997). Akehurst's modern introduction to international law. (7. Edition). New York: Routledge, s.131.

³²UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 623, p.7.

³³Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 112.

uluslararası andlaşmalar ile devletler arasında yapılmasına rağmen taraflardan birinin ulusal hukuku veya tarafların seçtiği başka bir ulusal hukuk tarafından düzenlenen uluslararası anlaşmaları ayırt etmek için kullanılmıştır.³⁴ Devletler ve uluslararası örgütlerin aralarında yaptıkları anlaşmalar kural olarak uluslararası hukuka tabi olur; ancak aksinin kararlaştırılması da mümkündür. Yani taraflar bir anlaşmanın taraflardan birinin ulusal hukukuna veya hukukun genel ilkelerine tabi olacağına karar verebilirler. Bu durum söz konusu anlaşmanın geçerliliğini etkilemez; ancak bu durumda mevcut anlaşmanın bir uluslararası andlaşma olduğu iddia edilemeyecektir.³⁵

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanacağı andlaşmaların taraflarının uluslararası hukuka göre hak ve borç yaratma niyetinde olmaları gerekmektedir. Her ne kadar Viyana Sözleşmesi'nin 2(1)(a) maddesinde bu gereklilik açıkça ifade edilmemiş olsa da, Uluslararası Hukuk Komisyonu,³⁶ Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi için Taslak Maddelerini hazırlarken, “*uluslararası hukuka göre sorumluluk yaratma niyeti*” gibi bir unsurun da bu tanıma eklenmesinin gerekip gerekmediğini de tartışmıştır. Komisyon'un bazı üyeleri, tanıma böyle bir unsur daha eklenirse devletlerin uluslararası hukukla ulusal hukuk arasında seçim yapma hakkına sahip olacağı biçiminde anlaşılmasından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. Neticede Komisyon, “*uluslararası hukuka tâbi olan*” ifadesinin niyet unsurunu da içinde bulundurduğuna, bu nedenle ayrıca niyet unsurundan bahsetmeye gerek olmadığına karar vermiştir.³⁷

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde niyet unsuruna açıkça yer verilmemiş olsa da “*esnek hukuk*” (soft law) olarak adlandırılan ve hukuki bağlayıcılığı bulunmayan, taraflar arasında sadece siyasi sonuçlar doğuran irade uyuşmaları ile uluslararası andlaşmaları birbirinden ayıran temel unsur niyettir. Her irade uyuşmasının andlaşma olarak kabul edilmesi söz konusu değildir.³⁸ Bir konuda hak ve borç yaratma niyeti bulunmuyorsa, o konuda görüş birliğine varılmış olması, taraflara görüş birliğine uygun davranma yükümü yüklemeyecektir. Bu konuda verilebilecek en güzel örnek, BM

³⁴UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 623, p.6.

³⁵Toluner, 2017, **a.g.k.**, 78-79.

³⁶Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası hukukun tedrici gelişimini ve kodifikasyonunu teşvik etmek amacıyla 1947'de BM Genel Kurulu tarafından kurulmuştur. Alanında yetkin hukukçulardan oluşan Komisyon ve çalışmaları hakkında daha fazla bilgi için bkz: <https://legal.un.org/ilc/>

³⁷UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 623, p.6; Engelen, 2004, **a.g.k.**, 44.

³⁸Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 112; I. Venzke (2012). *How interpretation makes international law on semantic change and normative twists*. Oxford: Oxford University Press, s.226.

Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olan *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*'dir. Bildiri her ne kadar, hukukun gelişim yönünü belirleyen önemli bir metin olsa da taraflar bu konuda borç yüklenmeyi kabul etmedikleri için, bu belge bir andlaşma olarak kabul edilmez.³⁹

1994 tarihli Katar ve Bahreyn arasındaki Deniz Alanlarının Sınırlandırması ve Bölgesel Sorunlar Davası bahsettiğimiz bu unsurların tümünün değerlendirildiği bir dava olmuştur. 1994 tarihli bu Karar devletler arasında kabul edilen bir metnin, uluslararası hukuk açısından bir andlaşma olup olmadığının belirlenmesi açısından önemlidir. Söz konusu davada Bahreyn, iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında imzalanan müzakere tutanaklarının andlaşma olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Uluslararası Adalet Divanı bu iddia için şöyle demiştir:

“Uluslararası andlaşmalar, pek çok isim alabilir ve pek çok formda olabilir. Dahası Divan Ortak Bildiri hakkındaki bir davada “bir ortak bildirinin uluslararası hukuka göre bir andlaşma oluşturmaya engel bir kural bulunmadığı bilinir.”⁴⁰

Divan, bir andlaşmanın yapıp yapılmadığını saptayabilmek için “*andlaşmanın yapıldığı mevcut durum ve özel koşulları*” belirlemek durumundadır. Divan, tutanakların metinlerini ve ilgili diğer durumları inceledikten sonra, tutanakların uluslararası hukuktaki durumu hakkında şunları söylemiştir:

“1990 Tutanakları, Katar ve Bahreyn Dışişleri Bakanlarının görüşmelerini belgelemekte ve taraflar arasındaki uzlaşmayı tespit etmektedir. Tarafların rıza gösterdiği ... bu sebeple, tarafların uluslararası hukuka göre hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bunlar uluslararası hukuka göre bir andlaşma oluşturmaktadır.”⁴¹

Bahreyn, Dışişleri Bakanının devletini uluslararası hukuka göre bağlama niyetinin olmadığını iddia etmiştir. Üstelik Bahreyn, Bahreyn Anayasası'na göre ülkeyle ilgili andlaşmaların ancak ulusal hukukta onaylandıktan sonra geçerli olabileceğini belirterek Dışişleri Bakanının böyle bir andlaşmayla devleti bağlama konusunda yetkisinin bulunmadığını iddia etmiştir. Bahreyn, Dışişleri Bakanının sadece bu konuda politik bir çözüm önermiş olabileceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda Divan:

³⁹Toluner, 2017, **a.g.k.**, 75.

⁴⁰Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, ICJ Reports 1994, p.112, para.23.

⁴¹ICJ Reports 1994. **a.g.k.**, para.24.

*“Katar ve Bahreyn Dışışleri Bakanlarının niyetlerinin ne olabileceğini araştırmak gereksizdir. İki Dışışleri Bakanı, hükümetleri tarafından kabul edilmiş önerilerin (ki bunlardan bazılarının hemen uygulanması gerekmektedir) yer aldığı metni imzalamıştır. Böyle bir metni imzalayan Bahreyn Dışışleri Bakanı sonradan niyetinin uluslararası bir andlaşma yapmak olmadığını, politik bir uzlaşi beyanı olduğunu söyleyemez.”*⁴²

Bahreyn ayrıca bu tutanakların andlaşmanın akdi hususundaki kendi ulusal hukuk prosedürünü yerine getirmediği için andlaşma olarak kabul edilemeyeceğini de ileri sürmüştür. Bahreyn’e göre bu da Katar’ın bağlayıcı bir andlaşma yapma niyetinde olmadığını göstermektedir. Uluslararası Adalet Divanı, bu iddiayı reddetmiştir. Buna göre Uluslararası Adalet Divanı, Katar ve Bahreyn Dışışleri Bakanları arasındaki müzakere tutanaklarının uluslararası hukuka göre andlaşma olarak kabul edildiğine karar vermiştir.⁴³

Uluslararası Adalet Divanı’nın bu kararından tarafların uluslararası hukuka göre hak ve borç doğurma niyetlerinin bulunup bulunmadığı konusunda bazı kriterler ortaya çıkmıştır. Öncelikle tarafların uluslararası hak ve borç yaratma niyeti, andlaşmanın kapsamı ve ortaya çıktığı koşullar kapsamında saptanmalıdır. Andlaşmanın ortaya konulduğu şekil, bunun için belirleyici bir etken değildir. Ayrıca andlaşmanın ifade ediliş tarzından tarafların uluslararası hukuka göre bazı hak ve borçlar altına girdiği anlaşılıyorsa, bu metin andlaşma olarak kabul edilmelidir. Son olarak tarafların, sübjektif niyetleri değil, objektif olarak saptanan niyeti önemlidir. Karara göre eğer sübjektif niyetlerinin hukuki olarak bağlayıcı bir andlaşma değil de siyasi bir uzlaşi yapmak olduğunu ispatlayamazlarsa, andlaşmanın kapsamı ve ortaya çıktığı koşullara göre belirlenen tarafların niyetinden ayrılmasına izin verilmez.

1.1.3. Terim sorunu

Uluslararası alanda, andlaşmaları ifade etmek için pek çok farklı terim kullanıldığı görülmektedir. En fazla kullanılan terimler ise andlaşma, anlaşma, sözleşme, statü, genel

⁴²ICJ Reports 1994. a.g.k., para.29.

⁴³ICJ Reports 1994. a.g.k., para.26.

senet, protokol, mektup (nota) değişimi (teatisi), misak, modus vivendi, son (nihai) senet, şart ve tahkimname (uzlaşı)'dır.⁴⁴

İrade uyuşmalarını nitelemek için bu kadar çok terim kullanılması uluslararası andlaşmaların sınıflandırılmasını da zorlaştırmaktadır. Bazı işlemler için bazı terimler diğerlerine göre daha sık kullanılabilir. Ancak belirli işlem tipleri için, terimlerin özel veya sistemli bir kullanımı bulunmamaktadır.⁴⁵ Aynı nitelikteki anlaşmalar bazen andlaşma, bazen sözleşme, bazen de misak olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla andlaşmanın taşıdığı adın, o andlaşmanın niteliği bakımından önemi bulunmamaktadır.⁴⁶ Ancak seçilen adın, tarafların niyetini göstermesi de mümkündür.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde ise “*andlaşma*” terimi, devletler arasında yazılı biçimde yapılmış olan bütün anlaşmaları içine alacak biçimde genel bir terim olarak kullanılmıştır.⁴⁷ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ndeki andlaşma tanımı “*nota değişimi*”, “*anlaşma tutanağı*” gibi daha az resmi biçimlerde hazırlanan andlaşmaları kapsarken, sözlü veya zımnı anlaşmaları veya uluslararası hukukun diğer kişileri arasında yapılan anlaşmaları kapsamamaktadır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesinde bu durum şöyle açıklanmıştır:

“Bu Sözleşme'nin, devletlerle uluslararası hukukun diğer kişileri arasında veya uluslararası hukukun bu gibi diğer kişilerinin kendi aralarında akdedilen uluslararası anlaşmalara veya yazılı şekilde yapılmayan anlaşmalara uygulanmaması:

a- bu gibi anlaşmaların hukuki gücünü;

b- bu Sözleşme'de derpiş edilip de bu gibi anlaşmaların Sözleşme'den bağımsız olarak uluslararası hukuka göre tabi olduğu herhangi bir kuralın bu anlaşmalara uygulanmasını;

c- Devletlerin, uluslararası hukukun diğer kişilerinin de tarafları oldukları uluslararası anlaşmalarla düzenlenen kendi aralarındaki münasebetlerine bu Sözleşme'nin uygulanmasını, etkilemeyecektir.”

⁴⁴Ayrıntılı bilgi için bkz: Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 115-117; Meray, 1968, **a.g.k.**, 83; M.H. Caşın, (2013). Modern uluslararası hukukun temel esasları cilt I. İstanbul: Legal, s.469-470.

⁴⁵UHK şerhi, 1966, **a.g.k.**, 621-622, p.3.

⁴⁶elik, 1986, **a.g.k.**, 62.

⁴⁷UHK şerhi, 1966, **a.g.k.**, 621, p.2.

BM Andlaşmalar Hukuku Konferansı'nda, Hazırlık Komisyonu'nun Başkanı, 3(b) maddesinin, Sözleşme'deki maddelerin, Sözleşme maddeleri olarak değil, ama örneğin örf ve âdet hukuku olarak uygulanabileceğini göstermek için konulduğunu açıklamıştır.⁴⁸

Andlaşma teriminin genel bir terim olarak kullanımı, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 36. maddesinin 2. paragrafı tarafından da desteklenmiştir. Bu maddede Statü'ye taraf devletlerin Divan'ın zorunlu yargılamasına tâbi olan konuları düzenlerken “*bir andlaşmanın yorumunu*” da saymıştır. Ancak bu durum ismi “andlaşma” olmayan fakat bu kapsama giren anlaşmaların yorumunun Divan'ın yargılama yetkisi kapsamında olmadığı anlamına gelmemektedir. Divan önüne gelen uyuşmazlıkları çözerken farklı adlar altında yapılan andlaşmaları da göz önüne almaktadır.

1.2. Yorum

Sözlük anlamıyla yorum veya tefsir, bir yazının veya bir sözün, anlaşılması güç yönlerini açıklayarak aydınlığa kavuşturmadır.⁴⁹

Geniş anlamda anlamın kavranması olarak tanımlanan yorum, dil içerisinde kullanılan ifadelerin anlamının belirlenmesi olarak düşünülebilir. Bir dilsel işaret, ancak yorum yoluyla anlam kazanır. Özellikle belirli bir somut durumda kullanılan ve anlamı üzerinde şüpheler bulunan ifadelerin anlamının belirlenmesi ise dar anlamda yorumdur.⁵⁰

Genel yorumun bir türü olan hukuki yorum, bir hukuki işlemin anlamını ve kapsamını ortaya çıkarmak, karanlık ve muğlak yönlerini aydınlatmak için yapılan düşünsel bir çalışmayı ifade etmektedir.⁵¹ Bir normun yorumlanması, onun makul bir anlama kavuşturulması demektir.⁵²

Hukuk kuralları, yapılması gerekenleri bildiren önermelerden oluşur. Uluslararası hukukta açısından da uluslararası hukuk kişilerinin, hukuk kurallarını uygulaması yani

⁴⁸UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, m.3. p.3.

⁴⁹Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Basım Evi, 2009.

⁵⁰K. Gözler (1998). *Hukukun genel teorisine giriş: hukuk normlarının geçerliliği ve yorumu sorunu*. Ankara: US-A Yayıncılık, s.149.

⁵¹Çelik, 1986, **a.g.k.**, 127; Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 193.

⁵²V. Aral (2010). *Hukuk ve hukuk bilimi üzerine*. (7. baskı) İstanbul: XII Levha, s.184.

onların içeriğine uygun davranmaları beklenmektedir. Uluslararası hukuk normlarının uygulanabilmesi için bunların kişi, zaman, yer ve diğer kurallar bakımından etkilerinin saptanması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de öncelikle söz konusu kuralın gerçek anlamının ve içeriğinin belirlenmesi yani yorumlanması şarttır.⁵³

Yorum ve uygulama arasında sıkı bir bağ vardır ve bazen de bu iki kavram birbirini yerine kullanılmaktadır.⁵⁴ Her hukuksal işlem, bu işlemi uygulamak durumunda olan kişi veya organlar tarafından yorumlanarak uygulanmaktadır. Başka bir ifadeyle uygulamak, uygulanacak işlemi zorunlu olarak yorumlamayı da gerektirmektedir. Bu gereklilik uluslararası hukuk açısından da geçerlidir. Uluslararası hukukun asli kaynaklarından olan andlaşmaların uygulanabilmesi için de öncelikle yorumlanması gerekmektedir.⁵⁵ Bir andlaşmanın yorumunda amaç, andlaşmanın anlamını açıklamak, tarafların iradesini açık ve kesin olarak belirtmektir.⁵⁶

Bir hukuki metnin, onun kapsamı veya gerçek anlamı bakımından herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak kadar mükemmel biçimde kaleme alınması muhtemelen mümkün değildir. Bu nedenle hem ulusal hukuk hem de uluslararası hukuktaki metinler üzerinde çalışanların, bunları yorumlamaları gerekmektedir. Dolayısıyla yorumlama faaliyeti sadece bir kuralı anlamak için değil, aynı zamanda o kuralın uygulanması süreci için de vazgeçilmezdir. Bugün için uluslararası hukukun en önemli kuralları andlaşmalarda yer aldığından, andlaşmaların yorumlanması konusu da uluslararası hukukun uygulanması için son derece önemli hale gelmiştir.⁵⁷

Uluslararası andlaşmaların çoğu yeterince açık olmayan metinlerdir. Çünkü andlaşmaların genellikle uzun görüşmeler ve karşılıklı ödümler neticesinde hazırlanırlar. Bu nedenle de mümkün olduğunca çok devletin onayını alabilmek için, andlaşma metinlerinde açık olmayan ve birden çok anlama gelebilecek ifadeler kullanılabilir. Ayrıca andlaşmalar dünya görüşleri farklı devletlerin çıkarlarını

⁵³Çağırın, M. E. (2005). *Uluslararası hukukta devletin tek taraflı işlemleri*. Ankara: Platin Yayınları, s.570.

⁵⁴I. Tammelo (1967). *Treaty interpretation and practical reason towards a general theory of legal interpretation*. Sydney: The Law Book Company Limited, s.5.

⁵⁵Çelik, 1986, **a.g.k.**, 127.

⁵⁶S. L. Meray (1965). *Devletler hukukuna giriş ikinci cilt*. (3. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, s.123.

⁵⁷O. Dörr (2012). *Interpretation of treaties, Vienna Convention on the Law of Treaties a commentary*. (Ed: O. Dörr and K. Schmalenbach) Heidelberg: Springer. s.85.

uzlaştırmaya çalışan metinler olduklarından, taraflar kendi açılarından bakarak farklı yorumlar da yapılabilmektedir.⁵⁸

Andlaşmaların uygulanmasından kaynaklanan sorunların çoğu, yorum kural ve ilkelerinde bir uzlaşının olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden yorum konusunun tartışmalı bir konu olması şaşırtıcı değildir.⁵⁹ Her devlet uluslararası hukuku yorumlarken kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu durumun en açık örneği Birleşmiş Milletler organlarında yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı, bir uluslararası andlaşma olduğu için, sık sık yorumlanması gerekmekte ve yorumla ilgili tartışmalar hakkında oylama yapılmaktadır. Bu oylamalar sırasında da her devlet kendi çıkarları doğrultusunda oyunu kullanmaktadır. Böylece Şart hükümleri, o gün belli bir organda hazır bulunan devletlerin oyları ile yorumlanmış olmaktadır.⁶⁰

Uluslararası hukukta yorum meselesi genellikle andlaşmalar bağlamında ele alınmaktadır. Ancak andlaşmaların yorumlanmasında yararlanılan ilke ve tekniklerden, genel olarak bütün uluslararası hukuk kurallarının yorumlanmasında yararlanılabilir. Tabii ki diğer uluslararası hukuk kurallarının andlaşmalardan farklı özellikleri dikkate alınmak zorundadır. Bu durum da andlaşmalar hukukundaki birikimlerin önemini artırmaktadır.⁶¹

Her andlaşma yorumlamaya ihtiyaç duyar ve yoruma açıktır. Maddelerinin kapsamı ve anlamı açık ve anlaşılır görünse bile, bu kanıya varma da bir yorumlama işleminin sonucudur. Bu yüzden yorumlama, bir andlaşmanın maddelerini anlamlandırmak imkânsız olduğunda devreye giren ikincil bir süreç değildir. Bir ifadenin açık olup olmadığını ya da anlamlı olup olmadığını bilmek, bir yorumlama sürecini gerektirmektedir. Ne zaman bir kişi, bir andlaşmaya başvurur ya da bunu uygulamaya başlarsa, bunu ancak andlaşmanın maddelerinin belirli bir anlayışı -yani yorumlama- temelinde yapabilir. Bir andlaşmanın herhangi bir uygulaması, bu andlaşmanın yorumlamasını gerektirir.⁶² “*In claris non est interpretandum*” özdeyişiyle ifade edilen

⁵⁸M. Gönübol (2000). Uluslararası Politika İlkeler- Kavramlar- Kurumlar. (5. baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi, s.411-412; C. Bilsel (1936) *Devletler Hukuku Üçüncü Kitap Devletler Arasında Andlaşmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.157-158.

⁵⁹Engelen, 2004, **a.g.k.**, 3.

⁶⁰Gönübol, 2000, **a.g.k.**, 412.

⁶¹Çağran, 2005, **a.g.k.**, 171; C. Lo (2017). *Treaty Interpretation Under the Vienna Convention on the Law of Treaties*. Singapore: Springer, s.10.

⁶²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 529.

“açık olanın yorumuna ihtiyacı yoktur” şeklinde bir anlayış bulunsa da metnin açık olup olmadığının belirlenmesi de yorum kapsamına girmektedir. Yani “belirsiz” sıfatı, yorum yapma sebebi değil, adeta yapılan yorumun bir sonucudur.⁶³

Bir andlaşmanın gerçek anlamını aramanın yani yorumlamanın farklı amaçları olabilir. Bir andlaşmanın hukuki etkileriyle ilgili uygulamada ortaya çıkabilen sorunları göz önüne alarak andlaşma yorumu için temel olarak dört amaç belirleyebiliriz. Yorum, bir belgenin andlaşmanın niteliğini, andlaşmanın kapsamını ve içeriğini ve taraflarının ulusal hukukundaki etkilerini belirlemeye yönelik olabilir. Ne 1969 Viyana Sözleşmesi’ndeki yorum kuralları ne de uluslararası örf ve âdet hukuku kuralları bu anlamda bir ayırım içermediğinden, aynı yorum kurallarını tüm bu amaçlar için kullanabiliriz.⁶⁴

Yorum yapmadaki amaçlardan bahsetmek gerekirse ilk olarak, bir belgenin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında bir andlaşma olup olmadığını saptayabilmek için yorum yapmak gerekmektedir. Örneğin ifade edilen ortak iradenin, taraflarca bağlayıcı olmasının amaçlanıp amaçlanmadığı, ancak yorum faaliyeti sonucunda belirlenebilir. İkinci olarak, bir andlaşmanın kapsamı yani hükümlerinin kim için, hangi durumlarda ve hangi zaman aralığı içinde geçerli olduğu yorum kuralları uygulanarak tespit edilebilir. Üçüncü olarak, andlaşma taraflarının hakları ve yükümlülükleri, ya da taraflarca belirlenen nesnel rejimin kuralları yorumlama ile belirlenebilir. Dördüncü olarak da andlaşma hükümlerinin andlaşma taraflarının kendi hukuk düzenlerinde doğrudan uygulanmaya uygun olup olmadığı da yorum kuralları sayesinde saptanabilir.⁶⁵

1.2.1. Yorum yetkisinin kullanılması

Yorum faaliyeti, “kim yorumlayabilir?” ve “nasıl yorumlamak gerekir?” şeklindeki iki temel soruya cevap vermek zorundadır.⁶⁶ Yorumun konusu, normun anlamını ortaya

⁶³O. Boyar (2008). Anayasal uyuşmazlıklarda yorum, Yayınlanmamış Doktora Tezi. s.85-97.

⁶⁴Dörr, 2012, a.g.k., 530.

⁶⁵Dörr, 2012, a.g.k., 530.

⁶⁶Çağırın, 2005, a.g.k., 571.

çıkarmaktır. Dolayısıyla yorum esnasında öncelikle norm açısından bakmak gerekir. Normun doğru anlamının ortaya çıkarılabilmesi için, normu doğuran işlemler de elbette önemlidir. Buna göre diğer unsurlar yanında işlemin yapıldığı koşullar da yorum sırasında dikkate alınır. Ancak kimlerin yorum yapabileceği sorusunun normu koyan işlemlerle doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.⁶⁷

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları sırasında bir andlaşmayı yorumlamaya kimin yetkili olduğu sorusu gündeme gelmiş olsa da Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde bu soruya bir cevap verilmemiştir. Bir andlaşmayı uygulamayla ilgili herhangi bir eylemde yorum yapmak gerekli olduğundan, andlaşmayla ilgili bir eylemde bulunacak her bir kişi ya da organ zorunlu olarak onu yorumlamaya da yetkilidir. Uluslararası hukuk düzeni, merkezileşmiş bir sistem olmadığından, uluslararası hukukun her öznesi uygulamak durumunda olduğu andlaşmaları aynı zamanda yorumlamak durumundadır. Ayrıca ulusal mahkemeler ve çeşitli ulusal kurumlar da bazı andlaşmaları, kendi ulusal hukuk sistemlerinde uygulayacak ve bu yüzden yorumlanacaktır. Uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri de bu örgütlerin yetkili organları tarafından düzenli olarak uygulanacak ve bu nedenle de yorumlanacaktır.⁶⁸

Görüldüğü üzere yorumun çeşitli kişiler tarafından yapılması mümkündür. Ancak herhangi bir kişi ya da organ tarafından yapılan yorumların taraflar üzerinde bağlayıcılığı söz konusu değildir. Buna göre doktrinde yapılan yorumlara, üçüncü devletlerin yaptığı yorumlara ve andlaşmaya taraf olsa bile bir devletin tek başına yaptığı yorumlara diğer tarafların uyma zorunluluğu bulunmamaktadır.⁶⁹ Yorumun kimler tarafından yapılabileceği sorusunu uluslararası hukuk açısından ve ulusal hukuk açısından değerlendirmek faydalı olacaktır.

1.2.1.1. Uluslararası hukuk açısından

Uluslararası hukuk alanında, tarafların ortak yorumunun, uluslararası yargı organlarının yorumunun ve bazı durumlarda uluslararası örgütlerin yorumunun tarafları

⁶⁷Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 571.

⁶⁸Dörr, 2012, **a.g.k.**, 530.

⁶⁹Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 193.

bağladığı kabul edilmektedir.⁷⁰ Burada dikkat edilmesi gereken husus uluslararası yargı organlarına ve uluslararası örgütlere yorum yapma yetkisinin yine devlet tarafından verilmekte olduğudur.

1.2.1.1.1. *Andlaşma taraflarının yorumu*

Uluslararası hukukun mevcut düzenine göre devletlerin üzerinde bir otorite bulunmamaktadır. Dolayısıyla andlaşmaların yorumunu, uygulanmasını ve ihlalini devletler kendileri değerlendireceklerdir. Uluslararası hukuk merkezi bir yapıya sahip olmadığından, andlaşmayı yorumlama yetkisinin, andlaşmaya taraf olan devletlere ait olması en iyi çözümdür.⁷¹ Bir andlaşmanın bütün taraflarınca kabul edilen yorum resmi (gerçek, otantik⁷²) yorum olarak değerlendirilmektedir. Yorum yetkisi bu yolla kullanılınca bütün tarafları bağlamaktadır.⁷³ Bir yorumun, bütün tarafları bağlayıcı nitelikteki “*resmi yorum*” olarak kabul edilebilmesi için, bu yorumun andlaşmanın bütün taraflarınca yapılması ya da sonradan bütün taraflarca kabul edilmesi gerekmektedir.⁷⁴

Andlaşmaya resmi yorum yapabilecek olanlar o andlaşmaya taraf olanların kendileridir. Uluslararası Daimî Adalet Divanı, 1923 Jaworzina Görüşü’nde⁷⁵ şunları vurgulamıştır:

“Hukuki bir kuralın yetkili bir yorumlamasını yapma hakkı sadece bu kuralı değiştirme ve sonlandırma gücü elinde olan kişi ya da organa aittir.”

“Ejus est interpretari cujus est condere” (bir kuralın yorumlanması o kuralı koyana aittir) deyişiyle de bu ilke ifade edilmektedir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde bu ilkeye doğrudan atıf yapılmamakla birlikte, yorumu düzenleyen 31-33. maddelerin ilkenin belirttiği görüş temel alınarak hazırlandığı görülmektedir. Bu ilke

⁷⁰Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 193.

⁷¹Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 572-577.

⁷²Otantik yorum, hukuki açıdan kendisine itiraz edilemeyen ve hukukun kendisine hukuki sonuçlar bağladığı yorumdur. Bkz. Gözler, 1998, **a.g.k.**, 192.

⁷³Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 193.

⁷⁴H. Pazarcı (1986). *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.52.

⁷⁵PCIJ Question of Jaworzina (Polish-Czechoslovakian Frontier) (1923) PCIJ Ser B No 8, p.37.

bir karine olarak kabul edilmiş, açıkça anılmasına bile gerek görülmemiştir.⁷⁶ Resmi yorum, andlaşmada yer alan yorumla ilgili hükümler, tarafların birlikte kabul edecekleri yorum bildirisi, yorum mektupları ya da özel andlaşmalarla yapılabileceği gibi bir ya da birkaç tarafın yorumuna diğerlerinin katılması ile de yapılması mümkündür. Andlaşma taraflarının bu yollardan biriyle yaptıkları ortaklaşa yorumun andlaşma ile aynı değerde olacağı kabul edilmektedir. Çok taraflı bir andlaşmalarda ise taraflardan sadece birkaçının yaptığı yorumlar sadece bu taraflar arasında geçerli olup, bu yoruma katılmayan diğer tarafları bağlamayacaktır.⁷⁷

Uluslararası hukukta devletlerin tek taraflı olarak, bağlı buldukları kuralları yorumlamalarını yasaklayan bir kural bulunmamaktadır. Devletler örneğin bir yorumla ilgili bildiri yayımlayabilirler. Ayrıca, devletin kuralı uygulaması da bir tür yorum olarak kabul edilmelidir. Ancak tek taraflı yorumun bağlayıcı olabilmesi için diğer taraf veya taraflarca kabul edilmesi gerekmektedir.⁷⁸ Tek tarafın yaptığı yorum, diğer taraflarca kabul edilmezse, onlar üzerinde bir bağlayıcılığı olmayacaktır. Uluslararası Adalet Divanı'nın Güney-Batı Afrika'nın Uluslararası Statüsü Danışma Görüşü'nde şöyle demiştir:

“Taraflarca hukuki belgeler hakkında yapılan yorumlar, anlamları bakımından kesin olmasa da bir tarafın bir belge kapsamındaki kendi yükümlülüklerini tanınmasını açısından, önemli kanıtlayıcı değere sahiptir. Bu davada, Güney Afrika Birliği'nin beyanları, Divan'ın hâlihazırda vardığı sonuçları desteklemektedir.”⁷⁹

Dolayısıyla, tarafların tümünce yapılan yorum taraflar üzerinde bağlayıcı olurken, tek tarafça yapılan yorumlar diğer taraflar üzerinde bağlayıcı olmamakta, ancak ilgili tarafın durumunu değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

⁷⁶Çağiran, 2005, **a.g.k.**, 571.

⁷⁷Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 194; H. Eroğlu (1997) *Devletler umumi hukuku*, Ankara: Adım Yayıncılık, s.71.

⁷⁸Çağiran, 2005, **a.g.k.**, 578-579.

⁷⁹International Status of South-West Africa, Advisory Opinion, ICJ Reports 1950, p. 135-136.

1.2.1.1.2. Uluslararası yargı organlarının yorumu

Tarafların birlikte yaptıkları yorum bağlayıcıdır. Bunun dışında taraflar yorum yetkilerini üçüncü bir şahsa veya bir yargı organına devredebilirler. Yargısal yorum, uluslararası yargı organlarınca yapılan bağlayıcı olan yorumdur. Andlaşmanın yorumu uluslararası mahkeme ya da hakemlerin en olağan görevleri arasında bulunmaktadır. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 36. maddesine göre andlaşmaların yorumlanması Divan'ın görev ve yetkilerinden biridir. İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin⁸⁰ 45. maddesine göre de bu Sözleşme'nin yorumu ve uygulanması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin görevidir.

Mevcut hukuk kurallarının somut olaylar üzerinde uygulanabilir hale gelmesi için yorum yapılması gerekir. Bu nedenle yorum, hukuk sisteminin bir parçası olarak yargı işlevinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yorum sayesinde mevcut hukuk kuralları, somut olaylara uygulanabilir hale gelir. Uluslararası alanda tarafların rızasıyla yapılan bu çeşit yorum resmi yorum olarak değerlendirilmese de, muteber bir yorum olarak bağlayıcı gücü bulunmaktadır. Ancak, bir andlaşmanın yargısal yorumu, yalnızca o davaya taraf olan kişiler bakımından ve sadece o davayla ilgili olarak bağlayıcı kabul edilir. Yargısal yorumun geçerliliği sadece o davaya özgü olarak sınırlıdır ve yargısal yorumun yapıldığı mahkemenin önündeki somut olaylar için geçerlidir.⁸¹ Bununla beraber, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 63. maddesine göre çok taraflı bir andlaşmanın öteki tarafları da davaya katılırsa, yapılan yargısal yorum bu taraflar için de bağlayıcı olur.

Hakemlik yoluna taraflarca başvurulurken, çok taraflı bir andlaşmanın yorumu söz konusu olduğunda, uyuşmazlık tarafları, söz konusu andlaşmaya taraf diğer devletleri de durumdan zamanında haberdar etmelidir. Bu durumda, üçüncü devletler de davaya müdahil olma hakkına sahiptir. Eğer bu hakkı kullanan devletler varsa, hakem kararındaki yorum bu üçüncü taraflar için de bağlayıcı olacaktır. Ayrıca andlaşmayı yorumlamada yetkili bir mahkemenin tutarlı içtihadı yorumlama açısından sonraki uygulama olarak da düşünülebilir.⁸²

⁸⁰İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya dair Sözleşme, *Resmî Gazete* 8662 (19 Mart 1954) Kanun No:6366, m.45.

⁸¹Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 194; Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 573.

⁸²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 531.

Uluslararası yargı organlarının yaptığı yorumların iç hukukumuzda etkisine gelirse; Türkiye'nin de tarafı olduğu bir andlaşmaya, o kuralı yorumlamaya yetkili olan bir uluslararası yargı organı tarafından yapılan yorum iç hukukumuz açısından da bağlayıcı sayılmaz. Çünkü Anayasa'mıza göre o yargı makamına, böyle bir yetki aktarımının olacağını söylemek mümkün değildir. Fakat Türk mahkemelerinin veya idari kurumlarının, uluslararası yargı makamlarının kararlarına uygun hareket etmelerine engel bir durum da bulunmamaktadır. Öte taraftan yorum farklılıklarının, uluslararası hukuk kuralına aykırılık sonucunu doğurup Türkiye'nin uluslararası sorumluluğuna yol açabileceği de göz önüne alınmalıdır.⁸³

1.2.1.1.3. Uluslararası örgütlerin yorumu

Uluslararası örgütlerin kendi kurucu andlaşmaları ve diğer andlaşmaları uygulayabilmeleri için yorum faaliyetlerinde bulunmaları gerekmektedir. Bu gibi durumlarda örgütlerin yaptığı yorumların hukuki gücü üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir.

Uluslararası örgütlerde, örgüt organlarının kendi alanlarına giren konularda yorum yetkisine sahip oldukları kabul edilmektedir. Uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları ile bazı diğer hukuksal belgeleri uygulayabilmeleri için, örgüt organlarının bunları yorumlanması zorunludur. Ancak genellikle bu yorum üyeler üzerinde bağlayıcı etki göstermez. Uluslararası örgütlerin üyeleri arasında yorum konusunda uyuşmazlık çıktığında, şayet bağlayıcı karar alma yetkisi tanınmamışsa, örgüt organlarının yaptığı yorum bağlayıcı sayılmamaktadır.⁸⁴ Uluslararası Adalet Divanı, örgüt organlarının yetkileri hakkında şunları söylemiştir:

“Devletlerin hukuk sistemlerinde, bir yasama veya yürütme eyleminin geçerliliğini belirlemek için genellikle bazı prosedürler bulunur, ancak Birleşmiş Milletler'in yapısında benzer bir prosedür bulunmamaktadır. BM Şartı hazırlanırken Şart'ı yorumlama konusunda nihai yetkinin Uluslararası Adalet Divanı'na verilmesi yönünde yapılan öneriler kabul edilmemiştir; dolayısıyla

⁸³H. Can (2009). *Türk hukuk düzeninin milletlerarası hukuka açıklığı*. Yasama Dergisi Sayı: 12, s.55.

⁸⁴Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 194-195.

Divan'ın vermekte olduğu görüş, tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle, 1945'te öngörüldüğü gibi, her organ, en azından her şeyden önce, kendi yargı yetkisini belirlemelidir.”⁸⁵

Organlarına bağlayıcı yorum yapma yetkisi veren kurucu andlaşmalara da rastlanmaktadır.⁸⁶ Bu kurucu andlaşmalar ile, uyuşmazlık durumunda bir yargı organına başvuru yoluna gitmek yerine andlaşmayı yorumlama yetkisine sahip bir organ kurulmaktadır. Örneğin Uluslararası Para Fonu⁸⁷ ve Dünya Bankası⁸⁸ Andlaşmalarının yorumu için bu örgütlerin Guvernörler Kurulları yetkili kılınmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 21. maddesinde Genel Kurul'un İçtüzük yapma ve 101. maddesinde örgütte görev alacak uluslararası memurları seçme koşullarını belirleme yetkisine sahip olduğunu belirterek bu konularda gereken yorumları yapma yetkisini de Genel Kurul'a vermiştir. 1994 tarihli Dünya Ticaret Örgütü Andlaşması'nın⁸⁹ 9. maddesinin 2. paragrafında “Bakanlar Konferansı ve Genel Konsey, bu Andlaşmanın ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının yorumlarını kabul etme konusunda münhasır yetkiye sahip olacaktır” hükmüne yer vermektedir.

Uluslararası Adalet Divanı Diallo Davası'ndaki kararında, bir andlaşmaya göre kurulan organların söz konusu andlaşmayı yorumladıkları kararlarının önemini, açık bir şekilde belirtmiştir:

*“Her ne kadar Divan kendi yargısal görevlerini yerine getirirken, Komite'ninkinin üzerine Andlaşma'nın kendi yorumunu açıklamak zorunda olmasa da, andlaşmanın uygulanmasını izlemek için özel olarak kurulmuş bu bağımsız organ tarafından benimsenen yoruma önem atfetmesi gerektiğine inanmaktadır. Buradaki amaç, uluslararası hukukta gerekli açıklık ve tutarlılığı sağlamak olduğu kadar hem kendilerine hak tanınan bireyler hem de andlaşma yükümlülüklerine uymak zorunda olan devletlerin hukuki güvenliğini sağlamaktır. Benzer şekilde, burada olduğu gibi Divan'a insan haklarının korunması için bölgesel bir andlaşmayı uygulaması için başvurulursa, eğer var ise söz konusu andlaşmanın doğru uygulanmasını izlemek için özel olarak kurulmuş bağımsız organlar tarafından benimsenen yorumuna gerekli dikkati göstermelidir.”*⁹⁰

⁸⁵Certain expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion of 20 July 1962, ICJ Reports 1962, p. 21.

⁸⁶Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 194-195.

⁸⁷Articles of Agreement of the International Monetary Fund, 2 UNTS 39, Article:XXIX

⁸⁸Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development, 2 UNTS p:134, Article:IX

⁸⁹1994 Agreement Establishing the World Trade Organization 1867 UNTS 154.

⁹⁰Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Merits, Judgment, ICJ Reports 2010, p. 639, para. 66-67.

Divan, 2021 tarihli Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası'nda uluslararası örgütlerin uygulamalarının yorum yaparken dikkate alınması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Divan ayrıca CERD Komitesinin ve bölgesel insan hakları mahkemelerinin uygulamalarını da inceleyecektir. Taraflar, savunmalarında, Sözleşme'nin 1. maddesinin 1. paragrafında yer alan "ulusal köken" teriminin yorumlanmasıyla ilgili olarak bu uygulamaya ilişkin farklı görüşler ifade etmişlerdir. Divan, içtihatlarında, insan hakları sözleşmeleri kapsamında kurulan komitelerin uygulamalarının yanı sıra bölgesel insan hakları mahkemelerinin uygulamalarının da yorumlama amaçlarıyla ilgili olduğu ölçüde dikkate aldığı hatırlatır.”⁹¹

Taraflar kendi rızalarıyla andlaşmayı değiştirme hakkına sahip oldukları için, andlaşmayı yorumlaması amacıyla kurulan bir andlaşma organının yaptığı yorumu geçersiz kılabilir. Andlaşma yorumuyla ilgili konular, taraflar arasında bir tartışma, müzakere ve uzlaşma konusu olabilir ve bu yüzden sonraki uygulama ve aralarındaki anlaşmalar, bir andlaşmanın gerçek anlamını belirlemede büyük öneme sahiptir. Bazı durumlarda, bir andlaşmanın resmi yorumu ile taraflar arasında anlaşılan (zımni, örtülü) andlaşma değişikliğini ayırt etmek zor olabilir.⁹²

Üye devletler arasındaki veya üye devletler ile örgüt organı arasında çıkabilecek hukuki uyuşmazlıklarda yargı yoluna başvurma zorunluluğu tartışmalı ise bir konudur. Bu konudaki ilk sorun BM bünyesinde örgüte yeni üye kabulünün şartlarını düzenleyen 4. maddenin yorumu nedeniyle yaşanmıştır. Sovyetler Birliği 4. maddenin yorumu konusunda BM Şartı'nı yapan devletlerin yetkili olduğunu savunmuş, Genel Kurul ise Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü talep etmiştir. Birleşmiş Milletlere Üye Kabulünde Genel Kurul'un Yetkisi hakkındaki Danışma Görüşünde⁹³ Divan, Şart'ta açık bir hüküm bulunmamasına rağmen, kendini yetkili saymış ve SSCB'nin ileri sürdüğü görüşleri reddetmiştir.

BM Güvenlik Konseyi kararları bazı yorum sorunları ortaya çıkarmaktadır; BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca kabul edilen kararlar tüm BM üyesi ülkeleri bağlamaktadır. Bu, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlama

⁹¹Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para.77.

⁹²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 532.

⁹³Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations Advisory Opinion of 3 March 1950, ICJ Reports 1950, p.10.

görevinin bir parçası olarak Şart'ı yorumlama gücüne sahip olduğu ve bu yüzden de BM üyeleri ve diğer BM organları üzerinde bağlayıcı olduğu anlamına mı gelmektedir? VII. Bölüm altında alınan her kararın zorunlu olarak altında yatan yorum, bu kararların bağlayıcı gücü nedeniyle Şart'ı anlama noktasında da özel bir önem taşımaktadır.⁹⁴

Yorumlayıcı değeri dışında, Güvenlik Konseyi kararlarının kendisi sıklıkla yorum konusu olmaktadır. Doktrinde bunları Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kurallarına göre yorumlamanın genelde uygun olduğu düşünülürken, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova Görüşü'nde 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin bu anlamda rehberlik sağlayabileceğini kabul etmiş, ancak aynı zamanda Güvenlik Konseyi kararları ve andlaşmalar arasındaki kati farklılıklara işaret etmiştir. Özellikle Divan, Güvenlik Konseyi kararlarını yorumlamanın şunu gerektirdiğine hükmetmiştir:

*“Güvenlik Konseyi üyelerinin temsilcilerinin söyledikleri zamanda ifadelerini, aynı konuyla ilgili Konsey'in başka kararlarını ve de ilişkili BM organlarının ve verilen kararlardan etkilenen devletlerin sonraki uygulamalarını analiz etmek.”*⁹⁵

1.2.1.2. İç hukuk açısından

Uluslararası hukuk düzeninin işlemi olan andlaşmalar genellikle ulusal hukuk düzenlerinin organları tarafından yorumlanır ve uygulanır. Andlaşmaların ulusal hukuk düzenlerinde uygulanabilmesi için yürütme ve gerektiğinde yargı organları tarafından yorumlanması gerekmektedir. 1961 ve 1982 Anayasalarına göre “*usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş andlaşmalar kanun hükmündedir*”; bu nedenle bunlar, ulusal hukukta da uygulanacaktır. Her uygulama aynı zamanda yorum gerektirdiğinden ya yürütme ya da yargı organı tarafından yorumlanacaktır.⁹⁶

Andlaşmalar, ulusal hukuk düzeninde yürütme organı tarafından yorumlanarak uygulanabilir. Hükûmet ve ona bağlı idari kurumlar, yürürlükte olan hukuki düzenlemeleri, önlerine gelen olaylar üzerinde uygulamaktadırlar. Andlaşmalar da bu

⁹⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 532.

⁹⁵Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, ICJ Reports 2010, p. 403, para.94.

⁹⁶Çelik, 1986, **a.g.k.**, 127.

hukuki düzenlemelerin bir parçası olarak kabul edilir ve öncelikli olarak idari işlemler yoluyla uygulanır. Bu nedenle, andlaşmanın amacına uygun şekilde uygulanmasında, idari kurumların rolü önemlidir.⁹⁷

Yürütme organı tarafından yapılan yorumlar, uluslararası alanda tek taraflı bir mahiyet taşımaktadır.⁹⁸ Yürütme organının yorumu ya andlaşmanın diğer taraflarının yorumuna uygun olacaktır ya da diğer taraflarla yorum konusunda uyuşmazlık çıkacaktır. Eğer uyuşmazlık çıkarsa bu Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 36. maddesinde belirtilen hukuksal bir uyuşmazlıktır ve tarafların bu uyuşmazlığı barışçıl yollardan çözmeleri beklenmektedir.⁹⁹

Herhangi bir ulusal mahkemede, bir uyuşmazlık çözülürken, taraflardan biri, bir andlaşma hükmüne dayanır ve iddiasını güçlendirmek için bir andlaşmada bulunan hükümleri ileri sürerse, mahkeme söz konusu andlaşmayı yorumlamak durumunda kalacaktır.¹⁰⁰ Genellikle ulusal yargı organlarının, iç hukuk düzenlemeleri gibi andlaşmaların yorumlanmasında da yetkili olduğu kabul edilmektedir. Devletlerin andlaşmayı akdeden organları, andlaşmayı en yeterli şekilde yorumlamak için en uygun kurumdur. Ancak birçok devlette, andlaşmaların yorumlanması konusunda ulusal mahkemeler de yetkili olarak kabul edilir. Çok sayıda devlette, andlaşmaların ulusal mahkemeler tarafından yorumlanıp yorumlanmayacağı konusu tartışma konusu değildir ve bu yetkinin mahkemelerin en tabii yetkileri arasında bulunduğu kabul edilmektedir.¹⁰¹

Andlaşma, yasama organı tarafından yapılan düzenlemelerle ulusal hukukun bir parçası haline getirilebilir veya çeşitli kanunlarla andlaşmanın amacına uygun şekilde uyum sağlanması için değişiklikler yapılabilir. Ancak yasama organı tarafından yapılan bu değişikliklerin de andlaşmanın amacına uygun şekilde yapılması gerekir. Yargı organı, yasama organı tarafından yapılan düzenlemelerin ülkenin hukuk düzeninin doğrudan uygulanmasına izin verdiği ölçüde andlaşmaların ve yürütme organının düzenlemelerinin bir bütün oluşturarak uygulanıp uygulanmadığını denetler.¹⁰² Eğer ulusal yargı

⁹⁷A.İ. Akkutay (2007), *Uluslararası antlaşmaların iç hukuka etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. s.35.

⁹⁸Eroğlu, 1979, **a.g.k.**, 72.

⁹⁹Çelik, 1986, **a.g.k.**, 128.

¹⁰⁰İ.F. Akın (1960), Milletlerarası andlaşmaların milli mahkemeler tarafından yorumlanması, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XXV (1-4), s.94.

¹⁰¹Çelik, 1986, **a.g.k.**, 129; Akın, 1960, **a.g.k.**, 100; Akkutay (2007), s.35.

¹⁰²Akkutay, 2007, **a.g.k.**, 35-36.

organlarının yaptığı yorum, andlaşmanın diğer taraflarınca benimsenmezse bir hukuksal uyuşmazlık çıkmış olacaktır.

Anglosakson hukuk sisteminde ulusal mahkemeler kanunları yorumlar gibi andlaşmaları da yorumlamaktadır. Örneğin İngiltere’de uluslararası hukuk “*Common Law*”ın bir parçası kabul edildiğinden, hâkim ister iki şahıs ister bir şahıs ile bir uluslararası hukuk kişisi arasındaki uyuşmazlıklarda andlaşmaları yorumlayabilmektedir.¹⁰³

1787 Anayasası’na göre Amerika Birleşik Devletleri’nde onaylanmış andlaşmalar kanun derecesinde kabul edilmekte ve ulusal mahkemeler, kanunları yorumladıkları gibi andlaşmaları da yorumlayabilmektedirler.¹⁰⁴

Ancak bazı devletlerde, uluslararası anlaşmaların anlamının yorumunun yürütme yetkisine ait olduğu görülür. Bu sayede, hükümetin dış ilişkiler üzerinde denetimi sağlanır. Bu açıdan, Fransa’da da durum böyledir. Fransız mahkemelerinin gücü, ulusal bir yasa ile bir uluslararası anlaşma arasındaki çatışmayı reddetmek amacıyla etkin bir şekilde kısıtlanmıştır.¹⁰⁵ Fransız mahkemeleri diplomatik işleyişin dışında kalmaya özen göstermektedir. Bunun sonucunda da andlaşmaların yorumu söz konusu olduğunda çok dar sınırlar içinde hareket etmektedir. Sadece özel çıkarlara ilişkin uyuşmazlıklarda andlaşmaları yorumlama yoluna gitmekte, fakat yabancı devlet organlarının yetkileriyle ilgili andlaşmaların yorumundan ise kaçınılmaktadırlar.¹⁰⁶

Türk hukuk sistemi açısından da Anayasa’nın 90. maddesine göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş andlaşmalar kanun hükmündedir. Bu sebeple ulusal mahkemelerin, taraf olduğumuz andlaşmaları yorumlama yetkisine sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise ulusal mahkemelerde yapılan yorumların uluslararası alanda geçerliliği sorunudur. Bir hukuk kuralına, ulusal mahkemelerde yapılan yorum, o kuralı uygulamak durumunda bulunan

¹⁰³Akın, 1960, **a.g.k.**, 100-101.

¹⁰⁴Akın, 1960, **a.g.k.**, 101.

¹⁰⁵Malanczuk, 1997, **a.g.k.**, 67.

¹⁰⁶Çelik, 1986, **a.g.k.**, 129; Eroğlu, 1979, **a.g.k.**, 72-73.

uluslararası yargı organlarını bağlamamaktadır. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi terminolojisinde buna Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerinin “özerk” anlamı denilmektedir.¹⁰⁷ Buna göre, ulusal bir mahkemenin gerek kendi içi hukuk kurallarını gerekse insan hakları ile ilgili andlaşmaları uygularken yaptığı yorum, uluslararası yargı organlarını bağlamayacaktır.

1.2.2. Yorumda temel yaklaşımlar

Yorumun, hukuksal bir işlemin anlamını ve kapsamını ortaya çıkarmak ve muğlak yönlerini açıklığa kavuşturmak için yapılan düşünsel bir çalışma olduğunu ifade etmiştik. Andlaşmalar uygulanırken veya bir uyuşmazlık durumunda yargı önüne geldiğinde yorumlanmak zorundadır. Ancak problem, andlaşma hükümlerinin nasıl daha açık hale getirileceğidir. Bir andlaşma hükmünün açıklanması yani yorumlanması için farklı yaklaşımlar vardır. Bu farklı yorum yaklaşımları, çok farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu farklılık, yorum yapanların tarafların niyetlerini yansıtan andlaşmanın metnine; andlaşmayı kabul eden tarafların niyetine veya andlaşmanın konu ve amacına odaklanmalarından kaynaklanır. Bu nedenle, hukukçuların yorumlamada kullandıkları yaklaşım, uyuşmazlık tarafları için sonuçları doğrudan etkileyebilir.¹⁰⁸

Uluslararası hukuk açısından andlaşmalar yorumlanırken dört yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki tarafların niyetlerinin gerçek ifadesi olan andlaşmanın metnine öncelik verir. “*Objektif yorum*” olarak adlandırılan bu yöntem mevcut andlaşma metnini merkeze alır ve kullanılan kelimelerin analizine vurgu yapar. İkinci yöntem andlaşmayı kabul eden tarafların niyetine vurgu yapar ve “*sübjektif yorum*” olarak adlandırılır. Bu yöntemde andlaşma metninden farklı bir unsur olarak tarafların niyetlerinin araştırılıp bulunması hedeflenmektedir. Andlaşma yorumunda öne çıkan üçüncü yaklaşım ise “*teleolojik yorum*” olarak adlandırılır ve herhangi bir andlaşma hükmünü değerlendirirken her şeyden önce andlaşmanın konu ve amacına ağırlık verir. Dördüncü yaklaşım ise yorumlanacak kelime veya metnin yer aldığı bağlam (*context*) açısından anlamlandırılmasına dayanır ve “*sistemik yorum*” olarak adlandırılır.

¹⁰⁷R. Aybay (2011). *Kamusal uluslararası hukuk*. Ankara: Seçkin. s. 26.

¹⁰⁸Lo, 2017, **a.g.k.**, 63.

Ancak bir andlaşmanın doğru biçimde yorumunu yapabilmek için hem kullanılan kelimeleri hem tarafların niyetini hem bağlamı hem de andlaşmanın konu ve amacını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bunlardan sadece birinin kullanılması yanlış sonuçlar elde etmeye neden olacaktır.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31 ila 33. maddelerinin çeşitli açılardan dört yaklaşıma da yer verdiği görülmektedir. Sözleşme'nin "*Genel yorum kuralı*" başlığını taşıyan 31. maddesinin 1. paragrafında "*Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.*" denmiştir. 31. maddenin 2. ve 3. paragraflarında ise bağlama vurgu yapılmıştır.

Bu yaklaşımlar birbirlerine karşıt değildirler. Aslında, her yaklaşım diğerlerini tamamlayıcı olarak dikkate alır ve birbirleriyle örtüşürler. Aralarındaki fark, bir öğeyi diğerine göre daha fazla vurgulamalarıdır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin perspektifinden, hiçbir yaklaşım andlaşma yorumu için tek başına yeterli değildir. Bu nedenle, metin, bağlam, konu ve amaç unsurları birlikte kullanılır. Ancak, niyet unsuru ikincil bir yöntem olarak kullanılır ve iyi niyet şartına uygun olarak tarafların niyetine dayanılır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin yaklaşımı çeşitli yaklaşımların bir karışımıdır. Daha çok objektif yaklaşımlara, yani metne dayanır, ancak objektif yorumu desteklemek için de sübjektif yaklaşımları da yer verir.¹⁰⁹ Çalışmamızın bu bölümünde bu dört yaklaşım daha detaylı bir biçimde ele alınmaya çalışılacaktır.

1.2.2.1. Objektif (sözel) yorum

Objektif veya sözel yorum, dil üzerinden yapılan bir anlama faaliyeti olarak kabul edilir ve bu faaliyet öncelikle yorumlanacak olan kelime ya da metnin lafzından hareket etmeyi gerektirir. Bu yorum, metni üretenin niyetini, sadece metnin içeriği ile sınırlı olarak dikkate alır. Ayrıca yorumlanacak metinde kullanılan kelimeler veya kelime gruplarına, dilbilgisi kuralları, söz dizimi ve noktalama işaretleri gibi dilbilgisi kurallarına uygun olarak anlamlar verilerek yorum yapılır. Bu yorumda dilbilgisi kuralları, söz dizimi

¹⁰⁹Lo, 2017, a.g.k., 67.

ve noktalama işaretleri gibi faktörler, metnin anlamını belirlemede önemli bir rol oynar. Sözel yorum, tüm yorum faaliyetlerinin öncüsü olarak kabul edilir çünkü hangi yorum yöntemi kullanılacak olursa olsun, bir anlama faaliyeti olan yorum, öncelikle metinden başlamayı gerektirir.¹¹⁰

Sözel yorum, andlaşmayı yorumlayanlarının yalnızca yorumlanan metne odaklanmalarını ve bu sözel ifadenin olağan anlamına dayanmalarını gerektirir. Bu nedenle, sözel yorum aslında bir "*objektif yaklaşımdır*". Sözel yorum, aynı zamanda "*sınırlı yorum*" olarak da adlandırılır, çünkü sadece metne dayanır, bu da yorumlanan hükmün kapsamının sınırlı olmasına neden olur, çünkü bağlam, konu ve amaç, hazırlık çalışmaları gibi unsurlar yorumlanan hükmün kapsamını genişletmek için kullanılmayacaktır. Bu nedenlerle sözel yorum, daha sınırlı bir yaklaşım olarak kabul edilir.¹¹¹

Sözel yorumda metindeki kelimelerin anlamını belirlemek için bir dizi varsayım uygulanır. Örneğin metindeki kelimelerin olağan anlamlarında kullanıldığı varsayılır; ancak, bağlamdan açıkça teknik bir anlamın kastedildiğinin anlaşıldığı durumlarda teknik anlam uygulanır. Metin bir bütün olarak okunur ve aynı kelime metnin farklı bölümlerinde kullanıldığında, aynı anlamı taşıdığı varsayılır. Mümkünse, belirli bir hüküm, başka bir hükümle çatışan, başka bir hükmü gereksiz hale getiren veya açık bir saçmalığa yol açacak şekilde yorumlanmamalıdır.¹¹²

Yorumlanan andlaşmanın sözel ifadesi, yorumlama işleminin başlangıç noktasını oluşturmalıdır. Çünkü sözel ifade, yorumlama faaliyetinin temelidir. Yorumun sözel ifadenin ötesine gitmesinin gerekli olup olmadığı başka bir konudur. Ancak bir yorumlama faaliyeti asla sözel ifadenin varlığını ve ifadenin içerdiği esası göz ardı edemez. Diğer yaklaşımlar da yorumlanan hükmün sözel anlamını anlama ve açıklama ile yoruma başlar. Sözel yaklaşım, yorumlanan hükmün ifadesine ağırlık verir ve örneğin yorumlanan terimin bağlamı, andlaşmanın konu ve amacı ve yorumlanan terimin hazırlık çalışmaları gibi diğer unsurlara ağırlık vermez.¹¹³

¹¹⁰Gözler, 1998, **a.g.k.**, 166; Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 376.

¹¹¹Lo, 2017, **a.g.k.**, 64.

¹¹²Malanczuk, 1997, **a.g.k.**, 365.

¹¹³Lo, 2017, **a.g.k.**, 64.

Objektif yorum yaklaşımı, Kara Avrupası hukuk sistemlerinde daha çok sözel (literal) yorum, Anglo Amerikan hukukunda ise metinselcilik olarak ifade edilir. Bu yaklaşım temel olarak hukuku uygulama faaliyeti ile hukuk yaratma faaliyetinin birbirinden ayrılmasına dayanır. Sözel yorum yöntemi açısından amaç, hukuk metninin açık anlamını ortaya çıkarmak ve bununla bağlı kalmaktır. Bu yaklaşımda, metnin sözleriyle çelişen yorumlar kabul edilmez. Sözel yorum yöntemi, hukuk kurallarının oluşturan kişi ya da kuruluşun niyeti veya amacını göz önünde bulundurmaz.¹¹⁴

Sözel yorum yöntemi ile diğer yorum yöntemleri arasındaki temel fark, sözel yorumun ayırt edici özelliği sadece hukuki metnin sözlerinden hareketle yorum yapması ve metnin dışına çıkmaması iken diğer yorum yöntemlerinin metinden hareketle konu ve amaç, bağlam gibi unsurları dikkate alarak ilk anlamdan farklı bir anlam çıkarabilmeleridir.¹¹⁵

Sözel yorumun eleştirilen yönlerine değinirsek, bu yöntem andlaşma metninin tarafların iradesini tam olarak yansıttığını ve tarafların niyetini ifade etmek açısından uygun ifadeler kullandığını varsayar. Dolayısıyla bu yöntem, metindeki kelimelere büyük bir değer atfeder ve metindeki kelimelerin dikkatli bir şekilde seçildiğini varsayar. Bu varsayım, sözel yöntemin sıkça eleştirilen bir yönüdür çünkü tarafların kelime seçimine aşırı önem verilmesi ve metindeki kelimelerin dikkatli bir şekilde seçildiği varsayımı her zaman doğru olmayabilir.¹¹⁶

1.2.2.2. *Sübjektif (tarihsel) yorum*

İkinci temel yaklaşım ise, andlaşmayı kabul eden tarafların niyetine vurgu yapar ve "*sübjektif yaklaşım*" olarak adlandırılır. Sübjektif yaklaşımda, andlaşmayı yapan tarafların niyeti önemlidir. Bu nedenle, tarafların niyetlerini belirlemek için hazırlık çalışmaları ve diğer deliller de yorumda kullanılabilir.

¹¹⁴S. Aktaş (2011), *Hukukta yorum çabaları*, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 3-4, s.11.

¹¹⁵Lo, 2017, **a.g.k.**, 64.

¹¹⁶A. Güriz. (2005). Hukuk başlangıcı. (10. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi. s.69.

Sübjektif yaklaşıma göre, hukuki bir metnin şimdiki anlamı aranmaz, bunun yerine tarafların metni kaleme aldıkları zamandaki muhtemel niyetleri, yani sübjektif iradesi araştırılır. Bu yöntemde, tarafların kuralı koydukları zamandaki niyeti ön plandadır ve metnin şimdiki anlamı aranmaz. Bunun içinse hukuk metninin sözleri yeterli değildir, metnin hazırlık çalışmalarına bakılmalıdır. Bu nedenle bu yaklaşıma sübjektif yaklaşım da denir.¹¹⁷

Bir andlaşmanın taraflarının niyetleri, müzakere edildiği tarihi bağlam ve andlaşma müzakereleri ile ilgili kayıtlar incelenerek anlaşılabilir. Bu kayıtlar, "travaux préparatoires" (hazırlık çalışmaları) olarak adlandırılır ve uluslararası hukukta yorum yöntemi olarak başvurulur. Bu yöntem, andlaşmanın yalnızca kelimelere odaklanmayarak, müzakereler sırasında tarafların niyetlerini belirleyen daha geniş bir bağlamı da dikkate alır.¹¹⁸

Ancak, hazırlık çalışmaları, özellikle uluslararası örgütleri kuran andlaşmaları yorumlamaktan ziyade, diğer andlaşma türlerini yorumlamak için daha elverişlidir. Uluslararası örgütleri kuran andlaşmaların, diğer andlaşma türlerinden daha uzun sürebilmesi hedeflenir ve bu tür durumlarda hazırlık çalışmalarına başvurmak her zaman uygun olmayabilir, çünkü hazırlık çalışmalarına başvurmak, bugünü değil, uzak geçmişini incelemek anlamına gelebilir. Dahası, örneğin Birleşmiş Milletler'in üyelerinin çoğunluğu 1945'ten sonra örgüte katılmış, dolayısıyla San Francisco Konferansı'nda temsil edilmemiştir. Bu nedenle, uluslararası örgütleri kuran andlaşmaların yorumlanmasında, hazırlık çalışmalarına başvurulması genellikle uygun değildir.¹¹⁹

Ancak iki taraflı andlaşmalar açısından hazırlık çalışmaları çok daha önemli hale gelir. Çünkü her iki taraf da müzakerelere katılmış ve burada kendi niyeti ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu nedenle, iki taraflı bir andlaşmadan kaynaklanan bir

¹¹⁷Y. Işıқтаç. (2015). *Hukuk başlangıcı*. (3. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi. s.58; E. S. Yambrusic (1987). *Treaty interpretation: Theory and reality*. London: University Press of America, s.11; M. E. Villiger, (2009). *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Lieden: Martinus Nijhoff Publishers, s.421.

¹¹⁸Malanczuk, 1997, **a.g.k.**, 366.

¹¹⁹Malanczuk, 1997, **a.g.k.**, 366.

uyuşmazlıkta, yargı organı, hazırlık çalışmalarını inceleyerek tarafların niyetine daha fazla ağırlık verebilir.¹²⁰

Sübjektif yaklaşıma getirilen eleştirilere değinmek gerekirse, ilki tarafların gerçek iradesini keşfetmenin zor olmasıdır. Bu yüzden eski tarihli metinlerin yorumlanmasında bu yöntem elverişli olmayabilir. Çünkü, kuralın yapıldığı sıradaki ihtiyaçlar ile uygulanma sırasındaki ihtiyaçlar farklılaşmış olabilir. Ayrıca bir metnin hazırlık çalışmalarına başvurmanın da yorum sorununu tek başına çözemeyebileceği belirtilmektedir. Çünkü hazırlık çalışmaları da metnin anlamını açıklamak için yorumlanması gereken dilbilgisi, söz dizimi veya noktalama işaretleri gibi faktörleri içerir ve tüm diğer metinler gibi yorumlanmaya muhtaçtır. Bu nedenle, metnin hazırlık çalışmalarına bakmak sadece metnin anlamını aydınlatmaya yetmeyebilir.¹²¹

1.2.2.3. Teleolojik (amaçsal) yorum

“Teleolojik yaklaşım” olarak adlandırılan üçüncü yaklaşım, ilk ikisine nispeten yorum konusuna daha geniş bir açıdan bakar ve bir andlaşma hükmünü değerlendirirken her şeyden önce andlaşmanın konu ve amacına ağırlık verir. Özellikle çok taraflı andlaşmalarda andlaşmanın konu ve amacı daha büyük önem kazanmaktadır.

Teleolojik yorumlama, aynı zamanda “amaçsal yorum” olarak da bilinen yorumlama yöntemidir. Bu yaklaşım, metnin daha geniş bağlamını ve amaçlandığı sonucu dikkate alır, sadece kullanılan kelimelerin sözel anlamına odaklanmaz. Bu yöntem, hukuki metnin amacının, metinde kullanılan kelimelerin spesifik anlamından daha önemli olduğu fikrine dayanır. Teleolojik yorum, metni daha kapsamlı bir şekilde anlamaya yardımcı olmak için sıklıkla diğer yorumlama yöntemleriyle birlikte kullanılır.¹²² Bu yaklaşım aynı zamanda Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesindeki ana yaklaşımlardan biridir ve bu madde şöyle der: "*Bir anlaşma ... konusu ve amacı ışığında yorumlanır.*"

¹²⁰Lo, 2017, **a.g.k.**, 65.

¹²¹Güriz, 2005, **a.g.k.**, 69; Aktaş, 2011, **a.g.k.**, 15-16.

¹²²L.E. Popa (2018). *Patterns of Treaty Interpretation as Anti-Fragmentation Tools*. Switzerland: Springer, s.113.

Teleolojik yaklaşıma göre, andlaşmanın metni ve hazırlık çalışmaları metnin yorumlanmasında önemlidir; ancak sadece bunlarla yetinmek doğru değildir. Bunların yanında, andlaşmanın amacını ve zamanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Zira hukuk, her neslin ve her devrin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan, yaşayan ve gelişen bir düzendir. Bu da tarafların belli bir zamandaki düşüncesini değil, andlaşmanın amacının dikkate alınmasını gerektirir. Bu amaç ise, içinde bulunduğumuz zamanın ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir.¹²³

1.2.2.4. Sistematik yorum

Sistematik yorum yöntemi, hukuk kurallarının tek tek anlamlandırılması yerine, tüm hukuk kurallarının tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde yorumlanmasını önerir. Bu yöntem, hukuk kuralları arasındaki bağıntıları incelemeye odaklanır ve yorumlanacak bir normun anlamı, o norm ile ilgili tüm normlar göz önüne alınarak belirlenir.¹²⁴ Bu yöntem, hukuk metinlerindeki terimlerin o hukuk sistemi içerisinde yorumlanmasını zorunlu kılar.¹²⁵

Sistematik yorum yöntemi, hukuk normlarının gelişi güzel bir araya gelmesi değil, birbirleriyle tutarlı bir bütün oluşturması gerektiği fikrine dayanır. Bir hukuk sistemi içerisinde, kurallar sadece rastgele bir yığın değil, kendi aralarında tutarlı bir düzen oluştururlar. Bu sebeple, hukuk sistemi bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Hukuk normlarını sistematik bir yapıya dönüştüren ilkeler ise bütünlük ve tutarlılık ilkeleridir.¹²⁶

1.2.3. Yorum teknikleri

Temel yorum kuralları, hukuk metinlerinin anlamını açıklamaya yönelik farklı teknikleri kapsar. Hukuk kurallarının anlam bakımından uygulanmasında çeşitli mantık kurallarından da yararlanılmaktadır. Bu kurallar, hukuk kurallarının yorumlanmasında

¹²³Gözler, 1998, **a.g.k.**, 166-167.

¹²⁴Aktaş (2011), s.18; Gözler, 1998, **a.g.k.**,169.

¹²⁵H.N. Şarbak (2018), *Uluslararası hukukta yorum ve uluslararası hukukun ulusal mahkemelerde yorumlanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. s.23.

¹²⁶Gözler, 1998, **a.g.k.**, 169.

akıl yürütme sürecinde kullanılan yöntemlerdir.¹²⁷ Bu kuralların uygulanması, meseleye bakış açısına ve amaca göre değişebilir. Örneğin, yorumun amacı hükmün anlamının açık ve anlaşılır olması ise, kelimelerin olağan anlamları kullanılır. Ancak, taraflar genellikle meseleyi farklı açılardan değerlendirir ve kendi çıkarlarına en uygun anlamı tercih ederler. Bu nedenle, hukuk metninin anlamını açıklamak için farklı yorum yöntemlerine başvurulması gerekebilir.

Uluslararası yargı organları, yorum yaparken farklı teknikleri de kullanabilirler. Bu teknikler arasında "dar yorum", "geniş yorum", "benzetme yoluyla yorum", "aksiyle kanıtlama yoluyla yorum", "anamlı yorum" ve "belirli bir tarafın lehine yorum" gibi seçenekler yer alır. Yorum yapan kişi, genel yorum kurallarına uygun olmak koşuluyla bu tekniklerden birini seçebilir ve uygulayabilir. Ancak, hangi durumlarda hangi tekniklerin uygulanacağı önceden belirlenmemiştir ve yorum yapan kişi, yorum yapılacak metnin özelliklerine göre en uygun tekniği seçebilir. Bu teknikler, yorumun amacına uygun olarak seçilebilir ve uygulanabilir.¹²⁸

Viyana Sözleşmesi, yorum yapan kişiyi 31. maddede belirtilen genel kurallara uygun olarak hareket etmeye davet eder, ancak bu kuralların dışında başka ilkeleri de uygulamaya izin verir. Bu nedenle, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nden önce de var olan andlaşma yorumuyla ilgili verilere de yorum yapan kişi tarafından başvurulabilir. Ancak, önerilen yorumlama kuralının Viyana Sözleşmesi'nin sistemi dışında kalıp kalmadığı veya onun hükümlerine uyup uymadığı da önemlidir. Bu nedenle, yorum yapan kişinin Viyana Sözleşmesi'nin hükümlerine uygun olarak hareket etmesi gerekir.¹²⁹

Bu bölümde de yorum tekniğine ilişkin kurallar uluslararası yargı organlarının kararları ışığında açıklanacaktır. Örneğin hangi durumlarda dar, hangi durumlarda geniş yorumun tercih edildiği veya hangi tür andlaşmalarda belirli bir tarafın lehine yorum tekniğinin kullanıldığı, uluslararası yargı organlarının kararlarına atıflar yapılarak incelenmeye çalışılacaktır.

¹²⁷Yambrusic, 1987, **a.g.k.**, 133; Güriz, 2005, **a.g.k.**, 67.

¹²⁸Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 584.

¹²⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 538.

1.2.3.1. Dar yorum ve geniş yorum

Tahsis veya dar (veya daraltıcı) yorum, normun veya normdaki bir kavramın kapsamını daraltan yoruma verilen isimdir. Yorum konusunda geleneksel formüllerden birisi dar yorum tekniğidir ki buna göre andlaşmaların devlet egemenliği lehine yorumlanması gerekir. Bir andlaşmanın hükümleri farklı biçimlerde yoruma açık olduğu zaman, egemen devletler için daha az yükümlülük gerektiren yorum seçilmelidir ve eğer bir zorunluluk açıkça ifade edilmemişse daha hafif ölçüde olanı tercih edilmelidir. Diğer bir ifadeyle devlet egemenliğini en az kısıtlayan yorum tercih edilmelidir. Dolayısıyla dar yorumda andlaşma ile taahhüt altına giren tarafa bu yükümlülükleri en aza indiren yorum tercih edilir. Dar yorum tekniğinde normun veya normdaki bir kavramın anlamı daraltılarak, belirli bir olaya veya duruma uygulanması amaçlanır. Eğer kural istisnai nitelikte ise, bu kural dar yoruma tabi tutulmalıdır, çünkü istisnai nitelikteki kurallar daha sıkı bir şekilde uygulanmalıdır.¹³⁰

Hukuk kuralında bulunan kelimelerin, içerdiği anlamlardan daha kapsamlı bir amaç takip ettiği sonucuna varılmasına ve sözcüklerini açacak biçimde yorumlanmasına geniş (veya genişletici) yorum adı verilir. Geniş yorumda, kuralın uygulama alanında genişleme söz konusudur. Geniş yorum, bir kuralın sözel anlamının ötesine de uygulanmasıdır. Bu yorumda, normun veya normdaki bir kavramın anlamı genişletilerek, daha geniş bir olay veya duruma uygulanması amaçlanır. Geniş yorumda andlaşma ile taahhüt altına giren tarafa en fazla borç yükleyen yorum biçimi tercih edilir.¹³¹

Yorum yaparken hangi yorum tekniğinin kullanılması gerektiğini düzenleyen bir kural bulunmamaktadır. Dar veya geniş yorum tekniklerinden biri tercih edilirken dikkat edilmesi gereken nokta, yorumun andlaşma taraflarının iradesini aşmamasıdır. Yani, yorumun yapılması sırasında, tarafların andlaşmaya girdikleri sırada neyi taahhüt ettiği ve ne gibi yükümlülükleri kabul ettikleri dikkate alınmalıdır. Yorumun yapılması sırasında, tarafların andlaşmaya girdikleri sırada taahhüt ettikleri yükümlülüklerin ötesine geçilerek, taraflara yeni yükümlülükler yüklenemez. Ancak, tarafların andlaşmaya

¹³⁰Gözler, 1998, **a.g.k.**, 182-184; R. Aybay, E. Oral. (2016) Kamusal uluslararası hukuk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 100.

¹³¹Gözler, 1998, **a.g.k.**, 183-184.

girdikleri sırada taahhüt ettikleri yükümlülükler daraltılabilir veya genişletilebilir, ancak bu yükümlülüklerin ötesine geçilemez.¹³²

Geniş yorum, kıyas yöntemiyle benzerdir ancak kıyas yöntemiyle hüküm bulunamayan bir konuda uygulanırken geniş yorumda böyle bir boşluk yoktur. Geniş yorum, normun anlamını aşmaz ve dil bilgisi açısından dışta kalan durumlarda uygulanamaz. Ancak, geniş yorum ile kıyas arasındaki sınır net olarak belirlenmemiştir ve ikisi arasında yakın bir ilişki vardır. Her durumda, geniş yorum ve kıyas gibi yöntemlerin uygulanması sırasında, tarafların iradesini aşmamak ve akıl yürütme esaslarına uymak önemlidir.¹³³

Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Daimî Adalet Divanı, bir anlaşmanın yorumunda dar ve geniş yorum tekniklerinden hangisinin yeğleneceği yönünde genel bir ilke koymamıştır.¹³⁴ Uluslararası yargı organlarına yetki tanıyan anlaşmaların ve bir devletin egemenlik yetkisini kısıtlayan anlaşmaların dar yorumlandığı görülmektedir.¹³⁵ Özellikle bir uluslararası yargı organına yetki veren tahkimname ve Divan'ın zorunlu yargı yetkisinin kabulüne dair deklarasyonlar gibi belgelerin yorumunda, genellikle dar yorum tekniği kullanılmaktadır. Dar yorum tekniği, tahkimname ve benzeri belgelerin yorumunu, bu belgelerin sözel anlamının ötesine genişletmez ve bu belgelerin amacını aşmaz.¹³⁶

Örneğin Danzig'teki Polonya Posta Hizmeti Danışma Görüşü'nde Uluslararası Daimî Adalet Divanı dar yorum tekniğini kullanmıştır¹³⁷. Lotus Davası'nda ise Uluslararası Daimî Adalet Divanı, anlaşmaların yorumuyla devletlerin egemenliğinin sınırlanamayacağını belirtmiştir.¹³⁸ Korfu Kanalı Davası'nda ise Arnavutluk Hükûmeti, Uluslararası Adalet Divanı'nın ödenmesi gereken tazminat miktarının belirlenmesinde yetkisinin bulunmadığını ve tahkimnamenin Divan'a bu yetkiyi vermediğini ileri sürmüştür. Bu, dar yorum tekniğinin bir örneğidir; buna göre Arnavutluk Hükûmeti, tahkimnamenin sözel anlamına uygun olarak yorumlanması gerektiğini ve

¹³²Meray, 1965, **a.g.k.**, 127.

¹³³Gözler, 1998, **a.g.k.**, 183.

¹³⁴E.F. Çelik. (1956). Milletlerarası Adalet Divanının tatbik ettiği tefsir kaideleri. Tahir Taner'e Armağan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını. s. 577-578.

¹³⁵Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**,

¹³⁶Çelik, 1956, **a.g.k.**, 583; Güriz, 2005, **a.g.k.**, 132.

¹³⁷Polish Postal Service in Danzig (1925) PCIJ Ser B No 11, p.39.

¹³⁸SS "Lotus" (1927) PCIJ Ser A No 10, p.3.

tahkimnamenin Uluslararası Adalet Divanı'na ödenmesi gereken tazminat miktarının belirlenmesinde yetki vermediğini iddia etmiştir.¹³⁹

Uluslararası Daimî Adalet Divanı, Wimbledon Davası'nda egemenlik üzerindeki kısıtlamaları yorumlarken dar yorum tekniğini uygulamıştır. Daimî Divan, *"Bu gerçek, böyle bir sınırlama üreten hükmün şüphe durumunda dar yorumlanması için yeterli bir sebep oluşturur. Ancak Divan, sözde dar yorumun maddenin açık hükümlerine aykırı olacağı ve açıkça kabul edilenleri yok edeceği noktada durmak zorunda hissetmiştir."*¹⁴⁰ diyerek dar yorumun sınırlarını çizmiştir. Buna göre dar yorum, andlaşma metnini etkisiz bırakacak biçimde yorumlanamaz.

Oder Nehri Davası'nda ise Daimî Divan, dar yorum tekniğini uygularken, *"metnin sadece dilbilimsel analizinin belirli sonuçlar vermesi yeterli değildir; metnin anlaşılması için çok sayıda diğer yöntem vardır, özellikle metnin işaret ettiği konunun temel ilkelerine gönderme yapılır; tüm ilgili hususlara rağmen, yalnızca tarafların amacı halen şüpheli olarak kaldığında devletlerin egemenliğine en lehte olan yorumlama tercih edilmelidir"* diyerek bu tekniği vurgulamıştır.¹⁴¹

1.2.3.2. Benzetme yoluyla yorum

Benzetme yoluyla yorum, anlaşma hükmünün açık olmadığı durumlarda, başka davalarda benzer durumlara ilişkin kabul edilen çözümlere başvurmayı içeren bir yöntemdir. Bu yöntem, varılan sonuçları başka bir yorum yöntemiyle doğrulamak ya da anlaşmanın belirsiz hükümlerini yorumlamada tamamlayıcı bir yol olarak kullanılmaktadır. Benzetme yoluyla yorum, nadiren yaratıcı bir işlev olarak da kullanılmıştır. Bu durumda benzetmenin sadece uluslararası hukuk kuralları arasında yapılmasında sakınca görülmezken, özel hukuk kurallarına göre yapılması

¹³⁹Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p.6.

¹⁴⁰Case of the S.S. "Wimbledon", Judgment of 17 August 1923, PCIJ, Ser. A, No. 1, p.24-25.

¹⁴¹Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder (1929) PCIJ Ser A No 23, p.26.

eleştirilmektedir.¹⁴² Uluslararası Daimî Adalet Divanı, Arnavutluk'ta Yunan Azınlık Okulları Danışma Görüşü'nde¹⁴³ bu tekniği kullanmıştır.

1.2.3.3. Evleviyet (Öncelik)

Evleviyet (*Argumentum a fortiori*) kuralı, çoğun içinde azın bulunacağı veya bütün için doğru olan şeyin parçalar için de doğru olduğu veya daha önemli bir durumda kabul edilen bir hükmün daha az önemli bir durumda da uygulanması gerektiği fikrini yansıtmaktadır. Bu kural, hukuk yargılamalarında ve hukuk yorumlamalarında sıklıkla kullanılır. Örneğin, bir hukuk kuralının, belirli bir durum için geçerli olduğu kabul edilirse, bu kuralın daha az önemli bir durum için de geçerli olduğu varsayılabilir.¹⁴⁴

Argumentum a fortiori kuralı iki şekilde uygulanır: Birincisi olumlu, ikincisi olumsuz düzenlemelerin bulunduğu durumlarda uygulanır.¹⁴⁵

a. *Argumentum a maiori ad minus*: Bu yöntemde, büyükten küçüğe doğru bir akıl yürütme söz konusudur. *Argumentum a maiori ad minus*'ta, çoğu yapmaya yetkili olanın azı da yapmaya yetkili olacağı prensibinin uygulanması vardır.¹⁴⁶

b. *Argumentum a minori ad maius*: Bu yöntemde, küçükten büyüğe doğru bir akıl yürütme söz konusudur. Örneğin, A fiili yasaklandıysa ve B fiili A fiilinden "daha kötü" ise, B fiili de yasaklanmalıdır. Bu argüman, önemsiz olarak görülen bir yasaktan daha önemli bir yasaklamaya dayalıdır.¹⁴⁷

1.2.3.4. Aksiyle kanıtlama yoluyla yorum

"*Mefhum-u muhalifinden istihraç suretiyle tefsir*" olarak da bilinen "*a contrario*" yorum tekniği, birbirinin zıttı olan şeylerden birisinin gerçekleşmesi durumunda,

¹⁴²Pazarcı, 2004, a.g.k., 201.

¹⁴³Minority Schools in Albania, Advisory Opinion, (1935) PCIJ (ser. A/B) No. 64, p.18.

¹⁴⁴Güriz, 2005, a.g.k., 67.

¹⁴⁵Gözler, 1998, a.g.k., 179.

¹⁴⁶Işıktaç, 2015, a.g.k., 51.

¹⁴⁷Gözler, 1998, a.g.k., 180.

diğerinin var olamayacağını varsayar. Bu yöntem, hukuk kurallarının belirli durumlar için geçerli olabilmesi durumunda, diğer durumlar için geçerli olmayacağını varsayar. Bu yöntem, bir hukuk kuralının belirli bir durumun özelliğini dikkate alarak, o durum için belirli bir sonuç bağlamışsa, bu durumun dışında kalan diğer durumların aksi hukuki sonuçlara tabi olacağını varsayar. Örneğin, bir andlaşmada, yapılabilecekler sınırlayıcı bir biçimde sayılmışsa, bu maddelerin dışında kalan durumlar yasaklanmış sayılır. Uluslararası yargı organları da *a contrario* yorum yöntemini zaman zaman kullanmışlardır. Bu yöntem, birçok alanda kullanılabilir ve sınırlandırılmış olan durumların dışında kalanların yasaklandığını varsayar. *A contrario* yorum tekniği, metinde örnek olarak değil, sınırlandırıcı olarak belirli unsurların sayılması ve bunların bir sonuçla bağlanması durumunda, bu sayılanların dışında kalanların başka bir sonuca bağlanacağını varsayar. Yani bu yöntem, metinde belirli unsurların belirli bir sonuçla sınırlandırılmış olması durumunda, diğer unsurların diğer sonuçlara tabi olacağını varsayar.¹⁴⁸

Uluslararası Adalet Divanı 2016 tarihli Karayip Denizi Kararı'nda *a contrario* yorumun sınırlarını çizmiştir:

*“Bununla birlikte, böyle bir yorum, yalnızca ilgili tüm hükümlerin metni, bunların bağlamı ve andlaşmanın konu ve amacı ışığında uygun olduğunda kullanılabilir. Ayrıca, a contrario yorumun gerekçelendirildiği durumlarda bile, herhangi bir durumda uygulanmasının tam olarak hangi çıkarımı gerektirdiğini belirlemek önemlidir.”*¹⁴⁹

1.2.3.5. Etkili yorum

Etkililik (tesirlilik) kuralı, anlaşma hükümlerinin en etkin şekilde uygulanması ve metnin her parçasına bir anlam atfedilebilmesi amacıyla yorumlandığı bir yöntemdir. Bu yorum tekniğine göre, bir anlaşmanın yorumunun anlamsız ve saçma olmaması gerektiği varsayımına dayanır. Bu yöntem, olağan yorum yöntemlerine uygun olarak uygulanır ve bir anlaşmanın hükmünden makul bir anlam çıkarılması amacıyla kullanılır.

¹⁴⁸Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 201; Gözler, 1998, **a.g.k.**, 183.

¹⁴⁹Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2016, p. 3, para 37.

Yorumlanacak metindeki terimlerin bir anlam doğuracak biçimde anlaşılması gerekir.¹⁵⁰ Andlaşma içine bir hükmün konulmuşsa bunun nedeni, tarafların bunun dikkate alınması yönünde bir iradelerinin varlığıdır. Aksi takdirde tarafların abesle iştiğal etmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır.

Andlaşmalar uygulanmak ve etki doğurmak üzere yapılır. Bu ilke Roma Hukuku'ndaki "*bir şey hükümsüz olacağına hüküm doğursun*" özdeyişinin uluslararası hukuktaki uygulamasıdır.¹⁵¹ "*Ut res magis valeat quam pereat*" olarak da ifade edilen etkililik kuralı, Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı'nın içtihatlarında da yer almıştır. Etkililik kuralı, aynı zamanda andlaşmanın amacı ile de yakından ilişkilidir ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinde düzenlenen amaç ve kapsam ve iyi niyet kurallarının bir parçasıdır.¹⁵² Bu ilke, Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı kararlarında uygulanmıştır. Örneğin, Gürcistan ve Rusya arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası'nda Divan şunları söylemiştir:

"...Divan, CERD'in 22. maddesinin, burada belirtilen barışçıl çözüm yoluyla "çözümlememiş" ifadesiyle "bir uyuşmazlığı" Divan'ın yargı yetkisine sunma hakkını nitelendirdiğini kaydeder. Bu sözlerin geçerlilik kazanması gerekir.

... Ayrıca, eğer bir uyuşmazlık aslında çözüme kavuşmuşsa, artık bir uyuşmazlık olmaktan çıkması mantıklıdır. Bu nedenle, "çözümlememiş" ifadesi, yalnızca Mahkeme'ye intikal eden uyuşmazlığın gerçekten var olması gerektiği şeklinde yorumlanırsa, bu ifadenin hiçbir faydası olmayacaktır..."¹⁵³

Böylelikle Divan, andlaşmaların yorumlanmasında genel olarak kabul edilen etkililik ilkesini, Sözleşme'nin 22. maddesinin "çözümlememiş" ifadesine uygulamış ve herhangi bir etkiden yoksun bırakan kullanımını göz ardı etmiştir.

¹⁵⁰Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 202.

¹⁵¹Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 197.

¹⁵²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 539.

¹⁵³Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (2011) (Georgia v Russian Federation) (Preliminary Objections), paras 133-134.

Korfu Kanalı Davası'nda da etkililik ilkesini uygulayan Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın içtihat hukukuna göndermede bulunarak şu hükmü vermiştir:

*"...özel bir anlaşma oluşturan bu tip bir hükmün anlam ya da etkiden yoksun olması gerektiğini kabul etmek, genel olarak kabul edilmiş yorum kurallarıyla gerçekten de bağdaşmayacaktır."*¹⁵⁴

Divan, Karayip Denizi Davası'nda da etkililik ilkesinin önemine vurgu yapmış ve şöyle söylemiştir:

*"Divan, genel olarak, bir andlaşmanın yorumlanmasının o andlaşmadaki her terimin geçerliliğini sağlamaya çalışması gerektiğini ve hiçbir hükmün onu anlam veya etkiden yoksun bırakacak şekilde yorumlanmaması gerektiğini kabul eder."*¹⁵⁵

Etkililik ilkesini göz önünde bulundurmamak uluslararası örgütleri kuran andlaşmaları yorumlamada baskın bir rol oynamaktadır. Burada, yorumlamanın teleolojik unsuru, andlaşma kapsamında ilgili organın görevini yerine getirmesini sağlamak için metinde yazılmamış (zımni) yetkilerinin bulunmasına yol açabilir. Divan'ın içtihat hukuku bu yaklaşıma farklı örnekler içermektedir. Birleşmiş Milletler Hizmetinde Yaşanan Yaralanmaların Tazmini Görüşü'nde Divan, BM'nin zımni yetkileri için Şart'ta açıkça belirtilen yetkilerine atıfta bulunmuştur:

*"Uluslararası hukuk çerçevesinde, Örgüt'ün, Şart'ta açıkça belirtilmese de, görevlerini yerine getirmesi için gerekli olduğu ima edilerek kendisine verilen yetkilere sahip olduğu kabul edilmelidir."*¹⁵⁶

Divan bu Karar'dan sadece birkaç yıl sonra Bazı Giderler Davası'nda şu gerekçelerle BM'nin amaçlarında yazılı olmayan yetkiler türetmiştir:

"Uluslararası barış ve güvenliğe atfedilen birincil yer doğaldır, çünkü diğer amaçların gerçekleşmesi bu temel koşulun sağlanmasına bağlı olacaktır. Bu amaçlar gerçekten geniştir, ancak ne bunlar ne de onları gerçekleştirmek için verilen yetkiler sınırsızdır. Üye Devletler, bu ortak

¹⁵⁴Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p.24.

¹⁵⁵Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2016, p. 3, para 44.

¹⁵⁶Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (Advisory Opinion) ICJ Reports 1949, p.182.

amaçların gerçekleştirilmesini Örgüte emanet etmedikçe, hareket etme özgürlüklerini muhafaza ederler. Ancak Örgüt BM'nin belirtilen amaçlarının birini yerine getirmek için uygun olduğu önermesini haklı çıkararak adımlar attığında varsayım, böyle bir eylemin Örgüt'ün yetkisini aşmadığıdır.”¹⁵⁷

1.2.3.5. Belirli bir tarafın lehine yorum

Bu teknik, bir andlaşmanın yorumunda olası iki anlam arasından, belirli bir tarafın lehine olanın seçilmesini içerir. Bu teknik, özellikle ikili andlaşmaların yorumlanmasında kullanılır ve yorum yapan kişinin genellikle zayıf taraf olmak üzere belirli bir tarafın çıkarına davranmasını öngörür. Bu teknik, açık olmayan hükümlerin yorumunda borçlu olan tarafın çıkarına olan olasılığı kabul etmek veya açık olmayan hükümlerin yorumunda bu hükümleri kaleme alan tarafın zararına olan olasılığı kabul etmek şeklinde uygulanabilir.¹⁵⁸

1.3. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, devletlerarasında akdedilen andlaşmalara ilişkin pek çok konuyu düzenleyen andlaşmalar hakkındaki en kapsamlı metindir. Bu Sözleşme, andlaşmaların yorumu konusunda da düzenlemeler içermektedir, hatta yorum kurallarının bulunduğu tek andlaşmadır. Bu kısımda öncelikle Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin nasıl oluşturulduğuna değinilecek, ardından ne tür andlaşmalara uygulanmak üzere hazırlandığına ve zamansal kapsamına dair açıklamalar yapılacaktır. Çalışmamızın konusunu oluşturan yorum kurallarının Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde yer alması ve bu kuralların gerekliliğine yapılan itirazlarda bu kısımda değinilecek diğer konulardır. Son olarak da andlaşma türlerine göre yorum kurallarının her zaman aynı biçimde uygulanıp uygulanmayacağı hususu açıklanmaya çalışılacaktır.

¹⁵⁷Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter) (Advisory Opinion) ICJ Reports 1962, p.168.

¹⁵⁸Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 202.

1.3.1. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin akdedilmesinden önce de uluslararası hukukta andlaşmalar hukukuna dair pek çok örf ve âdet kuralı halihazırda mevcuttu. Ancak bunların derlenip yazılı hale getirilmesi çeşitli aşamalarda gerçekleşmiştir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabulüne giden bu sürece değinmek, Sözleşme'nin ve hükümlerinin anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Bazı dernek ve yazarlar 1850'lerden itibaren uluslararası hukukun kodlaştırılmasına ilişkin çalışmalar yapmışlardır. 1899 ve 1907 La Haye Konferansları ve Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarından sonra, Birleşmiş Milletler kodlaştırma konusuna daha çok önem vermeye başlamıştır. BM Şartı'nın 13. maddesine göre Genel Kurul “*devletlerarası hukukun tedrici gelişmesi ve takninini teşvik*” ile görevlendirilmiştir. Bu görevi yerine getirmek amacıyla, Genel Kurul 1947 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu kurmuştur.¹⁵⁹

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler'in bünyesinde kurulmuştur. Bu kuruluş, uluslararası hukuk kurallarının açıkça belirlenmesi ve düzenli bir şekilde kodlaştırılması gibi bir görev üstlenmiştir. Komisyon, devletlerin uygulamaları, örnek olaylar ve mahkeme kararları gibi konuları inceleyerek, uluslararası hukuk kurallarını belirler ve bu kuralları yazılı bir biçime dönüştürür. Kodlaştırma süreci sırasında, hukuki boşluklar doldurulur ve bu bir tür yasama faaliyeti yapılıır. Bu, kodlaştırma işlemi basit bir işlemde çok daha fazlası haline getirir.¹⁶⁰

Kodlaştırma (*taknin*) ise örf ve âdet hukuku kurallarının yazılı hukuk biçimine dönüştürülmesi işlemine verilen isimdir. Bu işlem, uluslararası hukukun daha açık ve güvenilir hale getirilmesini hedefler. Örf ve âdet hukuku kuralları, andlaşmalar gibi açık ve güvenilir bir şekilde yazılmamıştır ve bu nedenle, bu kuralların varlığını ve niteliğini kanıtlamak zor olabilir. Bu durum da uluslararası hukuk kurallarının daha iyi anlaşılmasını ve uygulanmasını zorlaştırır.¹⁶¹

¹⁵⁹Harris, 1998, **a.g.k.**, 65; Gönlübol, 2000, **a.g.k.**, 410.

¹⁶⁰Gönlübol, 2000, **a.g.k.**, 399 ve 410.

¹⁶¹Villiger, 2009, **a.g.k.**, 11.

Kodlaştırma süreci sırasında, örf ve âdet hukuku kuralları yürürlükteki hukuk çerçevesinde gözden geçirilir ve varsa boşluklar doldurulmaya çalışılır. Bu işlem, devletler arasında anlaşmazlıkların oluşmasına sebep olabilir, çünkü belli bir konuda belli bir kuralın varlığını kanıtlamak zor olabilir. Örf ve âdet hukuku kuralları, andlaşmalarda olduğu gibi açık ve güvenilir bir şekilde yazılmamıştır ve bu nedenle, bu kuralların varlığını ve niteliğini kanıtlamak başlı başına bir sorun teşkil eder. Bu durum, uluslararası hukuk kurallarının daha iyi anlaşılması ve uygulanmasını zorlaştırır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası hukuk kurallarının açıkça belirlenmesi ve düzenli bir şekilde kodlaştırılması gibi bir görev üstlenmiştir. Bu görevin yanında, Komisyon'a "tedrici geliştirme" görevi de verilmiştir. Bu, Komisyon'un mevcut kuralları sadece yazılı hale getirmeyi değil, gerektiğinde değiştirme ve boşluk bulunması durumunda yeni hükümler koyma yetkisi de verir. Bu nedenle, Uluslararası Hukuk Komisyonu bir nevi yasama organı gibi çalışmaktadır. Bu yaparken, hazırladığı taslakların kodifikasyon mu yoksa tedrici gelişme kategorisinde mi olduğunu belirtmekten kaçınmakta ve genellikle her ikisinin bir arada olduğunu savunmaktadır.¹⁶²

Ancak Komisyon'un "*tedrici geliştirme*" ile ilgili çalışmalarının devletleri bağlayabilmesi için devletlerin onayı gerekmektedir. Komisyonu'n "tedrici geliştirme" ile ilgili çalışmaları, devletlerin onayını almadan bağlayıcı olamaz. Bununla birlikte Komisyon tarafından hazırlanan metinler, yeterince devlet tarafından onaylanırsa, bunları onaylamayan devletler için zamanla, örf ve âdet hukuku kuralı haline gelebilir. Bu, kodlaştırma çalışmalarının önemini arttırmaktadır, çünkü bu kuralların yazılı hale getirilmesi, uluslararası hukukun daha açık ve güvenilir hale getirilmesini amaçlar.¹⁶³

Andlaşmalar hukuku konusundaki örf ve âdet hukuku kurallarının sayısının çoğalması nedeniyle, Uluslararası Hukuk Komisyonu 1949 yılında bu konuyu kodlaştırma için uygun bulmuş ve James Brierly'yi özel raportör olarak atamıştır. Brierly'nin 1952'deki istifasının ardından sırasıyla Sir Hersch Lauterpacht ve Sir Gerald Fitzmaurice bu göreve atanmışlar ancak her ikisi de görevlerini tamamlayamadan, Uluslararası Adalet Divanı'na yargıç olarak seçilmişlerdir. 1961 yılında atanan son özel

¹⁶²Villiger, 2009, **a.g.k.**, s. 11.

¹⁶³Gönlübol, 2000, **a.g.k.**, 410-411.

raportör Sir Humphrey Waldock, uluslararası bir sözleşmeye temel oluşturabilecek Taslak Maddeleri üzerinde tekrar çalışmaya başlamıştır.¹⁶⁴

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1966'da Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Taslak Maddeleri'ni tamamlayarak, BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Bu Taslak'a Komisyon Şerhi ve Uluslararası Hukuk Komisyonu Statüsü'nün 23(1)(d) maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun uluslararası bir konferans toplayarak bu konuda bir sözleşme yapılması önerisini içeren tavsiyesi de eklenmiştir.¹⁶⁵

BM Andlaşmalar Hukuku Konferansı, Genel Kurul'un 5 Aralık 1966 tarih ve 2166 (XXI) sayılı Kararı¹⁶⁶ ve 6 Aralık 1967 tarih ve 2287 (XXII) sayılı Kararı¹⁶⁷ uyarınca toplanmıştır. Konferans, ilki 26 Mart-24 Mayıs 1968'de, ikincisi 9 Nisan-22 Mayıs 1969'da olmak üzere iki oturum halinde Viyana'da toplanmıştır. Viyana Sözleşmesi 22 Mayıs 1969'da kabul edilmiş ve 23 Mayıs 1969'da imzaya açılmıştır.

Sözleşme, 30 Kasım 1969 tarihine kadar Avusturya'da, 30 Nisan 1970 tarihine kadar da New York'taki BM Merkezi'nde imzaya açık kalmıştır. 81. maddeye göre Sözleşme, BM'nin bütün üyeleri, uzmanlık örgütleri, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün tarafları ve BM Genel Kurulu tarafından davet edilen diğer devletlerin katılımına açıktır.

Andlaşmalar hukukunun kodlaştırılarak bir sözleşme haline getirilebilmesi, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun en büyük başarılarından biridir.¹⁶⁸ Ayrıca Andlaşmalar Hukuku konusundaki Birleşmiş Milletler Konferansı, oylamayı çalışma metodu olarak kabul eden ve taslak maddelerini oyçokluğuyla kabul eden son büyük kodlaştırma konferansı olmuştur.¹⁶⁹ Bu konferans, uluslararası hukuk alanında önemli bir

¹⁶⁴Engelen, 2004, **a.g.k.**, 41.

¹⁶⁵Engelen, 2004, **a.g.k.**, 42.

¹⁶⁶General Assembly of the United Nations, Twenty- first Session için bkz: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/004/69/IMG/NR000469.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 14.12.2022).

¹⁶⁷General Assembly of the United Nations, Twenty- second Session için bkz: https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_22_2287-E.pdf (Erişim tarihi: 14.12.2022).

¹⁶⁸E. Uzun (2019). *Uluslararası andlaşmalar hukukunda subjektif sona erme nedenleri*. Ankara: Seçkin. s.26.

¹⁶⁹Engelen, 2004, **a.g.k.**, 41.

adım olmuştur. Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin son metni 79 olumlu oya karşı 1 oyla kabul edilmiş ve 19 çekimser oy kullanılmıştır.

23 Mayıs 1969 tarihinde Viyana'da imzaya açılan Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 27 Ocak 1980'de yürürlüğe girmiştir ve Sözleşme'ye günümüzde 116 devlet taraftır.¹⁷⁰ Türkiye ise Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmamıştır; bu sebeple Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Türkiye için bağlayıcı değildir. Ancak Sözleşme'de yer alan kurallar, örf ve âdet hukuku olma özelliklerini kaybetmemişlerdir; dolayısıyla bağlayıcılıkları söz konusudur.

Uluslararası Adalet Divanı, bazı davalarda, dava taraflarının Sözleşme'ye taraf olup olmadıklarını gözetmeksizin, Sözleşmeye atıf yapmıştır. Örneğin Divan, Gabcíkovo-Nagymaros Projesi Davası'nda şöyle söylemiştir:

“Divan'ın 1969 tarihli Andlaşmalar Hukukuna ilişkin Viyana Sözleşmesi'nin mevcut davaya uygulanabilirliği sorunu üzerinde durmasına gerek yoktur. Yalnızca, birkaç kez bu Sözleşme'de belirtilen bazı kuralların mevcut örf ve âdet hukukunun kodlaştırılması olarak kabul edilebileceğine karar verme fırsatı bulmuş olduğu gerçeğini göz önünde bulundurması gerekir.”¹⁷¹

Divan, bu kararıyla Sözleşme'de yer alan bazı kuralların örf ve âdet hukuku kurallarının kodlaştırılması olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Divan'ın bu kararı ve Sözleşme'ye taraf olan devlet sayısının nispeten çok olması ile beraber göz önüne alındığında, Viyana Sözleşmesi'nin var olan uluslararası hukuku yansıttığı söylenebilecektir. Bu görüş 1969 Sözleşmesi hükümlerinin 1986 Sözleşmesi'ne konsensüsle aktarılmasıyla da desteklenmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu görüşe katılmış ve Golder v. Birleşik Krallık Davası'nda şöyle söylemiştir:

“Mahkeme, Hükümet ve Komisyon gibi, Andlaşmalar Hukukuna ilişkin 23 Mayıs 1969 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 31 ila 33. maddelerinin rehberliğinde hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Söz konusu Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir ve 4. maddesinde geçmişe

¹⁷⁰Detaylı bilgi için bkz.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=en (Erişim tarihi: 14.12.2022). Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hindistan, İran gibi bazı devletler de Sözleşme'ye taraf olmamıştır.

¹⁷¹Gabcíkovo- Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997, p. 7, para.46.

yürümeyeceğini belirtmektedir, ancak 31 ila 33. maddeleri özünde Mahkeme'nin daha önce ara sıra atıfta bulunduğu, uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkelerini belirtmektedir."¹⁷²

Böylece AIHM de örf ve adet hukuku kurallarını kodlaştırdığı için daha yürürlüğe girmeden, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne atıfta bulunmuştur. Buna göre, Viyana Andlaşmaları Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan yorum kuralları, Sözleşme yorumunda yol gösterici olarak kabul edilmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı 2021 tarihli Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası'nda ise her iki tarafın da Viyana Sözleşmesi'ne taraf olmamasına rağmen, Sözleşme'yi uygulamış ve şöyle söylemiştir:

*"Söz konusu Sözleşme taraflar arasında yürürlükte olmamasına ve CERD gibi yürürlüğe girmeden önce akdedilen andlaşmalara her halükârda uygulanamamasına rağmen, Viyana Sözleşmesi'nin 31. ve 32. maddelerinin uluslararası örf ve âdet hukuku kurallarını yansıttığı iyi bilinmektedir."*¹⁷³

1.3.2. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kapsamı

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hangi tür andlaşmalara uygulanacağı konusuna değinmekte yarar vardır. Kural olarak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31-33. maddelerinde düzenlenen yorum kuralları, andlaşmanın türü ve konusu ne olursa olsun Viyana Sözleşmesi'nin 2. maddesinde tanımlanan bütün andlaşmalara uygulanır.¹⁷⁴

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı 1966 tarihli Taslak Maddeleri Şerhi'nin 27. ve 28. maddelerinde (ki Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31-33. maddelerine denk düşmektedir) kural koyucu andlaşmalar ile diğer andlaşmalar arasında bir ayırım yapıp yapılmaması gerektiği tartışılmıştır. Ancak sonuç olarak, genel yorum kuralları formüle edilirken bu tarz bir ayırma gerek görülmemiştir. Bununla birlikte, Uluslararası Hukuk Komisyonu, andlaşmanın türünün, o andlaşmaya

¹⁷²Case of Golder v. The United Kingdom, 21.2.1975, ECHR, Seri A, No: 18, p. 29.

¹⁷³Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para.75.

¹⁷⁴Engelen, 2004, **a.g.k.**, 46.

uygulanacak yorum kural ve yöntemlerinin seçiminde etkili olabileceğini belirtmiştir.¹⁷⁵ Örneğin, Uluslararası Adalet Divanı, Bir Devlet Tarafından Silahlı Çatışmada Nükleer Silahların Kullanımının Yasallığı Danışma Görüşü'nde şunları belirtmiştir:

“Uluslararası örgütlerin kurucu belgeleri olan çok taraflı andlaşmalara yorumun yerleşmiş kuralları uygulanmaktadır. Ancak uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları, amacı belli bir otonomiye sahip yeni hukuk kişileri yaratmak olan ve tarafların ortak amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik özel bir andlaşma türünü oluşturmaktadır. Geleneksel olmakla birlikte kurucu nitelikte olmaları, oluşturulan örgütün kendi özellikleri, kurucuları tarafından verilen görevleri, görevlerin yerine getirilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar, hatta kendisinin uygulanması gibi özellikleri nedeniyle uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları yorum sırasında özel bir itina gerektirmektedir.”¹⁷⁶

Sözleşmenin zaman bakımından uygulanmasına değinirsek, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin geriye yürümezliği 4. maddede düzenlenmiştir. Buna göre:

“Bu Sözleşme'de beyan edilip de, andlaşmaların bu Sözleşme'den bağımsız olarak uluslararası hukuk gereğince tabi olduğu herhangi bir kuralın uygulanmasına halel gelmemek üzere, bu Sözleşme sadece devletler tarafından bu Sözleşme'nin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden sonra akdedilen andlaşmalara uygulanır.”

Bu madde, sözleşmenin geriye yürümezliğini belirtir ve sadece devletler tarafından yürürlüğe girdikten sonra akdedilen andlaşmalara uygulanacağını ifade eder. Bu madde, sözleşmenin zaman bakımından uygulanmasına ilişkin önemli bir kuralı belirtir.

Andlaşmaların hükümlerinin zaman bakımından uygulanmasına ilişkin bu kural, andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşmiş olayların ve durumların andlaşma hükümleri kapsamına girip girmeyeceğini belirler. Söz konusu kural, andlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadıkça veya böyle bir niyet başka türlü tespit edilmedikçe geçerlidir.¹⁷⁷ Bu sayede, andlaşmaların hükümlerinin zaman bakımından daha açık bir şekilde uygulanması sağlanır.

Viyana Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulanmayacağı düzenlenmiş olsa da pek çok yargı kararında yorum kuralları ile ilgili olarak bunun aksi

¹⁷⁵Engelen, 2004, **a.g.k.**, 46.

¹⁷⁶Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1996, p. 66, para.19.

¹⁷⁷UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 214, p.2.

kabul edilmiş ve yürürlüğe girmesinden önceki olaylara da Sözleşme'deki yorum kuralları uygulanmıştır. Örneğin Nikaragua ve Kolombiya arasındaki Karayip Denizi Davası'nda Divan şöyle söylemiştir:

“Bu soru, Viyana Sözleşmesi'nin 31 ila 33. maddelerinde yer alan andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin kuralların Bogota Paktı'nın ilgili hükümlerine uygulanmasıyla yanıtlanmalıdır. Bu Sözleşme, taraflar arasında yürürlükte olmamasına ve Bogota Paktı gibi yürürlüğe girmeden önce akdedilen andlaşmalara her halükârda uygulanamamasına rağmen, Sözleşmenin 31 ila 33. maddeleri uluslararası örf ve âdet hukukunu yansıtmaktadır... Taraflar bu kuralların uygulanabilir olduğunu kabul ederler.”¹⁷⁸

Taraflar, bir andlaşmanın veya bu andlaşmanın bir kısmının hükümlerinin geçmişe etkili olacağını kararlaştırabilirler. Ancak, genel kural olarak, andlaşmaların geriye yürümezliği ilkesi geçerlidir. Yani bu ilke, andlaşmada bu konuda bir hüküm bulunmaması veya andlaşmanın terimlerinden böyle bir şey anlaşılması durumunda geçerlidir.

Uluslararası Adalet Divanı, Ambatielos Davası'nda bu ilkeyi uygulamıştır. Yunan Hükümeti, andlaşmanın geriye yürümezliği ilkesine aykırı olduğunu kabul ederek, 1922 ve 1923'te oluşan olaylar için taraflar arasında 1926'da imzalanan andlaşmayla benzer hükümleri içeren ve o zamana kadar yürürlükte olan 1886'da imzalanmış başka bir andlaşmanın uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, bu iddiayı reddetmiş ve gerekçesini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bu teorinin kabul edilmesi, 1926 Andlaşması'nın 29. maddesinin geriye etkili olması sonucunu doğuracaktır ki andlaşmanın 32. maddesine göre de bu andlaşma onayla birlikte yürürlüğe girecektir. Andlaşmanın geriye etkili olması istenseydi andlaşmada böyle bir hüküm bulunurdu. Mevcut durumda böyle bir hüküm veya kayıt bulunmamaktadır. Bu yüzden, andlaşmanın önceden de etkili olduğunu kabul etmek imkânsızdır.”¹⁷⁹

Geriye yürümeye dair özel bir hükmün veya kaydın bulunduğu andlaşmalara en güzel örneklerden biri, Mavrommatis Filistin Ayrıcalıkları Davası'dır. Birleşik Krallık, dava konusu olayın Lausanne Andlaşması'nın XII. Protokolü'nden önce oluştuğunu ileri

¹⁷⁸Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2016, p. 3, para 35.

¹⁷⁹Ambatielos Case (Greece v United Kingdom) (Preliminary Objection) ICJ Reports 1952, p.40.

sürerek Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın yargı yetkisine itiraz etmiştir. Ancak Daimî Divan şunları söylemiştir:

“XII. Protokol, protokolün akdedilmesinden önceki Osmanlı yönetimi tarafından garanti edilen bazı ayrıcalıkların taraflar arasında tanınması ve uygulanması ile ilgili durumları düzenlemek amacıyla akdedilmiştir. Bu sebeple, XII. Protokolün özelliği, kendisinden önceki hukuki durumlara uygulanacak olmasıdır. Eğer Protokolün içinde böyle bir hüküm bulunmasaydı, belgenin yürürlüğe girmesinde önceki ihlallere karşı hakların korunması açısından, hakların korunmasının en gerekli olduğu zaman için, Protokol etkisiz kalacaktı. Daimî Divan bu yüzden Protokolün, hangi tarihte olursa olsun, hakların ihlaline karşı garanti oluşturduğuna karar vermiştir.”¹⁸⁰

Bu durum, andlaşmanın geriye yürümesi anlamına gelmemektedir. Çünkü taraflar, herhangi bir ayırım yapmadan "anlaşmazlık" kelimesi kullanılarak, andlaşmanın yürürlükte olduğu zaman diliminde ortaya çıkan anlaşmazlıklar hakkında yargı yetkisini kabul etmiş olarak farz edilir.

Andlaşmaların yürürlüğe girdiği zaman ortaya çıkan eylemler ve durumlar andlaşmanın hükümlerine tabi olacaktır. Ancak andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce başlamış olan bir eylem veya durum andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra da devam ediyorsa, andlaşma hükümleri bu duruma da uygulanacaktır. Bu, andlaşmanın geriye yürümezliği ilkesinin ihlali anlamına gelmez, çünkü andlaşmanın yürürlüğe girdiği zaman devam eden konulara da uygulanması doğaldır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan yasama, yürütme ve yargı işlemlerinin Sözleşme'ye uygunluğunu araştırmakta yetkili görmemiştir. Ancak Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkan veya tekrarlanan işlemlere yargı yetkisini kullanmıştır.¹⁸¹ Bu kural, sözleşmelerin zaman bakımından uygulanmasına ilişkin önemli bir kuraldır ve sözleşmelerin yürürlüğe girdiği zaman ortaya çıkan eylemlerin ve durumların sözleşme hükümleriyle ilişkilendirilip ilişkilendirilmeyeceğini belirler.

Buna göre 4. madde, andlaşmadan aksi anlaşılmıyorsa, andlaşmanın hükümlerinin, andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce oluşmuş ancak andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce sona ermiş bulunan eylemlere veya olaylara uygulanmayacağını

¹⁸⁰The Mavrommatis Jerusalem Concessions (1924) PCIJ Ser A No 2, p.19.

¹⁸¹UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 215, p.3-4.

düzenlemektedir. Bu, andlaşmanın geriye yürümezliği ilkesini tanımlamaktadır. Bu ilke, andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce bitmiş olaylar veya eylemler veya sona ermiş durumlar için geçerli olmamasını ifade etmektedir. “*Andlaşmada aksi belirtilmedikçe*” ifadesini kullanmak yerine “*andlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadıkça veya böyle bir niyet başka türlü tespit edilmedikçe*” ifadesinin kullanılmasının nedeni, andlaşmanın geriye yürütülmesi niyetinin sadece andlaşmaya konacak özel hükümlerle değil, andlaşmanın tümünden çıkarılabileceği durumları da kapsayabileceğini vurgulamak içindir.¹⁸²

Andlaşma yorumlamanın en önemli sorulardan bir tanesi de yorumlamanın zaman içerisinde hangi noktaya işaret ettiği, yani andlaşmanın nihayete erdirilmeye çalışıldığı zamanki andlaşma hükümlerinin anlamıdır. Bu anlamda uluslararası hukukta, andlaşmaların yorumlanması sırasında, iki ana yaklaşım vardır; statik yaklaşım ve dinamik yaklaşım.

Statik yaklaşım, andlaşma hükümlerinin anlamına ve andlaşmanın akdedildiği zamanda var olan koşullara başvurur. Eşzamanlılık ilkesi olarak da bilinir ve bu ilkeye göre bir andlaşmanın maddeleri andlaşmanın sonlandırıldığı zamandaki sahip oldukları ya da onlara atfedilmiş olan anlama göre ve o zamanki dilbilimsel kullanım ışığında değerlendirilir. Bu yaklaşım, andlaşmaların zaman içinde değişen koşullara uyum sağlamasına odaklanmaz ve andlaşmanın o andaki anlamının belirlenmesine öncelik verir. Yani bu ilkeye göre, andlaşmanın hükümleri andlaşmanın akdedildiği zamanki dilbilgisi kuralları ışığında ve onların o zamana ait anlamlarına göre değerlendirilir. İkinci yaklaşım olan ve sıklıkla evrimsel yorumlama olarak da adlandırılan dinamik yaklaşım ise bir andlaşmanın anlamını yorumlandığı zamanda belirlemeye çalışır. Dinamik yaklaşım, andlaşmanın yaşayan bir metin olarak düşünülmesini ve sözleşmenin "günümüz koşulları ışığında" yorumlanmasını öngörür. Bu yaklaşım, insan hakları garantilerinin etkili bir şekilde uygulanması için andlaşmanın dinamik olarak yorumlanmasını gerektirir. Yorumlamanın zamansal unsuru Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda tartışılmış ancak kabul edilen metinden çıkarılmıştır ki 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 31 ila 33. maddeleri bu konuya açık şekilde değinmemektedir.¹⁸³

¹⁸²UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 216, p.3.

¹⁸³Dörr, 2012, a.g.k., 533.

Her iki zamansal unsur da uluslararası yargı kararlarında bulunabilir ki bu kararlarda genellikle temel bir kural olarak ve zamanlar arası hukuk doktrininin belirli bir uygulaması olarak durağan yaklaşım izlenir. Bu itibarla, Uluslararası Adalet Divanı tarafından birkaç durumda uygulanmıştır: Örneğin Divan'ın andlaşmanın akdedildiği zamandaki dilbilimsel kullanımlara baktığı zaman ya da tarafların aynı zaman dilimindeki niyetine baktığı zaman. Dahası bu yaklaşım, birkaç tahkim davasında çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁴

Uluslararası Adalet Divanı, Seyir ve İlgili Haklara Dair Uyuşmazlık ile ilgili Kararı'nda şunu vurgulamıştır:

*“Bir andlaşmada kullanılan maddelerin tarafların ortak niyeti olarak -doğası gereği andlaşmanın sonlandırılmasıyla eş zamanlı şekilde- belirlenenin ışığında yorumlanması gerektiği doğrudur. Bu, bir anlaşmazlığı görüşen mahkemeyi ya da tarafların kendilerini, andlaşma ile iyi niyet uyumu amacıyla andlaşmanın anlamını belirlemeye çalıştıklarında, bir terimin andlaşma tasarlandığında sahip olduğu anlamı belirlemeye götürebilir çünkü bunu yapmak tarafların ortak niyetine ışık tutabilir.”*¹⁸⁵

Bu kararda andlaşmanın maddelerinin tarafların ortak niyeti olarak belirlenen anlamına göre yorumlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu karar, andlaşmanın yorumlanması sırasında statik yaklaşımın önemine işaret etmektedir, çünkü statik yaklaşımda andlaşmanın hükümlerinin anlamı, andlaşmanın akdedildiği zamandaki koşullara ve tarafların ortak niyetine göre belirlenir.

Bu kuralın bir istisnası olarak dinamik yaklaşım, genel terimleri yorumlamak için kullanılmaktadır; örneğin, tarafların zamanla içeriğinin değişeceğini bekledikleri ve bu nedenle muhtemelen yorumlama zamanında var olan koşullar ışığında bunlara anlam verilmesini amaçladıkları andlaşma maddeleri bulunabilmektedir.¹⁸⁶ Bu yaklaşım, Uluslararası Adalet Divanı tarafından ilk kez Namibya Görüşü'nde¹⁸⁷ “*medeniyetin*

¹⁸⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 533.

¹⁸⁵Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment, ICJ Reports 2009, p. 213, para 47.

¹⁸⁶Dörr, 2012, **a.g.k.**, 533.

¹⁸⁷Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) (Advisory Opinion) (1971) ICJ Reports 16, para 53.

kutsal güveni” ifadesine ve Ege Denizi Kıta Sahanelığı Davası’nda¹⁸⁸ “*bölgesel durum*” ifadelerinin yorumlanması esnasında uygulamıştır.

Uluslararası Adalet Divanı dinamik yöntemi İspanyolca terim olan “*comercio*”ya uygulamış ve şunu vurgulamıştır:

*“tarafklar bir andlaşmada genel terimler kullandıklarında maddelerin anlamının zaman içinde muhtemelen değişeceğinin farkındadır ve andlaşma çok uzun bir zaman diliminde etkili olduğunda ya da devam eden süreli olduğunda tarafların genel bir kural olarak bu maddelerin değişen bir anlama sahip olacağını amaçladıklarını varsaymak gerekir.”*¹⁸⁹

Bu tür durumlarda, tarafların ortak iradesine saygı göstermek amacıyla, andlaşmanın uygulanacağı her bir durumda, ilgili maddelerin sahip olduğu anlam dikkate alınmalıdır.¹⁹⁰

Bu örnekler ışığında, bir andlaşmanın dinamik ya da evrimsel yorumlamasının aslında iki kademeli bir süreç olduğu görölmektedir: Birincisi, bir maddenin taraflar tarafından dinamik bir şekilde yorumlanmasının amaçlanıp amaçlanmadığını belirlemek gerekir. Buna dönük herhangi bir amaç ifade edilmemiş ise bir kavramın en başından evrimsel olarak andlaşmada var olup olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. İkincisi, o ana kadarki dilbilimsel kullanım, uluslararası hukuk ve diğer ilişkili koşulların gelişimini düşünerek, söz konusu maddeye yorumlama anında sahip olduğu anlam verilmelidir.¹⁹¹

Dinamik yaklaşımın belirgin bir uygulaması da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin uygulanmasıyla gündeme gelir. Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce “yaşayan bir metin” olarak kabul edilir ve bu nedenle günümüz koşulları ışığında dinamik olarak yorumlanır. Dinamik yorumlama, sözleşmenin hükümlerinin zaman içinde değişebileceğini ve bu değişimin yorumlama sırasında dikkate alınmasını gerektirir. Bu, sözleşmenin anayasa benzeri niteliği ve modern bir dünyada insan hakları garantilerinin etkili bir şekilde uygulanması için gereken yönlendirme ihtiyacından kaynaklanır. Bu nedenle, andlaşma yorumlamasında sınırlı bir yaklaşım benimsenmez ve andlaşma metni dinamik bir şekilde yorumlanır. Ancak, Sözleşme’ye ve protokollerine

¹⁸⁸Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v Turkey) (Jurisdiction) (1978) ICJ Reports 3, para 77.

¹⁸⁹Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment, ICJ Reports 2009, p. 213, para 66.

¹⁹⁰Dörr, 2012, a.g.k., 534.

¹⁹¹Dörr, 2012, a.g.k., 535.

gösterilen bu yaklaşımın sınırları vardır çünkü başlangıçta var olmayan bir hak, yorum vasıtasıyla bu metinlerden çıkarılamaz.¹⁹²

Andlaşmaların yorumlanmasında dinamik yorumlama araçları, dinamik yaklaşımdan ayrı olarak değerlendirilmelidir. 31. maddede düzenlenen yöntemlerden (paragraf 3, bent a) ya da ikincil uygulamalardan (paragraf 3, bent b) bazıları da kendiliğinden dinamiktir, ancak söz konusu yorumlamanın zaman içinde hangi noktaya işaret ettiğini belirlemezler. Divan'ın uygulamaları göstermektedir ki dinamik yorumlama araçları aynı zamanda statik yaklaşımı uygulamak için de kullanılabilir; örneğin, Korfu Kanalı Davası'nda¹⁹³ Divan "*Tarafların müteakip tavrı, Özel Anlaşmaya girerek Mahkemenin tazminat miktarını belirlemesine engel olma niyetlerinin olmadığını göstermektedir.*" demiştir. Bu, andlaşma hükümlerinin anlamını belirlemek için kullanılmış bir statik yorumlama çeşididir.

Kasikili/Sedudu Adası Davası'nda Divan, statik yaklaşımı uygularken dinamik araçlar kullanmış ve "*1890'da üzerinde anlaşmaya varılan kelimelerin anlamını aydınlatmak için, taraflarca kendisine sunulan belgesel materyalde yansıtıldığı şekliyle, Divan'ı bilimsel bilginin bugünkü durumunu dikkate almaktan alıkoyan hiçbir şey yoktur.*" demiştir.¹⁹⁴ Bu, andlaşmanın yorumlanması sırasında zaman içinde değişen koşulların dikkate alınmasını gerektirir ve bu nedenle dinamik araçların kullanılmasına işaret eder. Ancak, kullanılan yorumlama araçları yorumlama sürecinin zamansal referans noktasını esas olarak etkilemez; yani andlaşmanın yorumlanması sırasında hangi zamandaki koşulların dikkate alınacağı, yöntemlere ve kullanılan araçlara bağlı olmayacaktır.¹⁹⁵

1.3.3. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne yorum kurallarının konulması

¹⁹²M. Fitzmaurice, O. Elias, P. Merkouris (2010). *Treaty interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 years on*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, s.263.

¹⁹³Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p.25.

¹⁹⁴Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), Judgment, ICJ Reports 1999, p. 1045, para. 20; Ayrıca bkz: M. Korkmaz Sürer (2008). Kasikili/Sedudu Davası. *Milletlerarası Adalet Divanı kararları* (Ed: A.N. Tütüncü vd.) İstanbul: Beta. s. 203-215.

¹⁹⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 535.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, uluslararası anlaşmaların hukukî hükümlerini kodlaştıran bir uluslararası anlaşmadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu Başkanı Robert Ago, Birleşmiş Milletler'in Komisyon'u uluslararası hukuk ve özellikle andlaşmalar hukukunun kodlaştırılması konusunda yetkilendirme amacının, uluslararası hukukun kesinliğini sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bu da esas olarak andlaşmaların yorumu kurallarının kesinliğine bağlıdır.¹⁹⁶ Bu yorum kurallarının kesinliği, andlaşmaların yorumunun doğru bir şekilde yapılmasını ve anlaşmaların hukukî hükümlerinin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlar. Böylece, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, uluslararası hukuk alanında kesinliği ve güvenilirliği sağlamaya yönelik önemli bir anlaşmadır.¹⁹⁷

Uluslararası Adalet Divanı ise Gine Bissau-Senegal Kararında¹⁹⁸ 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 31 ve 32. maddelerinin pek çok açıdan var olan örf ve âdet hukuku kurallarının kodlaştırılması olarak görülebileceğini belirtmiştir. Ancak Divan'ın örf ve âdet kuralının Viyana Sözleşmesi'nden önce mi var olduğu yoksa Viyana Sözleşmesi'nden sonra örf ve âdet hukuku kuralı haline geldiği konusundaki fikri açık değildir.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabulünden önce de yorumla ilgili hukuk ilkelerinin varlığını uluslararası mahkeme kararlarında teyit edilmiştir. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın 28 Mayıs 1951 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne Çekinceler hakkındaki Danışma Görüşü'nde¹⁹⁹ yoruma ilişkin hukuk ilkelerinden bahsetmektedir ve kendisine sorulan sorulara bu ilkelere başvurarak cevap vereceğini belirtmektedir. Yine 3 Mart 1950 tarihli BM'ye Üye Kabulü hakkındaki Danışma Görüşü'nde²⁰⁰ Divan “*andlaşmayı yorumlayan bir mahkemenin ilk görevi ...*” ifadesini kullanmıştır. “*Mahkemenin ilk görevi*” tabirinden Divan'ın bu konuda tam bir serbestiyle hareket etmediği, tersine belli tarzda hareket etmekle yükümlü bulunduğunu beyan etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁶Tammelo, 1967, **a.g.k.**, 53.

¹⁹⁷R. Gardiner (2015). *Treaty interpretation*. (2. edition). New York: Oxford University Press, s.5.

¹⁹⁸Arbitral Award of 31 July 1989 (Guinea-Bissau v. Senegal) Judgment, ICJ Reports 1991, p.53, para 48.

¹⁹⁹Reservation to the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide, Advisory Opinion, 1951, ICJ Reports 15, p.24.

²⁰⁰Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations, Advisory Opinion of 3 March 1950, ICJ Reports 1950, p. 4.

²⁰¹Çelik, 1956, **a.g.k.**, 570.

Andlaşmaların yorumu, andlaşmaların anlaşılır ve doğru bir şekilde uygulanması için kaçınılmaz bir işlemdir ve bu nedenle, andlaşmaların yorumu uluslararası hukuk tarafları arasındaki andlaşmalar kadar uzun bir süredir uluslararası hukukun bir parçasıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Grotius, Pufendorf ve Vattel gibi düşünürler, andlaşmaların yorumu için detaylı kurallar belirleme ve bunları ilkeler şekline dönüştürme çabalarında bulunmuştur. Bu ilk çabalar, andlaşmaların yorumu konusunda önemli adımlar atılmasına yardımcı olmuştur.²⁰²

Yorum konusu, 19. yüzyıldan günümüze kadar tahkim kararları ve Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın içtihat hukuku ile ivme kazanmıştır. Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın andlaşma yorumlamaya yaklaşımı, daha sonra Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerindeki bazı unsurlarının habercisi olmuştur. Bu unsurlardan bazıları şunlardır: Terimlerin sıradan kullanımını yansıtan olağan anlamı, aynı andlaşmanın bütün hükümlerini ve benzer andlaşmaların hükümlerini bağlam olarak düşünme, bir andlaşmanın sonraki uygulamaları, belirli bir hukuk alanının tarihsel gelişimi, andlaşma maddelerinin konu ve amacı, hazırlık çalışmalarının tamamlayıcı değeri ya da bir andlaşmanın farklı dildeki suretlerinin uyumlaştırılması.²⁰³ Bu unsurlar, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı ilk yıllarında, Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın içtihatında yer alan temel ilkeleri genişleterek ve iyileştirerek kendi andlaşma yorumlama tekniklerini geliştirmiştir. Fitzmaurice, Divan'ın 1950'lerdeki içtihatından şu temel ilkelerin çıkarımını yapmıştır: Gerçeklik ya da sözel yorum ilkesine göre, andlaşmalar olduğu gibi ve metne dayalı olarak yorumlanmalıdır.²⁰⁴ Bu söz, Divan'ın ilk olarak "*Bir Devletin Birleşmiş Milletler Üyeliğe Kabulünde Genel Kurul'un Yetkisi Danışma Görüşü'nde*"²⁰⁵ formüle ettiği olağan ve sıradan anlam ilkesi kadar temeldir:

"Divan, bir andlaşma hükümlerini yorumlama ve uygulamak üzere toplanan bir mahkemenin ilk görevinin gerçekleştikleri bağlamda olağan ve sıradan anlamlarında onları yürürlüğe koymayı çabalamak olduğunu söylemeyi gerekli görmektedir."

²⁰²Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 61.

²⁰³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 526.

²⁰⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 526.

²⁰⁵Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations (Advisory Opinion) (1950) ICJ Reports, p.4.

Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi Danışma Görüşü'nde ise Divan, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün aksi halde açık bir şekilde amaçladığı işlevleri yerine getiremeyeceği gerçeğinden yola çıkarak, örgütün statü ve işleviyle ilgili çıkarım yapmıştır.²⁰⁶ Konu ve amaç kuralı, bu ilk yıllardaki başka bazı davalarda da onaylanmış ve uygulanmıştır.²⁰⁷

Bu ilkelerin formüle edilmesi Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun andlaşmalar hukukuyla ilgili sonraki çalışmaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur ki andlaşmalar hukuku üzerine çalışan dört raportörün ilki olan ve yorum konusunu çalışan SR Waldock bu ilkelerin önemli bir ilham kaynağı olduğunu düşünmüş ve bunlara kendi çalışmasında değinmiştir. 1964'de önerdiği andlaşma yorumlamayla ilgili hükümler büyük ölçüde Fitzmaurice'in formüle ettiği ilkeler ile uyumludur. Waldock'un hazırladığı taslağın 70. madde 1. Paragrafı, tek bir kuralda dört ilkeyi birleştirmiştir: Olağan anlam, bağlam, çağdaşlık ve iyi niyet. Yardımcı yorumlama araçları olarak Waldock, andlaşmanın konusu ve amacına, hazırlık çalışmalarına ve tarafların sonraki uygulamalarına başvurmayı önermiştir.²⁰⁸

SR Waldock'a göre yorumlamanın zamanlararası boyutunun doğal ve olağan anlamı belirlemeye yönelik koşullardan biri olmasına ve zamansal unsurun doğru uygulanmasının normalde iyi niyet ile yorumlamada belirtileceği için Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndaki tartışmada taslaktan çıkarılmıştır. Ayrıca, etkililik kuralı ayrı bir madde olarak çıkarılmıştır çünkü Komisyon'daki çoğunluk bu kuralın iyi niyet ilkesine ve konu ve amaç kuralına dâhil olduğunu düşünmüştür. Hükûmetlerin bazı tepkilerine karşılık olarak Komisyon, yorumlama sürecini bir bütün olarak düşündüğünü ve yorumlamayla ilgili çeşitli kurallar belirlemenin bunlar arasında herhangi bir hukuki hiyerarşi kurduğu anlamına gelmediğini vurgulamıştır.²⁰⁹

²⁰⁶Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (Advisory Opinion), ICJ Reports 1949, p.179.

²⁰⁷Örneğin ICJ Reservation to the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide (Advisory Opinion) (1951) ICJ Reports 15, p.24.

²⁰⁸Dörr, 2012, **a.g.k.**, 528.

²⁰⁹Fitzmaurice, 2010, **a.g.k.**, 41.

1.3.4. Yorumla ilgili kuralların gerekliliğine yapılan itirazlar

Bir hukuki metnin, onun kapsamı veya anlamı bakımından en ufak bir şüpheye yer bırakmayacak kadar mükemmel biçimde kaleme alınması muhtemelen mümkün değildir. Bu nedenle hem ulusal hukuk hem de uluslararası hukuktaki metinler üzerinde çalışanların bunları yorumlamaları gerekmektedir. Kuralı uygulayacak kişinin, o kuralın kapsamı ve içeriği hakkında belirli bir anlayışının bulunduğunu varsayılır. Böylece yorumlama faaliyeti sadece bir kuralı anlamak için değil, aynı zamanda o kuralın uygulanması süreci için de vazgeçilmezdir. Bugün için uluslararası hukukun en önemli kuralları andlaşmalarda yer aldığından, andlaşmaların yorumlanması konusu uluslararası hukukun uygulanması için son derece önemli hale gelmiştir.²¹⁰

Yorumun hedefi, tarafların beyan ettikleri niyetlerini, ki mevcut koşulların ışığında kullandıkları kelimelerle ifade ettikleri niyettir, ortaya çıkarmaktır. Eğer yorum tarafların niyetlerinin ortaya çıkarılması ile ilgiliyse bu ancak andlaşma metninde niyetin yeterince ifade edilmesi ile mümkündür.²¹¹

Uluslararası hukukta, yorum kurallarının yararı ve varlığı bazen tartışılmıştır. Andlaşmalar hukuku konusunda, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Özel Raportörlerinden ikisi andlaşmaların yorumunda genel kuralların varlığı konusunda kuşku duyduklarını belirtmişlerdir. Diğer üyeler ise andlaşmaların yorumunda genel kuralların varlığının gerekliliğine daha az kuşku ile bakmaktadır. Bu genel kurallar, andlaşmaların anlamını belirlemek ve andlaşmaların hukuki anlamını açıklamak için kullanılır. Bu sayede, andlaşmaların uygulanması daha adil ve düzenli hale getirilir ve andlaşmaların etkin bir şekilde uygulanması sağlanır.²¹²

Uluslararası yargı kararlarının çoğu andlaşmaların yorumunu içermektedir ve bu kararlarda andlaşmaların yorumunda kullanılan ilke ve kurallar sıkça görülür. Ayrıca, andlaşmaların yorumu, Dışişleri Bakanlıkları tarafından sürekli yapılan bir iştir. Bu nedenle, andlaşmalar hukukunun kodlaştırılması çalışmalarına, andlaşmaların yorumu hakkında ilke ve kuralların konulması için yeterli gerekçe vardır. Ancak, Komisyon'daki bazı hukukçular, yorum kurallarının bağlayıcı olmayan niteliğinin sorun

²¹⁰Dörr, 2012, a.g.k., 522.

²¹¹Gardiner, 2015, a.g.k., 6.

²¹²UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 218, p.1.

oluşturabileceğini düşünmüştür. Hukukçuların çoğu için yorum kuralları, andlaşmanın ifadelerine verilen anlamları anlamaya yardımcı olan mantıksal ilkelerdir ve bu kuralların uygulanması her durum için uygun olmayabilir. Örneğin, kelime ve cümlelerin düzenlenişi, bunların birbirleri ve belgenin diğer kısımları ile olan ilişkileri, belgenin genel özelliği ve konusu, belgenin hangi koşullar altında oluşturulduğu gibi hususlar değerlendirilmelidir. Yorum kurallarının uygulanabileceği düşünülse bile, bunların uygulanması yorumu yapanın, uygulanmasının belirli duruma uygun olacağı kanısında olmasına bağlıdır. Diğer bir ifade ile, ilkelere başvurmak, mecburi değil, ihtiyari bir işlemdir ve andlaşmaların yorumu bilim değil sanattır.²¹³

Uluslararası hukukta yapılan yorumların objektif ve belirli bağlamlarda uygunluk arayışının kodlaştırılmayacağı, yani somut bir kurala indirgenemeyeceği kabul edilir. Bu nedenle, yorum ilkeleri genel olarak tanımlanır ve uygulama esnasında objektif değerlendirmeler yapılır. Bu sebeple, Uluslararası Hukuk Komisyonu, andlaşmaların yorumunda genel ilkeler belirlemekle yetinmiştir. Öncelikle, andlaşmaların iyi niyetle ve hukuka uygun olarak yorumlanması, ahde vefa ilkesinin bir anlamının olmasıyla mümkündür. Ahde vefa ilkesi, andlaşmaların taraflar arasında güven ve saygının olduğu, tarafların karşılıklı olarak yükümlülüklerine uymaya söz verdikleri bir ilişkiyi temsil eder. Bu nedenle, andlaşmaların yorumlanması sırasında bu ilkenin önemi vurgulanır ve andlaşmaların taraflar arasındaki bu güven ve saygının korunması hedeflenir. İkinci olarak, yorum metodları hakkındaki fikir ayrılıkları göz önünde bulundurularak, Uluslararası Hukuk Komisyonu andlaşmaların yorumunda metnin rolü konusunda net bir konum alması gerektiğini düşünmüştür. Bu, andlaşmaların yorumlanması sırasında metnin öneminin vurgulanmasını ve andlaşmaların yorumunda metne dayalı bir yaklaşımın tercih edilmesini gerektirir. Üçüncü olarak, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul edilen kurallar, andlaşmada bulunması zorunlu olan konularla tarafların niyetlerine göre andlaşmaya konulmuş ihtiyari konuları ayırt eder ve açıkça belirtir ki böyle hükümlerin uygulanabilmesi ancak yorum kurallarına göre tarafların niyetlerinin tespit edilmesiyle mümkündür. Ayrıca belirtmek gerekir ki yorum kurallarının oluşturulması sadece andlaşmaların uygulanması sırasında değil aynı zamanda andlaşmaların oluşturulması sırasında da önemlidir. Bu kurallar andlaşmalar kaleme alınırken doğru bir biçimde tarafların niyetlerini yansıtmak için de kullanılabilir.

²¹³UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 218, p.3-4.

Böylece andlaşmaların yorumlanması sırasında tarafların niyetleri daha iyi anlaşılabilir.²¹⁴

Viyana Sözleşmesi, var olan örf ve âdet hukuku kurallarını kodifiye ettiği gibi, Sözleşme'nin kabulünün üzerinden yarım asırdan fazla bir süre geçmiştir. Yani zaten örf ve âdet kuralı niteliğinde olan bu kuralların uygulanması uluslararası alanda iyice yerleşmiştir. Dolayısıyla özellikle Sözleşme'nin kabulünden sonra yapılan andlaşmaların kaleme alınırken, mevcut yorum kurallarının da göz önünde bulundurulduğunu, andlaşmanın dizaynının buna göre yapıldığını düşünebiliriz. Örneğin andlaşmanın konu ve amacının önsözde belirtilmesi, bağlam kapsamında olduğu için bazı teknik konuların andlaşmanın ana metninde değil de eklerinde düzenlenmesi gibi durumlar, yorum kurallarının belirli olmasından da faydalanmaktadır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda bazı hukukçular, andlaşma çeşitleri arasında bir ayırım yapmışlardır. Bu ayırım, belli bir kuralın veya metodun uygulanmasında andlaşmanın çeşidinin de etkili olabileceği gerçeğini yansıtmaktadır. Ancak Uluslararası Hukuk Komisyonu, genel yorum kurallarının oluşturulmasında böyle bir ayırım yapmanın gerekli olmadığını düşünmüştür. Ayrıca Uluslararası Hukuk Komisyonu, kısaca "*Etkililik kuralı*" olarak ifade edilen "*ut res magis valeat quam preat*"²¹⁵ özdeyişinde ifade edilen prensibin ayrıca bir kural olarak kabul edilmemesi gerektiğini düşünmüştür. Komisyon "*ut res magis valeat quam preat*" özdeyişinin genel bir yorum kuralı olarak doğruyu yansıttığını görüşünü benimsemiştir ve, "*bir andlaşma hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır*" hükmü getirilmiştir. Bir andlaşma iki şekilde yorumlanmaya açıksa ve biri andlaşmanın etkisine, iyi niyete ve konu ve amacına uygunsu ve diğeri değilse ilk yorum şekli kabul edilir. Gereği gibi sınırlanıp uygulandığında kural, yorum adına, andlaşmanın terimlerinde bulunan ve ifade edilenlerin ötesine geçilmesine neden olmaz. Buna göre, Komisyon bu noktada ayrıca bir hükmün bulunmasına gerek görmemiştir. Ek olarak, böyle davranmak "*etkili yorum*" prensibi adına andlaşmanın anlamını genişletme girişimlerini arttırabilir. Anlamı genişletme konusuna kesinlikle karşı olan Divan, yine de

²¹⁴UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 218-219, p.5.

²¹⁵"Bir şey hükümsüz olacağına hüküm doğursun."

“*ut res magis valeat*” prensibinin belirli sınırlarla bu amaç için kullanılmasında ısrar etmiştir.²¹⁶

Bu konuyla ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı, Barış Andlaşmalarının Yorumu hakkındaki Tavsiye Kararı’nda şunları söylemiştir:

““*Ut res magis valeat quam preat*” özdeyişinde ifade edilen yorum prensibi ki etkililik kuralı olarak sıkça başvurulur, Divan’ın, barış andlaşmaları hakkındaki uyuşmazlıkların çözümü konusunda, bunların anlamına ve ruhuna aykırı yorum yapmasını haklı çıkarmaz.”²¹⁷

Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı Korfu Kanalı Davası’nda özel andlaşmayı yorumlarken şunları söylemiştir:

“Yorumun genel kabul görmüş kurallarının böyle özel andlaşmalarda bulunan bir hükme uygulanması bazen uygunsuz olabilmekte ve anlam ve etkiden yoksun bulunabilmektedir.”²¹⁸

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1964 yılındaki oturumunda andlaşmaların yorumu ile ilgili olarak geçici olarak üç madde (69-71. maddeler) kabul etmiştir. Ayrıca birden çok dilde yapılmış olan andlaşmalar için iki madde daha kabul etmiştir. Bu kurallar, andlaşmaların yorumlanması sırasında uygulanacak olan genel kuralları tanımlamaktadır. Hükümetlerin önerileri doğrultusunda, o zamanki 71. madde (özel anlamı olan terimler) yine o zamanki 69. maddeyle (yorumun genel kuralları) ve 72 ile 73. maddeleri (birden çok dilde yapılmış olan andlaşmalar) birleştirilerek üç madde haline getirilmiştir. Bu maddeler andlaşmaların yorumlanması sırasında uygulanacak olan genel kuralları tanımlar.²¹⁹

1.3.5. Andlaşma türlerinin yorum kuralları üzerinde etkisi

Her andlaşmanın yorumlanması gerekir, ancak yorumlamada aynı kurallar her tür andlaşmaya uygulanır mı? Ya da belli tür andlaşmalar için özel kurallar var mıdır? 31.-

²¹⁶UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 219, p.6.

²¹⁷Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania (second phase), (Advisory Opinion) (1950) ICJ Reports 65, p.229.

²¹⁸Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p.24.

²¹⁹Engelen, 2004, **a.g.k.**, 41.

33. maddeler bu yönde herhangi bir ipucu vermese de yorumlamayla ilgili genel kuralların belli tür andlaşmalara uygulandıklarında bazı değişikliklere uğradığı tartışılmaktadır. Örneğin devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen andlaşmalar ile muhataplarının gerçek kişiler olduğu (insan hakları andlaşmaları gibi) andlaşmalar arasındaki farklılıklar yorum sürecinde hesaba katılmalıdır. Ne var ki bu durum, farklı yorum kuralları gerektirmez; 31. maddede belirtilen genel yorum kuralını uygularken söz konusu andlaşmanın “*konu ve amacının*” göz önünde bulundurulması gerekir.²²⁰

Uluslararası bir örgütün kurucu metni olarak işlev gören ya da böyle bir örgütte imzalanan andlaşmalara farklı kurallar uygulanabilir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 5. maddesi bu anlamda biraz esneklik sunmaktadır; “*örgütün ilgili herhangi bir kuralını etkilemeksizin*” Viyana Sözleşmesi kurallarının bu tip andlaşmalara uygulanabilir olduğuna hükmetmektedir.²²¹

Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, Bir Devlet Tarafından Silahlı Çatışmada Nükleer Silahların Kullanımının Yasallığı Danışma Görüşü'nde şöyle söylemiştir:

*“Bu tip andlaşmalar, diğer nedenler yanında geleneksel olan ve aynı zamanda kurumsal olan niteliklerinden ötürü yorumlamada belirli sorunlar oluşturabilir; meydana gelen kurumun doğası, kurucuları tarafından ona atfedilen amaçlar, işlevlerinin etkin icrasıyla ilişkili zorunluluklar kadar kendi uygulamaları da iş, kurucu andlaşmaları yorumlamaya geldiğinde özel dikkat isteyen unsurlardır.”*²²²

Bununla beraber, kural olarak, genel yorum kuralı kurucu andlaşmalar için geçerli olsa da uygulamada ortaya çıkmış üç değişikliğe maruz kalmaktadır: Birincisi, uluslararası bir örgütün kurucu metnini yorumlarken örgütün işlevlerinin etkin şekilde yerine getirilmesi ana öneme sahiptir; bu nedenle de konu ve amaç kuralı bu durumlarda örgütün ve onun organlarının etkin performansına yönelik olarak ayarlanacaktır. Bu örneğin, Divan'ın BM organlarının yetkileriyle ilgili içtihatlarında belirgindir ve Avrupa Birliği'nin işleyişiyle ilgili Avrupa Adalet Divanı'nın içtihadının temelinde de bu yatmaktadır. İkincisi, üye devletlerinkinden ziyade kurucu andlaşmaları uygulamada örgütün kendisinin sonraki uygulamaları genellikle yorumlama için ciddi öneme sahiptir.

²²⁰Dörr, 2012, **a.g.k.**, 536.

²²¹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 536.

²²²Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1996, p. 66, para 19.

Bazı durumlarda, yorum yapan mahkeme tarafından varılan sonuç, özellikle de andlaşmanın metninin dışına çıkma eğiliminde olduğunda neredeyse tamamen o uygulamalara dayalı gibi görünmektedir. Üçüncü ve son olarak, eğer bir organ örgütün kurucu andlaşmasını yorumlamaya yetkilendirilmişse genellikle ulusal hukuk kavramları, gelenekleri ve terminolojilerinden bağımsız bir yorumlama gerekliliğini vurgulanmaktadır.²²³

²²³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 537.

2. GENEL YORUM KURALI

Hukuki metinler, kapsamaları ve gerçek anlamları açısından herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak kadar mükemmel biçimde hazırlanması kolay olmayan yapılardır. Bu nedenle hem ulusal hukuk hem de uluslararası hukuk alanlarında metinleri uygulamak zorunda olanlar, bunları yorumlamak zorundadır. Ayrıca, andlaşma taraflarının genellikle farklı çıkarlara sahip olduğu düşünüldüğünde, uygulama veya uyuşmazlıkların çözümü aşamasında yorum konusunda da anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Andlaşmaların yorumu konusu ayrıca uluslararası hukukta tarafların en fazla karşı karşıya geldikleri konulardan biridir. Çalışmamızda değineceğimiz gibi pek çok hukuki uyuşmazlığın temelinde yorum sorunları yatar.

Andlaşmaların yorumu temel olarak Viyana Sözleşmesi'nin 31 ila 33. maddelerinde düzenlenen yorum kuralları çerçevesinde yapılacaktır. Çalışmamızın birinci bölümünde de değindiğimiz gibi Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31, 32 ve 33. maddelerinde örf ve âdet hukuku kuralı olarak halihazırda var olan birtakım yorum ilkeleri yazılı hale getirilmiştir. 1969 Viyana Sözleşmesi'ndeki yorum kuralları daha sonra 1986 "*Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütlerle Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*"ne²²⁴ de aynı biçimde aktarılmıştır.

1969 Viyana Sözleşmesi'nin III. Bölümü "*Andlaşmalara Riayet, Andlaşmaların Uygulanması ve Yorumu*" başlıklı bölümdür. Bu bölümün 3. Kesimi ise "*Andlaşmaların Yorumu*" başlıklıdır. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin "*Genel Yorum Kuralı*" başlığını taşıyan 31. maddesine göre:

"1. Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek olağan anlama uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.

2. Bir andlaşmanın yorumu bakımından, andlaşmanın bütünü, girişini ve eklerini içine alan metne ilaveten, aşağıdakileri kapsar:

²²⁴Bu Sözleşme'de de yorum konusu 3. bölümde 31, 32 ve 33. maddelerde düzenlenmiş ve 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümleri olduğu gibi kabul edilmiştir.

a- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bütün taraflar arasında yapılmış olan andlaşmayla ilgili herhangi bir anlaşma;

b- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bir veya daha fazla tarafça yapılan ve diğer taraflarca andlaşmayla ilgili bir belge olarak kabul edilen herhangi bir belge.

3. Andlaşmanın bütünü ile birlikte aşağıdakiler de dikkate alınır:

a- Taraflar arasında andlaşmanın yorumu veya hükümlerinin uygulanması ile ilgili olarak yapılan sonraki (tarihli) herhangi bir anlaşma,

b- Tarafların andlaşmanın yorumu konusundaki mutabakatını tespit eden andlaşmanın uygulanması ile ilgili sonraki herhangi bir uygulaması.

c- Taraflar arasındaki ilişkilerde milletlerarası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı.

4. Tarafların bir terime özel bir mana vermek istedikleri tespit edilirse, o terime o mana verilir.”

Bu maddede dikkat çeken ilk husus, birden fazla ilkenin tek bir kural altında bir araya getirilmiş olduğudur. 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinde birden fazla yorum kuralının sayılmış olmasına rağmen maddenin başlığı “*yorum kuralları*” değil de “*genel yorum kuralı*” şeklindedir. Bu kurala göre bir metin yorumlanırken 31. maddede sayılan unsurların, yani metin, bağlam ve konu ve amaç unsurlarının yanında iyi niyet ilkesinin tek bir birleştirilmiş işlemde uygulanmak zorunda olduğunu vurgulanmaktadır. Bu kurala göre yorum tüm bu unsurların göz önüne alınarak tek bir birleştirilmiş işlemde uygulanmak zorundadır. Yani bir andlaşma yorumlanırken bütün bu unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Andlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri Şerhi'nde Sözleşme'nin 31. maddesine denk gelen 27. maddesindeki yorumun çeşitli unsurları arasındaki ve Sözleşme'nin 32. maddesine denk gelen 28. maddedeki unsurlar arasındaki ilişkilerin altını çizmiştir. Komisyon'a göre o zamanki 27. maddenin paragraflarındaki yorum ile ilgili çeşitli kurallar arasında hiyerarşik bir sıralama bulunmamaktadır. Komisyon maddeye “*yorumun genel kuralları*” adını vererek ve paragraflarda yer alan kuralların arasındaki ilişkinin altını çizerek maddedeki yorum yöntemlerinin uygulanmasının birleşmiş bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Buna göre ancak bütün yorum kuralları uygulandığında kesin bir sonuca varılabilir. Uluslararası Hukuk

Komisyonu, yorum işinin bir bütün olduğuna ve maddenin hükümlerinin bütünleşmiş bir kural olduğuna vurgu yapmak istemiştir. Bu yüzden, Taslak'taki 27. madde “*genel kurallar*” şeklinde değil “*yorumun genel kuralları*” şeklinde isimlendirilmiştir. Aynı şekilde 2. paragraftaki “*bütün*” ifadesi, bu paragrafta sözü edilen yorum kuralları ile 1. paragrafta bulunan “*bütün*” ifadesiyle bağlantı kuracak biçimde düzenlenmiştir. Yine 3. paragrafta bulunan “*andlaşmanın bütünü ile birlikte aşağıdakiler de dikkate alınır*” ifadesi; 3. paragrafta bulunan yorum kuralları ile 1. paragraftaki yorum kurallarını birleştirmek için tercih edilmiştir.²²⁵

31. madde dört ayrı ilke ihtiva etmektedir. Bunlardan ilki iyi niyet ilkesidir. İyi niyet ilkesi andlaşmalar hukukunun temelini oluşturur ve andlaşmaların sadece uygulanmasında değil yorumlanmasında da son derece önemlidir. “*İyi niyetle yorum*” ilkesi doğrudan *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesine dayanmaktadır. İkinci ilke metne bağlı yaklaşımın sonucudur; yorum yapılırken andlaşmada kullanılan terimlerin özel değil, olağan anlamına başvurulmasını öngörür. Uluslararası Hukuk Komisyonu'na göre metinsel yaklaşımın özünü andlaşma terimlerine olağan anlamlarının verilmesi oluşturur ve bu da ikinci ilkeyi belirtmektedir. Üçüncü ilkeye göre ise bir andlaşmanın olağan anlamı soyut şeylerde değil de andlaşmanın bütünü içinde konu ve amacına göre belirlenmelidir. Son olarak da andlaşma bağlantılarının göz önünde tutulması gerekmektedir.²²⁶

31. maddede sayılan bu ilkeler Uluslararası Adalet Divanı tarafından da defalarca uygulanmıştır. Divan, *Birleşmiş Milletler Üyeliği için bir Devletin Kabul Koşulları Danışma Görüşü*'nde²²⁷ şunları söylemiştir:

“*Divan, metnin yeterince açık olduğu kanaatindedir; sonuç olarak, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın, bir sözleşmenin metni kendi içinde yeterince açıkça, hazırlık çalışmasına başvurmak için hiçbir neden bulunmadığı şeklindeki tutarlı uygulamasından sapmaması gerektiğini düşünmektedir.*”

²²⁵UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 219-220, p.8.

²²⁶Engelen, 2004, **a.g.k.**, 111.

²²⁷Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Advisory Opinion) (1948) ICJ Reports 57, p.63.

Divan, yeni tarihli Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygulanması Davası'nda Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesine atıf yaparak şunları söylemiştir:

*“Divan, Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 1. paragrafının “[a] Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek olağan anlama uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.” hükmünü hatırlatır. Divan'ın yorumu, bir bütün olarak ele alınan tüm bu unsurları dikkate almalıdır.”*²²⁸

1969 Viyana Sözleşmesi'nin yorumla ilgili kuralları, yorum sürecinde dikkate alınacak unsurları ve bunların göreceli ağırlığını değerlendirmek için kaleme alınmış kurallardır; ancak yorum süreciyle ilgili kesin kurallar koymamaktadır.²²⁹

Çalışmamızın bu bölümünde genel yorum kuralları olarak terimlerin olağan anlamlarının aranması ilkesi, andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi, andlaşmanın konusu ve amacına uygunluk ilkesi ve iyi niyet ilkesi ele alınacaktır. Ayrıca sonraki anlaşma ve uygulamalar ile özel anlam kavramına da değinilecektir.

2.1. Olağan Anlam

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 1. paragrafında, *“Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek olağan anlama uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.”* denmektedir. Viyana Sözleşmesi'nde yorumlanacak andlaşmanın hükümlerine *“olağan anlam”* verileceği belirtilmiştir; ancak olağan anlamın ne olduğu açıklanmamıştır. Dolayısıyla, *“olağan anlam”*²³⁰ teriminin kendisinin de yorumlanması ve anlamının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

²²⁸Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para. 78.

²²⁹Linderfalk, 2007, **a.g.k.**, 10.

²³⁰TDK Sözlük'e göre “anlam”, bir kelimedenden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılacak şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal karşılığı olarak kullanılırken, ikinci olarak da bir önermenin, bir tasarımın, bir düşüncenin veya eserin anlatmak istediği şey demektir. “Olağan”ın kelime anlamı ise, sık sık olan, olagelen, doğal, tabii, olmadık karşıtı, alışılmış olan, normal demektir.

31. madde 1. paragrafında belirtilen genel yorum kuralı, sözel yorum yöntemini esas alır, buna göre de andlaşma metninin tarafların amaçlarını yansıttığı varsayılır. Andlaşmada tarafların ne demek istediğini anlamak için, öncelikle metnin sözlere bakılır.²³¹ Bu nedenle, yorumlamanın başlangıç noktası, tarafların başka yollarla tespit edilebilecek niyeti değil, metnin anlamının açıklığa kavuşturulmasıdır.²³²

Genel yorum kuralının ilk unsuruna göre, andlaşma terimlerine olağan anlamlarının verilmesi gerekmektedir. Çünkü tarafların görüşmeler sırasında yaptığı pazarlıklarından ziyade taraflarca andlaşmada kullanılan sözcükler ve cümlelere, yorum sırasında önem verilmesi oldukça doğal görünmektedir. Yani yorum, her şeyden fazla andlaşma metnine dayanmalıdır.²³³

Yorumlama sürecinin başlangıç noktası, andlaşma metninin olağan anlamını yani standart, sıradan, normal ya da geleneksel anlamı bulmaktır. Bir hukuki metnin olağan anlamı, metni okuyan ve metnin bir hukuki metin olduğunu anlayan, metnin yazıldığı dilin usta kullanıcıları tarafından anlaşılması beklenen anlamdır. Buradaki mesele sıradan bir vatandaşın andlaşma metnini nasıl anladığı değil, konuyla ilgili makul düzeyde bilgili bir kişinin andlaşma terimlerinden ne anladığıdır.²³⁴

Viyana Sözleşmesi, bir andlaşmanın terimlerinin “olağan anlamı” ifadesi ile, etimoloji²³⁵ ilkeleri uygulanarak terimlere atfedilebilecek anlamın aksine, bu terimlere geleneksel dilde atfedilen anlama atıfta bulunur. Geleneksel dil, uygulayıcının bir andlaşma metnini “andlaşma hükümlerine verilecek olağan anlama uygun olarak” yorumlarken kullandığı yorumlama aracıdır. Açıktır ki, bir uygulayıcının bir andlaşmayı “andlaşma hükümlerine verilecek olağan anlama göre” yorumlayabilmesi için andlaşma için kullanılan dilin kurallarını bilmesi gerekmektedir. Yani, uygulayıcının öncelikle dilin kelime haznesine ve ikinci olarak dilin sahip olduğu kurallar sistemine aşina olması gerektiği anlamına gelir. Bir dilin kural sistemi üç kural kategorisine ayrılabilir:

²³¹D.J. Bederman (2001). *Classical canons rhetoric, classicism and treaty interpretation*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited, s.315.

²³²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 541.

²³³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 541.

²³⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 542; Lo, 2017, **a.g.k.**, 158.

²³⁵Etimoloji (köken bilgisi), bir sözcüğün hangi dilden geldiğini, bu dildeki hangi köke dayandığını, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığını, zaman içerisinde ne gibi ses, biçim ve anlam değişiklikleri gösterdiğini inceleyen bilim dalıdır. T. Gülensoy, (2010). *Türkiye’de etimolojik sözlük ve sözcük etimolojisi üzerine yayımlanan makalelere dair bir bibliyografya denemesi*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 55 (2007/2), s. 35.

Morfolojik, sözdizimsel ve pragmatik. Morfolojik kurallar, kelimelerin nasıl çekildiğini ve kelime biçimlerinin nasıl inşa edildiğini açıklar; sözdizimsel kurallar, ifadelerin ve cümlelerin nasıl bir araya getirildiğini tanımlar ve pragmatik kurallar ise dilsel ifadelerin belirli durumlarda nasıl kullanıldığını açıklar. Elbette, dilbilimde kurallar nasıl sınıflandırılırsa sınıflandırılırsın, bir dilin sadece bazı kuralları değil tüm kurallarının dikkate alınması gerekmektedir.²³⁶

Dillerden bahsederken sadece Türkçe, İngilizce, Fransızca gibi farklı dillerden değil, aynı zamanda belirli bir dilin farklı çeşitlerinden de söz edebiliriz. Bu çeşitlerden biri, kabaca günlük dil olarak adlandırdığımız dildir, tüm insanların kullandığı ve çoğu kişinin genel olarak uygulanabilir olduğunu düşündüğü dildir. Bu çeşide ek olarak, bir dilin belirli kullanım durumlarına uyarlanmış veya geliştirilmiş, daha az yaygın çeşitleri vardır. “Teknik dil” denen bu kullanım biçimleri genellikle belirli meslek gruplarında veya benzer ilgileri paylaşan insanlar arasında bulunur, örneğin ekonomistlerin dili hukukçuların kullandığı dilden farklıdır. Bir andlaşma hükmünü “andlaşma hükümlerine verilecek olağan anlama uygun olarak” yorumlarken uygulayıcı tarafından hangi dilsel çeşitler dikkate alınmalıdır? Öncelikle günlük dil dikkate alınmadan yorum yapılamaz. Teknik dil ile günlük dil arasındaki temel fark, kullanılan sözcüklerdir, onun dışında teknik dilin kendine ait farklı bir grameri bulunmaz. Bu nedenle, teknik dil günlük dile atıfta bulunmadan anlaşılabilir. Dolayısıyla sorun, "olağan anlamın" yalnızca günlük dile mi yoksa teknik dile ek olarak günlük dile mi atıfta bulunularak belirleneceğidir.²³⁷

Andlaşma terimlerinin olağan anlamını tespit etmek için farklı yollar vardır. Bunlardan biri, andlaşmayı yorumlayan kişinin bireysel bilgi ve kavrayışına dayanmaktır. Andlaşmayı yorumlayacak kişinin hukuk, dilbilgisi ve eğer andlaşma teknik bir konuyla ilgiliyse o konuya dair belli bir bilgi birikimine olması ve andlaşmayı yorumlarken bunları kullanması beklenir. Andlaşma terimlerinin olağan anlamını bulmak için başka bir yöntem, aynı terimin başka bir andlaşmada var olan tanımı veya kullanımına bakmaktır. Bu yöntemlerin yanı sıra, en sık başvurulan yöntem, sözlük tanımlarına bakmaktır. Bir kelimenin anlamını bulmak için en kolay yolun sözlüklere başvurmak olduğu açıktır. Andlaşmayı yorumlayan kişinin, sözlüklere başvurması, bir andlaşma teriminin olağan anlamını tespit etmek için çoğu durumda mantıklı bir seçenektir, çünkü

²³⁶Linderfalk, 2007, a.g.k.,62.

²³⁷Linderfalk, 2007, a.g.k.,63.

belirli bir terimin olağan anlamı hakkında insanların görüşlerini toplamak amacıyla anket yapmasını beklemek mantıksız olur. Sözlük kullanımının olumlu yönleri olmasına rağmen, aynı zamanda manipülasyona açık bir konu olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü bir iddiayı savunan herkes, tercih ettiği anlamı destekleyecek bir sözlük anlamı bulabilir.²³⁸

Örneğin DTÖ Temyiz organı, Softwood Lumber Kararı'nda “goods” teriminin anlamını iki farklı sözlükten karşılaştırmış ve daha genel bir tanım içereni tercih etmiştir.²³⁹

Dilin zaman içinde değişebildiği bir gerçektir. Dil, sürekli değişen bir yapıdadır, yeni kelimeler ve dilsel yapılar kullanıma girerken, eskileri terkedilir veya yeni anlamlar kazanır. Bu değişim, bir andlaşma yorumlanırken hangi zamandaki dil kurallarının kullanılması gerektiği sorusunu ortaya çıkarır. Yorum yapılırken imzalandığı sırada var olan kurallara (tarihsel dil) mı uyulması gerekir yoksa yorumun yapıldığı zaman var olan çağdaş dilin kurallarına mı uyulması gerekir? Viyana Sözleşmesi'nde bu sorunun bir yanıtı bulunmamaktadır.²⁴⁰ Ancak yorum yapılırken aranan olağan anlam, andlaşmanın akdedildiği tarihte kullanılan anlam olmak zorunda değildir. Bu sorun, tarafların niyetlerine bağlı olarak iyi niyet çerçevesinde çözümlenmelidir.²⁴¹

Uluslararası yargı organları, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabulünden önce de kararlarında olağan anlamın aranması ilkesine sıkça yer vermiştir. Örneğin Uluslararası Daimî Adalet Divanı, 1925 tarihli Danzig Danışma Görüşü'nde şöyle demiştir:

*“Divan, bir andlaşma hükmünün açıklığı konusunda tartışmasız bir metin ile karşılaştığında, bu hükmü olduğu gibi uygulamak zorundadır. Bu hükme diğer hükümlerin eklenip eklenemeyeceğini veya bu hükmün yerine başka hükümlerin konulup konulamayacağını araştırmak gerekmez.”*²⁴²

²³⁸Lo, 2017, **a.g.k.**, 161-167.

²³⁹WTO Appellate Body United States- Final Countervailing Duty Determination with Respect to Certain Softwood Lumber from Canada WT/DS257/AB/R (2004), para 58.

²⁴⁰Linderfalk, 2007, **a.g.k.**,73.

²⁴¹Villiger, 2009, **a.g.k.**, 343.

²⁴²Polish Postal Service in Danzig, PCIJ Ser B No 11, (1925), p.39.

Bu konuda önemli bir başka karar olan 1948 tarihli *Birleşmiş Milletler Üyeliği İçin Bir Devletin Kabul Koşulları Danışma Görüşü*'nde²⁴³ Uluslararası Adalet Divanı, BM Şartı'nın 4. maddesinde düzenlenen şartların sınırlı biçimde sayılıp sayılmadığını tespit etmek için, maddede kullanılan terimlerin olağan anlamlarına bakılması gerektiğini belirtmiş ve nihayetinde şartların sınırlı biçimde sayıldığı sonucuna varmıştır. Divan, aynı Danışma Görüşü'nde andlaşmada kullanılan terimlerin olağan anlamından farklı bir anlam verilebilmesi için geçerli bir nedenin bulunması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre olağan anlamdan sapılacaksa, bunun iyi niyet çerçevesinde açıklanabilecek makul gerekçelerinin bulunması gerekmektedir.

1950 tarihli Birleşmiş Milletler'e bir Devletin Kabulünde Genel Kurul'un Yetkisine Dair Danışma Görüşü'nde²⁴⁴ de Divan andlaşma terimlerinin olağan anlamının aranması ilkesinden bahsetmiştir. Divan bu Danışma Görüşü'nde şöyle demiştir:

“Bir andlaşmanın hükümlerini yorumlamaya ve uygulamaya yetkili bir mahkemenin ilk görevi, metnin bütününe değerlendirerek, kelimelerin olağan anlamlarına göre bir sonuca varmaya çalışmaktır. Eğer kelimeler, bunlara verilen olağan anlamlarıyla bütünü içinde bir anlam ifade ediyorsa, inceleme burada sona ermelidir. Ancak kelimeler, olağan anlamları verildiği halde şüpheli veya makul olmayan sonuçlara yol açıyorsa, Divan tarafların bu kelimeleri kullandıkları zamanki gerçek amaçlarını diğer yorum metotlarıyla araştırmalıdır.”

Divan aynı Danışma Görüşü'nde *“Kelimelerin yorumda asıl kullanışlarındaki normal anlamıyla yorumlanması, önemli bir ilkedir. Bu, kelimelerin verilen olağan anlamlarıyla yapılan yorumun saçma ve makul olmayan sonuçlara varması durumunda geçersiz olur.”* demiştir. Divan, bir andlaşma hükmünde kullanılan kelimelere olağan anlamları verilerek bir sonuca ulaşılabiliriyorsa, bu kelimelere başka bir anlam verilerek yorumlanamayacağını belirtmiştir. Yani Divan'ın bu Görüş'üne göre terimlere olağan anlam verildiğinde, makul bir sonuç ortaya çıkıyorsa yorum faaliyeti burada sonlandırılmalıdır. Söz konusu davada Divan, kelimelerin olağan anlamının ne

²⁴³ICJ Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter) (Advisory Opinion) (1948) ICJ Reports 82, p.84.

²⁴⁴ICJ Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations (Advisory Opinion) (1950) ICJ Reports 4, p.8.

olduğunun saptanması konusunda herhangi bir güçlkle karşılaşmamıştır. Dolayısıyla hazırlık çalışmalarına başvurmaya gerek görmediğini ifade etmiştir.²⁴⁵

Uluslararası Adalet Divanı, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile Akdedilen Barış Andlaşmaların Yorumu (İkinci Aşama) hakkındaki 1950 tarihli Danışma Görüşü'nde yine bu ilkeyi uygulamıştır. Söz konusu andlaşmaların sırasıyla 36, 40 ve 38. maddeleri, bunların uygulanması ve yorumuyla ilgili uyuşmazlıklarda başvurulacak çözüm yollarını düzenlemektedir ve diğer çözüm yollarıyla uyuşmazlığın çözülmediği durumlarda bir komisyonun kurulacağını belirtir. Bu komisyon, her bir tarafın seçeceği bir üye ve ortak anlaşmayla seçilecek üçüncü bir üyeden oluşur. Üçüncü üyenin seçilememesi durumunda, bu üye seçme yetkisi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bırakılmıştır. Söz konusu uyuşmazlıkta taraflardan birinin komisyona kendi üyesini seçmemesi durumunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin üçüncü üyeyi seçip seçmeyeceği sorunu gündeme gelmiştir. “Üçüncü üye” teriminin, tarafsız üyeyi tarafların seçtikleri iki üyeden ayırmak amacıyla kullanıldığı; bu nedenle üçüncü üyenin, diğer iki üyenin seçiminden sonra belirlenmesinin gerekmediği iddia edilmiştir. Ancak Divan bu görüşü kabul etmemiş ve şunları söylemiştir:

“...andlaşmaların metni, bu tür bir yorumu desteklememektedir ... kullanılan terimlerin olağan anlamlarına göre tarafların kendi üyelerini seçmelerinin, üçüncü üyenin seçiminden önce olması gerektiği anlaşılmaktadır... andlaşmalardaki düzenleme sırası, hakem tayininde kabul edilen normal sıradır ve aksine bir hükmün bulunmaması durumunda, tarafların bu sıranın değiştirilmesini istediğini kabul etmek mümkün değildir.”²⁴⁶

Uluslararası Adalet Divanı, 1952 tarihli Fas'taki Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hakları Davası'nda da andlaşma terimlerinin olağan anlamlarının aranması ilkesini uygulamıştır. Bu uyuşmazlıkta, Fas ile ABD arasındaki 1836 tarihli Andlaşma'nın 20. maddesinde yer alan “*uyuşmazlık*” teriminin yorumlanması gerekmiştir. Bu maddenin ilk cümlesi “*ABD vatandaşları veya mahmileri arasında uyuşmazlık çıkması halinde, Konsolos bu uyuşmazlığı çözecektir*” şeklindedir. Fransız Hükûmeti, bu maddedeki “*uyuşmazlık*” teriminin sadece “*hukuki uyuşmazlıkları*” ifade ettiğini, bu terimin olağan anlamının da sadece hukuki uyuşmazlıklarla sınırlı olduğunu

²⁴⁵ICJ Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations (Advisory Opinion) (1950) ICJ Reports 4, p.8.

²⁴⁶Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania (second phase), Advisory Opinion: ICJ Reports 1950, p. 221.

iddia etmiştir. Uluslararası Adalet Divanı bu iddiayı kabul etmemiş ve “*uyuşmazlık*” teriminin, andlaşmanın akdedildiği tarihteki anlamıyla dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Divan şöyle demiştir:

“1836 Andlaşması, ABD ile Fas arasında yapılmış bir andlaşma olan 1787 Andlaşması yerine yapılmıştır. Bu iki andlaşmanın yapılış biçimleri benzerdir ve 20 ile 21. maddeleri aynı biçimde kaleme alınmıştır. Bu nedenle, 20. maddedeki hükümlerin yorumlanması sırasında, “uyuşmazlık” terimini, bu iki andlaşmanın akdedildiği tarihteki anlamıyla ele almak gerekmektedir. Bunun için Fas’ın akdettiği çeşitli andlaşmalarda “uyuşmazlık” (dispute) kelimesinin veya bunun Fransızca karşılığının ne şekilde kullanıldığının incelenmesi gerekmektedir. Açıkça görülmektedir ki bu terim hukuki olduğu kadar cezai uyuşmazlıkları da ifade etmek için kullanılmıştır... Aslında bu iki andlaşmanın akdedildiği dönemde Fas’ta hukuki ve cezai uyuşmazlıklar arasında ayırım da yoktur.”²⁴⁷

Yukarıda örnekleri verilen ve Viyana Sözleşmesi’nin kabulünden önce oluşturulan uluslararası içtihadı göre, bir metin yorumlanırken kullanılan terimlerin olağan anlamları göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer terimlerin olağan anlamları verildiğinde metin yeterince açık olur ve hiçbir tereddüt uyandırmazsa, inceleme burada durdurulmalıdır. Terimlerin farklı biçimde yorumlanabilmesi için, kesin bir neden gerekmektedir. Örneğin, terimlerin olağan anlamları verildiğinde makul olmayan sonuçlar ortaya çıkmışsa, diğer yorum araçlarına başvurulabilir. Terimlerin uyuşmazlık çıktığı tarihteki değil, metnin kaleme alındığı tarihteki olağan anlamları dikkate alınmalıdır.²⁴⁸ Buna göre Toluner, Montreux Konvansiyonu’nda bulunan boşlukların, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ile oluşturulan transit geçiş rejimine göre değil, Montreux Konvansiyonu’nun akdedildiği tarihte var olan zararsız geçiş rejimine göre doldurulması gerektiğini belirtmektedir.²⁴⁹

Uluslararası yargı organları, çeşitli kararlarında andlaşma hükümlerine verilecek olağan anlamı ararken, çeşitli dilbilgisi kurallarına da atıf yapmıştır. Örneğin metinde kullanılan fiillerin hangi zaman kipinde kullanıldığı yorum sırasında incelenmiştir.

²⁴⁷ICJ Rights of Nationals of the United States of America in Morocco (France v United States) ICJ Reports 1952, 176, p.184.

²⁴⁸Çelik, 1956, a.g.k., 573-574.

²⁴⁹S. Toluner, *Boğazlardan geçiş ve Türkiye’nin Yetkileri*, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış politika sorunları (2. Bası) İstanbul: Beta. s.401.

Örneğin Dünya Ticaret Örgütü Temyiz Organı, “*present perfect tense*” (belirsiz geçmiş zaman)²⁵⁰ kullanımının uygunluğunu vurgulamıştır:

*“Tarım Andlaşması ve bu kapsamdaki diğer andlaşmalardaki yükümlülüklerin çoğunun geniş zamanda ifade edildiği gerçeği ışığında, Şili ile Tarım Andlaşması’nın madde 4.2’sinin ilgili hükümde belirsiz geçmiş zaman kullanımı anlamı verecek şekilde yorumlanması gerektiği konusunda mutabık kaldık. Genel olarak, belirsiz geçmiş zaman ifade edilen gereklilikler geçmişte var olmaya başlayan ama şimdi de geçerli olmaya devam edebilen zorunlulukları uygulamaya koymaktadır.”*²⁵¹

Divan, Gürcistan ve Rusya arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası’nda²⁵² “*yerleşik olmayan*” ifadesini yorumlamak durumunda kalmış ve diğerleri arasında Fransızca nüshadaki dilbilgisel forma atıfta bulunmuştur:

“Divan ayrıca, Fransızca nüshadaki söz konusu ifadenin belirsiz geçmiş zaman kullanılırken İngilizce nüshada geniş zaman kullanıldığını gözlemlemektedir. Divan ifade etmektedir ki belirsiz geçmiş zaman kullanımı, geçmişteki bir eylemin (uyuşmazlığı çözme girişimi) başka bir eylemden (Divan’a gönderme) gerçekleşmiş olması gerektiği düşüncesi daha da güçlendirmektedir.”

2.2. Özel Anlam

Andlaşmalar yorumlanırken kelimelerin olağan anlamlarını dikkate alarak yorum yapmak gerekmektedir. Bu gereklilik hem içtihatla vurgulanmış hem de Viyana Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 1. paragrafında açıkça düzenlenmiştir. Dolayısıyla olağan anlamın aranması ilkesi, uluslararası yargı kararlarının değişmez ilkesi haline gelmiştir. Bununla birlikte, bir andlaşmanın taraflarının bir terime özel bir anlam verdikleri saptanıyorsa o zaman bu terimi bu özel anlamıyla değerlendirmek gerekmektedir.²⁵³ Tabii ki bir terimin özel anlam taşıdığını iddia eden taraf, iddiasını ispat etmekle yükümlüdür; aksi takdirde terimin olağan anlamıyla yorumlanması yoluna gidilecektir.

²⁵⁰İngilizcede geçmişte başlayıp hala devam eden olay veya durumları ifade etmek için kullanılan zamandır.

²⁵¹WTO Appellate Body Chile- Price Band System and Safeguard Measures Relating to Certain Agricultural Products (2002) WT/DS207/AB/R, para 206.

²⁵²ICJ Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v Russian Federation) (Preliminary Objections), 1 April 2011, para 133-134.

²⁵³Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 196.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin “*Genel Yorum Kuralı*” başlığını taşıyan 31. maddesinin 4. paragrafına göre: “*Tarafların bir terime özel bir mana vermek istedikleri tespit edilirse, o terime o mana verilir.*” Bu hüküm, tarafların bir terime özel bir anlam vermek istediklerinin tespit edildiği durumlarda, terime o özel anlamın verileceğini ve yorum işleminin buna göre yürütüleceğini öngörmektedir. Andlaşmanın tarafları sıklıkla bir terim için teknik veya diğer özel anlamlar verir. Bunu göz önüne alan Uluslararası Hukuk Komisyonu, Andlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri’ni hazırlarken bazı üyeler özel anlam konusunda özel bir hüküm konulmasına ihtiyaç bulunup bulunmadığını tartışmışlardır. Bunlar bir terimin teknik veya özel kullanımı söz konusuysa, bunun içerikten anlaşılacağını belirtmiş ve zaten terimin teknik veya özel hale gelmesinin içerikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Komisyon’un diğer üyeleri, teknik veya özel anlamın içerikten anlaşılacağını tartışmazken, terime özel anlam verilmesi isteyen tarafın ispat yükünün kendisine düştüğünün özellikle vurgulanması için bu konuda hüküm konulmasının yararlı olabileceğini ifade etmişlerdir.²⁵⁴

Her ne kadar Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde bazı durumlarda terimlere “*özel anlam*” verilebileceği kabul edilse de “*özel anlam*” terimine ilişkin bir tanım bulunmamaktadır. Dolayısıyla “*özel anlam*” terimin anlamı Viyana Sözleşmesi’nin bağlamından çıkarılmalıdır. 31. maddenin 1. paragrafı dikkate alındığında, olağan anlamın, özel anlamın zıddı olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. “Olağan anlam”, yorumlanan bir terim veya hükmün kullanımının olağanlığına atıfta bulunduğu göre, “özel anlam”, bir terimin olağandışı, yaygın olmayan veya ayırt edici kullanımına atıfta bulunmalıdır.²⁵⁵ Dolayısıyla olağan anlam, özel anlamın zıddıdır; özel anlamın içeriğini belirleyebilirsek, o zaman dışlama yoluyla olağan anlamın içeriğini de belirleyebiliriz.²⁵⁶

Viyana Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 4. paragrafında, 1. paragrafın bir istisnasının düzenlendiğini ifade edebiliriz. 4. paragraf, tarafların bir andlaşma maddesinin olağan anlamını özel bir anlam ile değiştirme konusunda, üstü kapalı biçimde bile olsa, anlaştığı durumlar için 1. paragrafın bir istisnasını içermektedir.²⁵⁷

²⁵⁴UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 222, p.17.

²⁵⁵Lo, 2017, **a.g.k.**, 220.

²⁵⁶Linderfalk, 2007, **a.g.k.**, 64.

²⁵⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 523.

Ancak, “*özel anlam*” kavramı, her ikisi de 4. paragrafın kapsadığı iki tür durumu ifade etmektedir. Birincisi, bir andlaşmanın terimleri andlaşmanın özel alanı nedeniyle teknik ya da “*özel anlam*”a sahip olabilir. Bu durumda, bu belirli anlam zaten bağlamdan ve andlaşmanın konu ve amacından ortaya çıkabilir ki bu o bağlamda esasen olağan anlam olur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ya da Avrupa Birliği gibi belirli hukuki rejimlerde uygulanan bağımsız yorumlama uygulamalarını açıklamada kullanılan “*özel anlam*” kavramının bu durumu ifade etmektedir. Avrupa yargı organları tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AB Andlaşmalarına verilen bağımsız anlam, onların hukuki rejimlerinin özel ortamındaki olağan anlamı temsil etmektedir. İkinci durumda ise, bir andlaşmanın terimlerinin anlamı “*özel*”dir çünkü taraflar bunu daha yaygın olan anlamdan farklı bir şekilde kullanmaktadırlar. 4. paragrafın özellikle düzenlemeyi amaçladığı da bu durumdur. Çünkü birinci durumda zaten andlaşmanın kendisi teknik bir andlaşmadır ve andlaşmanın konu ve amacına uygun olarak terimlere verilecek özel anlamlar kolayca çıkarılabilmektedir. Ancak ikinci durumda andlaşmanın böyle bir özelliği yoktur; terimin özel anlamını çıkarabilmek için tarafların amaçlarının araştırılması gerekmektedir.²⁵⁸

31. maddenin genel yapısından dolayı, bir terime özel bir anlam vermek için bunun bir gereklilik olduğunun ispatlanması gerekmektedir. Bir tarafın basitçe belirli bir terimi belirli bir şekilde kullanması yeterli değildir, böylesi bir kullanımın tarafların ortak iradesini yansıttığı ispatlanmalıdır. Ancak, 31. madde 4. paragraf, ne tür delillerin bu amaçla kullanılabileceğini belirtmemektedir. 31. madde bu açıdan herhangi bir kısıtlama içermez. Özel anlamın var olduğunu iddia eden tarafın mevcut olan tüm kanıtlarıyla, özel anlamın amaçlandığını ispatlayabileceği kabul edilmelidir. Tarafların özel bir anlamı belirtebileceği en yaygın yol, tabii ki o andlaşmaya açık bir tanım maddesi koymak olacaktır. Eğer bir tanım yoksa, hazırlık çalışmaları ve tarafların rıza gösterdiği uygulamalar ispat açısından yararlı olabilir.²⁵⁹

Uluslararası Adalet Divanı da özel anlam hakkındaki bu istisnaya birden çok kez başvurmuştur. Örneğin, Doğu Greenland’in Hukuki Statüsü Davası’nda Uluslararası Daimî Adalet Divanı şunları söylemiştir:

²⁵⁸Linderfalk, 2007, **a.g.k.**, 66.

²⁵⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 569.

“Haritalarda bütün adayı tanımlamak için kullanılan “Greenland” kelimesinin coğrafi anlamı, kelimenin olağan anlamı olarak kabul edilmelidir. Eğer taraflardan biri bu kelimeye alışılmamış veya istisnai bir anlam verilmesi gerektiğini iddia ediyorsa, o taraf iddiasını ispatlamalıdır.”²⁶⁰

2.3. Andlaşmanın Bağlamı

Bu ilke esasen sistematik yorum yönteminin bir uygulamasıdır. Sistematik yorum yöntemine göre, hukuk normları tek başına anlam ifade etmez. Her hukuk normu, ait olduğu sistem içerisinde değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır. Sistematik yorumun ana amacı, hukuki normlarını bir bütünlük içerisinde ve tutarlı bir şekilde yorumlamaktır. Sistematik yorum yöntemi kullanılarak andlaşmaların yorumlanmasında, yoruma konu olan metnin anlamı, andlaşmanın bütünü ve diğer unsurlarla olan ilişkisi dikkate alınır. Andlaşmada kullanılan terimler, andlaşmanın birbiriyle bağlantılı bütünü içerisinde değerlendirilerek yorumlanır. Andlaşma metni, birbiriyle bağlantısı olmayan cümleler dizisi olarak değil, tutarlı bir bütün olarak düşünülür. Bu çerçevede, kullanılan terimler bir anlam kazanır. Bu ilke sayesinde hukuki terimlerin her yerde aynı anlama gelecek biçimde kullanılması ve hukuki kesinlik ilkesinin hayata geçmesi sağlanmış olur. Dolayısıyla hukuk sisteminde düzen ve anlaşılabilirlik sağlanır.²⁶¹

Sistematik yorum yöntemi, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 2. ve 3. paragraflarında düzenlenmiştir. 31. maddenin 2. paragrafına göre “*andlaşmanın bütünü*”, başlangıç ve eklerle, andlaşmaya bağlantılı olarak taraflar arasında kabul edilen belgeleri de kapsar. 3. paragraf ise, andlaşmanın yorumuna ilişkin taraflar arasında yapılan sonraki anlaşmalar, ortak kabul görmüş uygulamalar ve taraflar arasındaki ilişkilerde uygulanabilecek ilgili uluslararası hukuk kurallarının andlaşmanın bütünü ile birlikte dikkate alınacağını düzenlemektedir.²⁶² Özetlersek bir andlaşma yorumlanırken andlaşmanın metni ile beraber önsöz ve ekler; andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak yapılan bir anlaşma; bir veya daha fazla tarafça yapılan

²⁶⁰Legal Status of Eastern Greenland, 1933 PCIJ (ser. A/B) No. 53, p.49.

²⁶¹M. Göçer (2002). *Uluslararası hukuk ve insan haklarının uluslararası korunması*. Ankara: Seçkin. s.129; Boyar, 2008, **a.g.k.**, 145; S. Kocabaş (2009) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin taraf devletlere yüklediği pozitif yükümlülükler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. s.35.

²⁶²Kocabaş, 2009, **a.g.k.**, 35.

ve diğerkleri tarafından andlaşmayla ilgili olarak kabul edilen bir belge; andlaşmanın yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin sonraki bir anlaşma; sonraki uygulama; ve uluslararası hukuk kuralları beraber değerkendirilmelidir.

Andlaşma yorumlama süreci, sadece dil bilimine dayalı bir faaliyet değildir. Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 1. paragrafında belirtilen genel yorum kuralı, bir terimin yorumlanacak metindeki yerinden bağımsız olarak, teorik bir biçimde olağan anlamını belirlemeyi amaçlamaz. Bu nedenle, andlaşma terimlerinin yorumlanması sırasında, yalnızca dilbilimsel anlamlarını değil, aynı zamanda kullanıldıkları bağlamları da göz önünde bulundurulması gerekir. Andlaşmayı bir bütün olarak inceleyen ve Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 2. ve 3. paragraflarında belirtilen diğerk unsurları da dikkate alan bir yorumlamanın yapılması gerekmektedir. Andlaşmanın sistematik yapısı, sözcüklerin olağan dilbilimsel anlamı kadar önemlidir; çünkü sözcükler, anlamlarını kullanıldıkları bağlamdan alırlar.²⁶³

Andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 2. paragrafında şöyle düzenlenmiştir:

“2. Bir andlaşmanın yorumu bakımından, andlaşmanın bütünü, girişini ve eklerini içine alan metne ilaveten, aşağıdakileri kapsar:

a- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bütün taraflar arasında yapılmış olan andlaşmayla ilgili herhangi bir anlaşma;

b- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bir veya daha fazla tarafça yapılan ve diğerk taraflarca andlaşmayla ilgili bir belge olarak kabul edilen herhangi bir belge.”

31. maddenin 2. paragrafı ile sonraki anlaşma ve uygulamaların düzenlendiği 3. paragraflar, “*bağlam*” ile nelerin kast edildiğini açıkça belirtmektedir ve bu yüzden 1. paragrafla yakından ilişkilidir. 2. paragraf, bağlamın nelerden oluştuğunu listelerken, bağlam kuralının bazı ayrılmaz unsurlarını belirlemektedir; 3. paragraf ise bağlamın başka unsurlarını belirlemekten ziyade bağlam ile birlikte kullanılacak yorum araçlarını düzenlemektedir. Ancak, farklı ifade tarzına rağmen her iki paragraf da 1. paragrafın

²⁶³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 543.

içerdiği genel yorum kuralında belirlenen yorum unsurlarıyla beraber kullanılmak üzere tasarlanmıştır.²⁶⁴ Bu başlık altında 31. maddenin 2. paragrafında düzenlenmiş olan anlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi incelenecektir. 3. paragrafta düzenlenen sonraki anlaşma ve sonraki uygulamalara ise ayrı bir başlık altında değinilecektir.

Andlaşmanın bağlantılarının göz önünde tutulması ilkesi, bir anlaşmanın mantıksal bütünlüğünün doğal bir sonucudur. Andlaşma metninin içinde yer alan bütün hükümler, anlaşmanın oluşturduğu genel sistem, anlaşmanın başlığı ve önsözü, yürürlük hükümleri, ekleri ve protokolleri, birbirleriyle bağlantılı anlaşmalar veya öteki hukuksal belgeler anlaşmanın bağlamı kavramına dâhildir.²⁶⁵ Andlaşmanın sayılan unsurlarını bir bütün olarak değerlendirme amacı, anlaşma hükümlerinin veya kullanılan terimlerin içinde bulunduğu bağlamdan ayrı olarak yorumlanıp farklı anlamlar verilmesini önlemektir. Bu sayede, anlaşma hükümleri ve terimlerin anlamları doğru bir şekilde anlaşılır ve tutarlılık sağlanır. Böylelikle anlaşma hükümlerinin ve terimlerin uygulanmasında da düzen ve anlaşılabilirlik sağlanmış olur.²⁶⁶ Örneğin, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'yle bağlantılı olarak 1994 tarihli "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin XI. Kısımının Uygulanmasına İlişkin Anlaşma" yapılmıştır. Bu Anlaşma'nın 2. maddesine göre de "*Bu Anlaşmanın ve Bölüm XI'in hükümleri birlikte tek bir belge olarak yorumlanacak ve uygulanacaktır. Bu Anlaşma ile Bölüm XI arasında herhangi bir tutarsızlık olması durumunda, bu Anlaşmanın hükümleri geçerli olacaktır.*"²⁶⁷

Yorum yapan kişi, anlaşmanın tüm yapısını ve düzenini, bir maddenin ya da bir dizi hükmün içinde bir paragrafın, bir paragraf içinde bir ifadenin ya da cümlenin, bir grup sözcük içinde bir sözcüğün ya da bir cümle içinde bir sözcüğün yerini göz önünde bulundurarak yorumlamalıdır. Bu sayede, anlaşmanın anlamının tam olarak anlaşılması ve yorumlanması mümkün hale gelir.

²⁶⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 523.

²⁶⁵Y. Metin (2008). Anayasanın yorumlanması. Ankara: Asil. s.15.

²⁶⁶Çağırın, 2005, **a.g.k.**, 580-581.

²⁶⁷Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1836, p. 3.

Uluslararası Adalet Divanı, Petrol Platformları Davası'ndaki²⁶⁸ kararında bağlamın önemine değinmiş ve şöyle demiştir:

“İran ve ABD tarafından imzalanan ikili bir andlaşmada “ticaret” kelimesinin anlamı için Divan, diğerleri arasında, “ekonomik ilişkiler”i oldukça geniş olarak ifade eden ve o suretle de terimin daha geniş okunmasını öneren asıl andlaşma başlığına dönmüştür.”

El Salvador ve Honduras arasındaki Kara, Ada ve Deniz Sınırı Anlaşmazlığı Davası'nda²⁶⁹ Divan, taraflar arasındaki andlaşmada kullanılan cümlelerin yapısını incelemiş ve şöyle hükmetmiştir:

“Hiç şüphe yok ki İngilizcedeki “belirlemek” sözcüğü (ve Divan'ın bilgilendirildiği gibi İspanyolcadaki “determinar” fiili) sınırlar koymak fikrini iletme için kullanılabilir ki “deniz alanları”na doğrudan uygulandığında “olağan anlamı” bu alanların sınırlandırılmasını içerecek şekilde alınabilir. Ancak sözcük bağlamında okunmalıdır; “belirlemek” fiilinin nesnesi deniz alanları değil bu alanların hukuki durumudur. Bu haliyle bu metinden Divan'ın bir sınırlandırma yapması yönünde ortak bir amaca işaret edilmediği çıkarılamamaktadır.”

Yorum yapan kişi, andlaşmanın farklı bölümlerinde aynı terimin kullanımını karşılaştırdığında, andlaşmayı bir bütün olarak düşünmesi gerekmektedir. Bu, andlaşmanın anlamının tam olarak anlaşılması ve yorumlanması için gereklidir.

Andlaşmada kullanılan bir terimin, ilgili bir andlaşmanın benzer ifadeleriyle karşılaştırmak bağlamsal yorumlamada kullanılan bir araçtır. Bu, Divan'ın El Salvador ile Honduras Kararı'nda²⁷⁰ açıkça görülmektedir:

“Kelimelere dökmede benzer bir zıtlık Genel Barış Andlaşması'nın 18. maddesinde de gözlemlenebilir ki bu maddenin 2. paragrafında Ortak Sınır Komisyonu'ndan “bu andlaşmanın 16. maddesinde bahsedilmemiş alanlarda sınır çizgisini saptanmasını” istenmekteyken 4. paragrafta da “adaların ve deniz alanlarının hukuki durumunu belirleyeceği” belirtilmektedir. Honduras, adalarla ilgili uyumsuzluğun bir sınır uyumsuzluğu olmadığını, müstakil bir bölgeye egemenlik atfetmeyle ilgili olduğunu kabul etmektedir. Hem adalar hem de deniz alanları için aynı kullanılan

²⁶⁸Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, ICJ Reports 1996, p. 803, para 47.

²⁶⁹Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v Honduras: Nicaragua intervening) Judgment of 11 September 1992, ICJ Reports 351, para 373.

²⁷⁰Land, Island and Maritime Frontier Dispute, 1992, para 374.

“hukuki durumunu belirlemek” ifadesinin adalarla ilgili ve deniz alanlarıyla ilgili tamamen farklı bir anlamı olacağını kabul etmek zordur.”

Viyana Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 2. paragrafı andlaşmanın yorumlanması için bağlamın nelerden oluştuğunu tanımlanmıştır. Buna göre andlaşmanın bütünü, girişini ve eklerini içine alan metne dahili bağlam diyebiliriz.

Dahili bağlam kapsamında olan giriş bölümü, ilke olarak zorunlu hükümler içermez. Genellikle bir dizi beyandan oluşan bir andlaşmanın giriş bölümü, andlaşmanın konu ve amacının belirlenmesine yardımcı olabilir. Uluslararası Adalet Divanı, Güney-Batı Afrika Davası’nın²⁷¹ ikinci aşamasında Birleşmiş Milletler Şartı’nı yorumlarken, *“Şart’ın girişinde yer alan hükümlerin hukuk kuralı oluşturmadığını, Şart’ın hükümlerinin ahlaki ve siyasi temelini oluşturan görüşler olduğunu”* belirtmiştir.

31. maddenin 2. paragrafının (a) ve (b) bentlerinde bahsedilen belgeler ise andlaşmanın harici bağlamını oluşturur ve andlaşmanın dâhili parçaları değildir. 31. madde 2. paragraf (a) bendi, eğer andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak tüm taraflar arasında yapılmışlarsa *“andlaşmalarla ilgili anlaşmalar”*ı *“bağlam”* olarak tanımlamaktadır. Viyana Sözleşmesi’nin 2. madde 1. paragraf (a) bendinde tanımlandığı kadarıyla, *“anlaşma”* terimi açıkça *“andlaşma”* kavramından daha geniş olduğundan, yazılı olmayan anlaşmaları da kapsamaktadır. Anlaşma, andlaşmanın bir parçası olmayabilir ya da kendisi bir andlaşma olmayabilir ancak tarafların niyetini açıkça ifade etmelidir. Ancak, yaygın andlaşma uygulamalarında bu tip *“anlaşmalar”* genelde nihai senetler, imza protokolleri, uzlaşmalar, yorumlar ya da açıklayıcı raporlar şeklinde olur ki bunlar andlaşma metnini hazırlayan hükümet yetkililerince hazırlanır ve andlaşma ile aynı anda kabul edilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Eğer taraflar, bazı anlaşmalar kabul eder ve bunları resmi olarak andlaşmalarına eklerlerse, bunlar andlaşmanın harici bir malzemesi değil andlaşmalarının bir parçası haline gelir. Eğer bir belge asıl andlaşmanın bir parçası ise bu andlaşma *“bağlam”*ının parçası olarak bir yorumlama aracıdır. 2. paragraftaki hüküm, andlaşmanın dışındaki ama onun gelişimiyle ilgili belgeleri yorum araçları haline getirmektedir.²⁷²

²⁷¹South West Africa, Second Phase, Judgment, ICJ Reports 1966, p. 6, para 50.

²⁷²A. Aust, 2007, Modern treaty law and practice, (Second Edition) Cambridge: Cambridge University Press, 236; Dörr, 2012, **a.g.k.**, 549-551.

31. madde 2. paragraf (b) bendi, tüm taraflarca kabul edilen *andlaşmayla ilgili anlaşmaları* düzenlemektedir. Bunlar tarafların, andlaşmanın imzalanmasından önce yaptıkları anlaşmalar olabilir, ancak ayrıca bir devletin andlaşmaya katıldığı anda sunduğu yorum beyanları da olabilir. Yorum beyanları, çekince²⁷³ gibi andlaşmaya taraf olurken öne sürülür. Çekinceden farkı ise yorum beyanları, beyanda bulunan tarafın, andlaşmayı nasıl anladığını açıklamasıdır. Böyle bir açıklama yaparak devlet, andlaşmanın sonraki yorumlanmasını önceden etkileme olasılığını kullanmış olur, ancak bu etkinin derecesi diğer tarafların yorum beyanını kabullerine bağlıdır.²⁷⁴

31. maddenin 2. paragrafının (a) ve (b) bentleri, ilgili malzemenin bir andlaşmanın harici bağlamı olarak kabul edilmesi için dört koşul ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, söz konusu anlaşma ya tüm taraflarca birlikte hazırlanmış olmalı ya da sadece biri ya da birkaçı tarafından hazırlanmışsa da diğer taraflarca kabul edilmiş olmalıdır. Harici bağlam olarak düşünülmesi için tüm tarafların genel bir mutabakatının söz konusu olması gerekir. İkincisi bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için, tüm tarafların onayı gerekmektedir. Bu anlamda "taraf", andlaşmayla bağlanmayı kabul eden ve kendisi için andlaşmanın yürürlükte olduğu devlet demektir. Dolayısıyla görüşmelere katılmış ancak sonradan taraf olmamış devletlerin eylemleri ve görüşlerinin göz önünde bulundurulmaması gerekir. Üçüncü koşul yorumda kullanılacak malzemenin, andlaşmanın içeriğiyle "*ilişkili*" olması gerekir. Örneğin yorumu yapılacak andlaşmada kullanılan bazı kavramları açıklayan veya uygulama alanını sınırlayan anlaşmalar, harici bağlam kabul edilir. Dördüncü koşula göre andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak yapılmış olan bir anlaşma veya bir belgenin hangi zaman diliminde yapılmış olması gerektiğine dair ipucu bulunmamaktadır. Genellikle, bu tür anlaşmalar, andlaşma metninin kabul edilmesiyle yapılırken, tek taraflı belgeler ise andlaşma imzalanırken veya onaylanırken bazı taraflarca sunulur ve diğer tarafların daha sonra rıza göstermesini gerektirebilir.²⁷⁵

²⁷³VAHS 2 (d) maddesine göre "çekince", nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilse isimlendirilsin, Devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya andlaşmaya katılırken, bazı andlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından ihraç etmek veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı bir beyan demektir.

²⁷⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 552.

²⁷⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 550.

Diğer yandan, 2. paragraf kapsamındaki belgeler hazırlık çalışmalarından ayrı tutulmalıdır çünkü bunlar “bağlam”ın bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yüzden de 32. maddeye göre ek araç olarak değil de genel yorum kuralının bir unsuru olarak ele alınmalıdır. Ancak, harici bağlam (31. madde 2. paragraf) ve bir andlaşmanın hazırlık çalışmaları (32. madde) arasındaki ayrımın nasıl yapılacağı her iki normda da belirsiz kalmaktadır. “Andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak” ifadesinde yatan ayrımın, 2. paragrafın her iki seçeneği de içerdiği kabul edilmektedir. Andlaşmanın kendisiyle değil de andlaşmayı akdetme işiyle bağlantılı belgeler hazırlık aşamasını arkada bırakmaktadır ve andlaşmanın asıl varlığını ifade etmektedir. 31. madde 2. paragrafta göre “bağlam” olma koşullarını yerine getirmeyen andlaşmayla ilgili belgeler yine de 32. maddenin anlamında hazırlık çalışması olarak düşünülebilir.²⁷⁶

2.4. Sonraki Anlaşma ve Sonraki Uygulamalar

Bir andlaşmanın uygulanması genellikle bir anda olup biten bir faaliyet değildir, andlaşmaların çoğu uzun süreli veya süresiz olarak akdedilir. Andlaşmanın akdedilmesinden sonra, yine aynı taraflar arasında yapılan konuyla bağlantılı başka anlaşmalar veya tarafların o andlaşmanın uygulanması sırasındaki tutumları, yorum açısından yol gösterici olabilmektedir. Bu nedenle sonraki anlaşma ve uygulamalara da Viyana Sözleşmesi’nde yer verilmiştir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 3. paragrafı şöyle düzenlenmiştir:

“3. Andlaşmanın bütünü ile birlikte aşağıdakiler (de) dikkate alınır:

a- Taraflar arasında andlaşmanın yorumu veya hükümlerinin uygulanması ile ilgili olarak yapılan daha sonraki (tarihli) herhangi bir anlaşma,

b- Tarafların andlaşmanın yorumu konusundaki mutabakatını tespit eden andlaşmanın uygulanması ile ilgili daha sonraki herhangi bir uygulaması.

c- Taraflar arasındaki ilişkilerde milletlerarası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı.”

²⁷⁶Dörr, 2012, a.g.k., 549.

31. maddenin 3. paragrafı, yorumlama araçları olarak farklı iki durum sunmaktadır ki bunların ortak özelliği söz konusu andlaşmanın taraflarının uygulamalarıyla ilgili olmalarıdır. (a) ve (b) paragrafları taraflarca andlaşmanın uygulanmasıyla ilgili malzemenin kullanımına izin verirken (c) paragrafı yorum yapan kişinin bakış açısını yorumu yapılan andlaşmadan bağımsız olarak, uluslararası hukukun diğer kurallarına yönlendirir ve böylece andlaşma yorumuna sistemik bir yaklaşım getirir.²⁷⁷

Çalışmamızın bu bölümünde sonraki anlaşmalar, sonraki uygulamalar ve uluslararası hukukun uygulanabilecek kuralları, ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.4.1. Sonraki anlaşma

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 3. paragraf (a) bendi, yorum sırasında dikkate alınması gereken bir unsurdan bahsetmektedir. *“Taraflar arasında andlaşmanın yorumu veya hükümlerinin uygulanması ile ilgili olarak yapılan daha sonraki (tarihli) herhangi bir anlaşma.”* Andlaşmanın akdedilmesinden sonra bir hükmün nasıl yorumlanacağına dair yapılan bir anlaşma da geçerli bir yorum aracıdır ve yorum için andlaşmayla birlikte dikkate alınmalıdır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu 2018 yılında 70. oturumunda *“Andlaşmaların Yorumlanmasıyla İlgili Olarak Sonraki Anlaşmalar ve Sonraki Uygulamalar Hakkında Taslak Maddeler”* başlıklı taslak maddeleri kabul etmiş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunmuştur.²⁷⁸ Bu taslak, sonraki anlaşmaların ve sonraki uygulamaların andlaşmaların yorumlanmasındaki rolü ile ilgilidir. Her ne kadar Komisyon'un bu Taslak'ının hukuken bir bağlayıcılığı olmasa da yetkin hukukçuların, var olan örf ve adet hukuku kurallarının kodifiye edilmesi girişimi olarak değerlidir.

Bu taslakta verilen tanıma göre sonraki anlaşma *“31. maddenin 3 (a) paragrafı uyarınca otantik bir yorum aracı olarak sonraki anlaşma, taraflar arasında bir andlaşmanın akdedilmesinden sonra andlaşmanın yorumlanması veya hükümlerinin*

²⁷⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 552.

²⁷⁸“Draft conclusions on subsequent agreements and subsequent practice in relation to the interpretation of treaties” için bkz: Yearbook of the International Law Commission, 2018, vol. II, Part Two, p:24-25. Bundan sonra “UHK Taslağı” olarak kısaltılacaktır.

*uygulanmasına ilişkin olarak varılan bir anlaşmadır.”*²⁷⁹ Ayrıca Taslakta sonraki anlaşma ve uygulamaların, tarafların andlaşmayı nasıl anladıklarının nesnel kanıtı olduğu belirtilmiştir.²⁸⁰

Viyana Sözleşmesi'nin 31. madde 3. paragraf (a) bendinde bahsedilen “*sonraki anlaşmalar*” 2. paragraf (a) bendinde bahsedilen anlaşmalara yakın benzerlik taşımaktadır; farklılık buradaki anlaşmaların sonradan yapılmış olması ve andlaşmayı yorumlama veya hükümlerinin uygulanması ile ilgili bir anlaşma olmasıdır. Ne var ki, iki tür andlaşma arasında uygulamada herhangi bir farklılık görünmemektedir. Her ikisi de andlaşma terimlerinin anlamını belirlemede benzer etkiye sahip olacaklardır; andlaşma hükümlerinin açıklanmasının andlaşmanın akdedildiği anda mı yoksa sonrasında mı yapıldığının pek önemi yoktur.²⁸¹

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2018 Taslağı'nda sonraki anlaşma ve sonraki uygulamaları muhtemel sonuçları hakkında şunları söylemiştir:

*“1. 31. maddenin 3. paragrafı uyarınca sonraki anlaşmalar ve sonraki uygulamalar, diğer yorumlama araçlarıyla etkileşimlerinde, bir andlaşmanın anlamının açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunur. Bu, andlaşmanın taraflara tanıdığı takdir yetkisinin kullanılması için herhangi bir kapsam da dahil olmak üzere olası yorumların kapsamının daraltılmasına, genişletilmesine veya başka bir şekilde belirlenmesine neden olabilir.”*²⁸²

Taslak'ın 7. sonucu, sonraki anlaşmaların ve sonraki uygulamaların bir anlaşmanın yorumlanması üzerindeki olası etkilerini ele alır. Amaç, sonraki anlaşmaların ve sonraki uygulamaların bir andlaşmanın anlamının açıklığa kavuşturulmasına nasıl katkıda bulunabileceğini göstermektir. 1. paragraf, sonraki anlaşmaların ve sonraki uygulamaların diğer yorumlama araçlarıyla etkileşimlerinde görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

31. madde 3. paragraf (a) bendinde bahsedilen anlaşmaların tarafları sadece andlaşmanın mutabakat içinde hareket eden tarafları olabileceğinden, bu andlaşmalar aynı zamanda söz konusu andlaşma için *otentik* (gerçek) bir yorumlama aracıdır.

²⁷⁹UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 4(1).

²⁸⁰UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 3.

²⁸¹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 553.

²⁸²UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 7(1).

Andlaşmaları yapan kişiler olarak tarafların kural olarak sonraki tarihli uygulamalar veya anlaşmalar geliştirme konusunda yetkileri bulunmaktadır. Eğer sonraki anlaşmanın içeriği, terimlerin olağan anlamının sınırları içinde değilse, örtülü biçimde andlaşmayı değiştirmiş olacaklardır.

Yine, 3. paragraf (a) bendi herhangi bir şekil şartı içermediğinden anlaşmalar, resmi olmayan biçimde de yapılabilir; andlaşma şeklinde olmak zorunda değildirler. Ancak taraflar sonraki anlaşmalarının bir yorum faaliyetine temel oluşturmasını amaçladıklarını göstermelidirler.

2.4.2. Sonraki uygulama

31. maddenin 3. paragrafının (b) bendi, bağlamla birlikte göz önüne alınması gereken bir diğer unsur belirtmektedir. *“Tarafların andlaşmanın yorumu konusundaki mutabakatını tespit eden andlaşmanın uygulanması ile ilgili daha sonraki herhangi bir uygulaması.”* Andlaşmanın uygulanmasıyla ilgili sonraki uygulamaların önemi, andlaşmayı tarafların nasıl anladığını gösteren objektif bir delil olmasından kaynaklanmaktadır. Yani sonraki uygulama, tarafların niyetlerinin saptanması açısından delil teşkil etmektedir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun 2018 tarihli Taslak’ında sonraki uygulama şöyle tanımlanmıştır:

“31. maddenin 3 (b) paragrafı uyarınca otantik bir yorum aracı olarak sonraki uygulama, bir andlaşmanın imzalanmasından sonra, tarafların andlaşmanın yorumlanmasına ilişkin mutabakatını tesis eden bir andlaşmanın uygulanmasını içerir.”²⁸³

Sonraki uygulamalardan hangilerinin hesaba katılacağı söz konusu andlaşmanın konusuna bağlı olarak değişecektir. Kural olarak, andlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak tarafların herhangi bir eylemi ya da eylemsizliğinin gözünde bulundurulması gerekecektir. *“Uygulama”* kavramı, bir uluslararası hukuk kişinin, bir andlaşma hükmünü nasıl anladığını gösteren, herhangi harici bir davranışından oluşur. Sonraki

²⁸³UHK Taslağı, 2018, a.g.k., Sonuç 4(2).

uygulamaların belirli bir şekle sahip olması gerekmemektedir; resmi beyanlar, diplomatik yazışmalar, basın açıklamaları, uluslararası örgütlerde kullanılan oylar, ulusal mevzuat veya ulusal yargı kararları şeklinde ortaya çıkabilir. Esasen, sonraki uygulamalar devletlerin merkezi hükûmet yetkililerinin eylemleriyle sınırlı değildir; resmi bir yetkiyle hareket eden herhangi bir kamu kurumu, devletin andlaşma yükümlülüklerine yönelik konumunu ortaya koymaya katkı sağlayabilir.²⁸⁴

Bu durum, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2018 Taslak'ında da şöyle ifade edilmiştir:

*"1. 31. ve 32. maddeler uyarınca sonraki uygulama, yürütme, yasama, yargı veya diğer işlevlerini yerine getirirken bir andlaşmanın uygulanmasında bir tarafın herhangi bir davranışını içerebilir."*²⁸⁵

Sonraki uygulama, tarafların, andlaşmanın bir terimine ortak anlam verdiklerini gösterdiği ölçüde önemlidir. Yani bir andlaşmanın sonraki uygulamalar sonucu ortaya çıkan verilere dayanarak geçerli bir biçimde yorumlanmasında temel ilke, bunun tarafların ortak iradesini yansıtması olmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu, tarafların bir andlaşma hakkındaki anlayışlarını gösteren sonraki uygulamanın, genel yorum kuralının düzenlendiği maddenin 3. paragrafında yorum aracı olarak yer alabileceğini düşünmüştür. Andlaşmanın bütün taraflarının sonraki uygulamanın tarafı olması aranmaktadır. Çünkü bir andlaşmanın, tek taraflı olarak yapılan yorumunun, bu tarafın hukuka aykırı olarak, yükümlülüklerini değiştirmek ya da bunlardan kurtulmak sonucunu doğurması olasılığı da vardır. Oysa hiç kimse hukuksal yükümlülüklerini yerine getirmemek yoluyla kendi lehine sonuçlar çıkaramaz.²⁸⁶

Bir uygulamanın (b) bendi kapsamında bir uygulama olarak kabul edilebilmesi için devlet yetkililerinin bir dizi eylem ya da açıklamada bulunmuş olması gerekir; çünkü uygulamalar tek bir olay ile belirlenemezler. Sonraki uygulamaların yorum aşamasındaki değeri, bunların ne ölçüde uyumlu, yaygın ve tutarlı olduklarına, yani ne ölçüde belirgin bir davranış biçimi oluşturduklarına bağlıdır. Ayrıca sonraki uygulama, aynı zamanda bir andlaşmanın uygulama kapsamını belirleme aracı da olabilir. Bu yüzden yorum yapan

²⁸⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 555.

²⁸⁵UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 5(1).

²⁸⁶UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 221-222, p.15; Pazarcı, 1986, **a.g.k.**, 59-60.

kişi, (b) bendi kapsamında, “*andlaşmanın uygulanmaması*” şeklinde ki uygulamasını da göz önünde bulundurabilir. Dahası, “*anlaşma*” belirli bir uygulamanın diğer taraflarının bilgi ya da farkındalığını gerektirir; diğer tarafların bilgisine hiçbir zaman sunulmayan belgeler ya da eylemler (b) bendi kapsamında geçerli olmaz.²⁸⁷ Tarafların bu tutarlı uygulamaları zamanla yeni örf ve âdet hukuku kurallarının ortaya çıkmasına da neden olabilir. Sonraki uygulamalar neticesinde ortaya çıkan bu kurallara “*andlaşma altında gelişen örf ve adet kuralları*” adı verilir.²⁸⁸

Tarafların sonraki uygulamaları ancak tarafların uzlaşmasını sağlarsa yorumda kullanılabilir. Sadece bazı taraflar bunu icra etse bile uygulama, bütün taraflarca kabul edilmiş olmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, eğer uygulamaya bütün taraflar katılmamış ise diğer tarafların bunu uygun bulduğunun ispatlanmış olması gerekir. Tarafların sonraki uygulamaları, andlaşmayı nasıl anladıklarına dair nesnel bir kanıt oluşturur ve bu yüzden andlaşmanın yorumlanması için büyük öneme sahiptir. Taraflar andlaşmalarının “efendileri” oldukları için tutarlı ve andlaşmanın tüm taraflarını kapsayan sonraki uygulamaları vasıtasıyla otantik bir yorumu oluşturmaktadır. Tutarlı uygulamaları yoluyla birlikte hareket eden taraflar, sonraki uygulama aracılığıyla örtülü biçimde anlaşma değişikliği de yapabilirler.²⁸⁹

Tarafların bu uygulamaları ancak andlaşmanın uygulanması sırasında meydana gelirse (b) bendi kapsamında olur. Diğer yandan, eylemlerinin andlaşmanın belirli bir hükmüne yönelik olmasına gerek yoktur, bir bütün olarak andlaşmayla da ilgili olabilir.²⁹⁰

Uluslararası hukuka göre tarafların sonraki anlaşmaları ve uygulamaları, tarafların andlaşmaya ilişkin iradelerini kanıtlar. Bu kapsamda, bir andlaşmanın taraflarından biri tarafından yapılacak açıklamaların, onun yükümlülüklerini belirlemede önemli bir kanıt oluşturacağı düşünülür. Hatta bir andlaşmanın yorumuna ilişkin olarak bir tarafın yapacağı tek taraflı bir bildiri aracılığıyla kendine ek yükümlülükler getirmesi de mümkündür. Ancak, bir tarafın birbiriyle çelişen davranışları ve bildirimlerinin varlığı durumunda, bunlardan yalnızca bir ya da birkaçına dayanarak hukuksal açıdan geçerli bir

²⁸⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 556-560.

²⁸⁸E. Öktem, (2013). Uluslararası teamül hukuku. İstanbul: Beta. s.390.

²⁸⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 554-559; Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 242-245.

²⁹⁰Dörr, 2012, **a.g.k.**, 556.

yargı oluşturulması mümkün değildir.²⁹¹ Diğer bir ifadeyle yeni bir hukuki yükümlülük doğurabilmeleri için sonraki uygulamaların tutarlı olması gerekmektedir.

Buna göre Uluslararası Adalet Divanı Ambatielos Davası'na²⁹² ilişkin kararında “*Deklarasyonun hükümleri yorum kaydının doğasında vardır ve andlaşmanın önemli bir parçası olarak kabul edilmelidir...*” dedikten sonra tarafların bir bildirisini ile birlikte “*istikrarlı irade*”lerini yorumuna temel olarak almıştır.

Tarım İşçiliğinin Düzenlenmesi Konusunda ILO'nun Yetkisi Hakkındaki Görüşü'nde²⁹³ Uluslararası Daimî Adalet Divanı şunları söylemiştir:

“Eğer bir anlaşmazlık bulunsaydı Divan, gerçek anlama ulaşmak için Andlaşma'ya göre yapılan hareketleri göz önünde bulundururdu.”

Benzer şekilde Uluslararası Adalet Divanı, Korfu Boğazı Davası'nda²⁹⁴ şunları söylemiştir:

“Tarafların özel anlaşma yaparak var olan tutumları, Divan'ın tazminat miktarına karışmak niyetinde olmadıklarını göstermektedir.”

Her ne kadar (b) bendinin ifade tarzı açıkça bunu ifade etmese de yorumlama için ilişkili olduğu düşünülen sonraki uygulamalar, tarafların uygulamaları olmalıdır yani ilgili andlaşmaya taraf olanlara atfedilebilecek uygulamalar olmalıdır. Genel isnat kurallarına göre taraf devlete isnat edilemeyecek, taraf olmayanların ya da özel şahısların eylemleri ya da beyanları kural olarak bu kapsamda değerlendirilmez.²⁹⁵

Her ne kadar (b) bendi tüm tarafların anlaşma sağlamasını gerektirse de bu, her bir tarafın bireysel olarak uygulamaya katılması gerektiği anlamına gelmez. Uluslararası Hukuk Komisyonu, uygulamanın tüm taraflarca aktif olarak icra edilmesi gerektiği şeklindeki kavram yanılgısından kaçınmak için önceki taslağında var olan “*tüm*” sözcüğünü bu ifadeden çıkarmıştır. Bu yüzden etkin olmayan tarafların diğer taraflarca belirlenen uygulamaları sessiz kalarak kabul etmiş olmaları yeterlidir. Sonraki

²⁹¹Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 53-54.

²⁹²Ambatielos Case (Greece v United Kingdom) (Preliminary Objection) (1952) ICJ Reports 28, p. 42-43

²⁹³Competence of the ILO in Regard to International Regulation of the Conditions of the Persons Employed in Agriculture (1922) PCIJ Ser B No 2, p.23

²⁹⁴Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p.24.

²⁹⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 557.

uygulamaya sadece taraflardan bazılarının katılması bu şekilde mümkün iken (b) bendi belirli bir yorumlamanın diğer tarafların aksine “*kendi aralarında*” bağlayıcı gücü ile katılımcı devletler arasında belirlenmesine izin vermez. Eğer taraflardan bazıları yalnızca kendi aralarında anlaşmayı değiştirmek isterlerse Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 41. maddesinde belirtilen yolu izlemek, yani bu yönde bir anlaşmaya varmak ve diğer tarafları bilgilendirmek, zorundadırlar.²⁹⁶

Bir devletin, bir anlaşma hakkında yaptığı yorumun, diğer taraf devletce o devlete karşı ileri sürülebilmesi için, diğer tarafların da aynı konuda tutarlı davranış sergilemeleri gerekir. Çünkü bir devletin bir anlaşmaya ilişkin beyanlarının hukuki etki doğurması, öteki tarafça kabul edilmiş olmasına bağlıdır. Eğer, karşı taraf tutarlı bir davranış içinde olmazsa, devletin iddiasının kanıtlanmasını zorlaştırır. Zira böyle bir durumda iki şeyden biri gerçekleşmiş demektir. Ya bu devletin kendisinin de iddia ettiği verilere ilişkin kuşkuları vardır, ya da tarafların daha sonraki ortak tutumu ile önceden kabul etmiş oldukları hak ve yükümlülükleri değişmiştir. Her iki halde de tutarsız davranışların sahibi devletin bundan sonra iddia ettiği durumu kanıtlama olanağı ortadan kalkmış olmaktadır.²⁹⁷

Uluslararası örgütlerin sonraki uygulamaları da uluslararası yargı kararlarında kendine yer bulmuştur. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, BM kurucu anlaşmalarından birini yorumlamak zorunda olduğu hemen her durumda BM organlarının uygulamalarından bahsetmiştir.²⁹⁸

Örneğin Namibya Görüşü’nde²⁹⁹ Divan, BM Güvenlik Konseyi’nin uzun süreli uygulamaları ışığında BM Şartı’nın 27. madde 3. paragrafındaki “*mutabık oylar*”

²⁹⁶Dörr, 2012, **a.g.k.**, 557; J. Klabbbers (1996) The concept of treaty in international law. The Hague: Kluwer Law International, s.92.

²⁹⁷Pazarıcı, 1986, **a.g.k.**, 53-54. (b) paragrafındaki anlamda “*anlaşma*”nın tam olarak ne anlama geldiği açık değildir. Kasikili/Sedudu Adası Davası’nda Divan, kavramın (a) bendinde “*anlaşma*”dan daha azı anlamına gelecek şekilde değerlendirmiş gibi görünmektedir: “*Tüm bunlar üzerine Divan, yukarıda bahsedilen olayların Güney Afrika ve Bechuanaland arasında Kasikili/Sedudu Adası civarındaki sınırın yeri ve Ada’nın statüsü hakkında bir anlaşma bulunmadığını gösterdiği kararına varmıştır. Bu yüzden bu olaylar, anlaşmanın uygulanmasında yorumlamayla ilgili tarafların anlaşmasını belirleyen sonraki uygulamayı oluşturamaz. Daha ziyade, anlaşmanın yorumlanması ya da hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili taraflar arasında bir anlaşma meydana getirememişlerdir.*” Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), Judgement, ICJ Reports 1999, p. 1045, para 63.

²⁹⁸Dörr, 2012, **a.g.k.**, 558.

²⁹⁹ICJ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) (1971) ICJ Reports 16, para 22.

ifadesinin aslında tüm Daimî Üyelerin bir önerge lehine oy kullanmasını gerektirmediğini, ancak bu gerekliliğin çekimsellik ya da hazır bulunmama ile de yerine getirildiğini kabul etmiştir. Bu sonuca varmak için Divan, uzun bir zaman dilimine uzanan Güvenlik Konseyi tutanaklarına, özellikle de başkanlık kararlarına ve Konsey üyelerinin belirlediği tutumlara atıfta bulunmuştur ve bu prosedürün “*BM Üyeleri tarafından genel olarak kabul edildiğini ve BM Örgütü’nün genel bir uygulamasını gösterdiğine*” hükmetmiştir.

2.4.3. Uluslararası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı

Viyana Sözleşmesi 31 (3) (c), bağlamla beraber göz önüne alınması gereken bir diğer unsurdan bahsetmektedir: “*Taraflar arasındaki ilişkilerde uluslararası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı*”.

Bu unsur yorumlanacak andlaşmanın terimlerine verilecek olağan anlamın, andlaşmanın akdedildiği esnada var olan uluslararası hukuk kurallarına göre belirlenmesi gerektiğini düzenlemektedir. Bu, hukuki bir olayın olduğu an geçerli olan hukuk kurallarına göre değerlendirilmesi prensibinin bir yansımasıdır. Bu hüküm Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun on altıncı toplantısında tartışılırken bazı üyeler, yorum kuralların, zamanla meydana gelen değişiminin etkilerini yansıtmadığını, bu sebeple hükmün eksik kaldığını belirtmişlerdir. Kuralın tekrar incelenmesi sırasında Uluslararası Hukuk Komisyonu, zamanla ilgili unsur hakkında bir kuralın formüle edilmeye çalışılmasının zorluklara neden olabileceğini düşünmüştür. Zamanla ilgili unsurun uygulanmasının, esasen iyi niyetle yorum kuralına dâhil olacağını düşünmüştür. Bu yüzden Komisyon zamanla ilgili unsurun çıkartılabileceğine ve uluslararası hukuka olan atfı “*taraflar arasındaki ilişkilerde uluslararası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı*” şeklinde değiştirmeye karar vermiştir.³⁰⁰

Paragraf 3 (c), andlaşma hükümlerini yorumlama aracı olarak ilgili uluslararası hukuk kurallarını ifade etmektedir. Bu ifadede herhangi bir sınırlama olmadığı ve anlamı “herhangi” sözcüğü ile daha da genişlediği için yorumlama sürecine yardımcı olabilecek

³⁰⁰UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 222, p.16.

uluslararası hukuk kaynaklarını kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır. Burada uluslararası hukuk kaynaklarının yer aldığı Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine üstü kapalı bir atıf vardır.³⁰¹

Ancak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31 (3) (c) hükmünün uygulamasında birtakım belirsizlikler ve zorlukların bulunduğunu vurgulamak gerekir. Öncelikle, taraflar arasındaki diğer uygulanabilir hukuk kural ya da kurallarının belirlenmesi gereklidir ki bu belirlemenin nasıl yapılacağı madde metninde düzenlenmemiştir. Ayrıca bu kurallardan her birinin bağlayıcılığın nasıl tespit edileceği konusu da çok açık değildir. Söz konusu hükme göre, yorumlama amacıyla kullanılacak uluslararası hukuk kurallarının “*ilgili*” olmasını gerekmektedir. Elbette ki bu, harici malzemenin seçiminde göz önünde bulundurulacak çok geniş bir alan bıraktığından oldukça belirsiz bir koşuldur. Öyle görünüyor ki diğer andlaşmaların ya da örf ve âdet kurallarının, yorumlanan andlaşma hükmü ile aynı konuda olması aranmaktadır.³⁰²

Her ne kadar 31. madde 3. paragraf (c) bendinin metninde fark edilebilir olmasa da, hüküm önemli bir zamansal unsur içerir. Hukukun durumuyla ilişkili olarak kural, zamanda hangi noktaya işaret etmektedir, andlaşmanın imzalandığı zaman mı yoksa yorumlandığı zaman mı? Zamansal boyut hükmün eski taslaklarında da vardır, hükmün tasarlanmasının nedeni de en başta budur, ama sonradan çıkarılmıştır. 1964 tarihli Geçici Uluslararası Hukuk Komisyonu Taslağı, “*sonlandırıldığı zamanda yürürlükte olan*” genel uluslararası hukuk kurallarına göndermede bulunmuştur; maddeyi yeniden düşündükten sonra Uluslararası Hukuk Komisyonu, “*tatmin edici olmadığını*” düşündüğü için zaman unsurunu silmiştir. Komisyon, zamansal unsurun doğru uygulamasının iyi niyetle yorum ilkesi kapsamında mümkün olduğunu düşünmüş ve bu konuya bilinçli bir şekilde değinmemiştir.³⁰³

"Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31 (3) (c) maddesi, bir anlaşmanın yorumlanması sırasında andlaşmanın bütünü yanında, taraflar arasındaki ilişkilerde uygulanabilecek herhangi bir uluslararası hukuk kuralının da dikkate alınması gerektiğini

³⁰¹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 561.

³⁰²T. Kaya (2012) *Uluslararası hukuk bölünüyor mu? Uluslararası hukukun genişlemesi ve farklılaşmasından kaynaklanan zorluklar*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61 (1). s.169-170; Dörr, 2012, **a.g.k.**, 565.

³⁰³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 567.

belirtir. Bu maddenin temelinde, bir andlaşmanın hak ve yükümlükler getirdiği gerçeği yatmaktadır ve bu andlaşma diğer hak ve yükümlükler getiren andlaşma hükümleri ve örf ve âdet hukuku kuralları ile birlikte var olur. Jus cogens kurallar hariç olmak üzere, uluslararası hukuk kuralları tarafından hak ve yükümlüklerin hiçbirinin diğerine üstünlük taşımadığı gerçeğinden hareketle, bunların birbiriyle uyumlu ve anlamlı bir bütün oluşturmaları sistematik yorum yaklaşımı ile sağlanabilir." ³⁰⁴

31. madde 3. paragraf (c) bendi, yorumlama sürecine söz konusu andlaşmaya harici olan bir malzemeyi getirmektedir. Uluslararası hukuk çatısı altına imzalanan her bir andlaşmanın bağlamı oluşturacak şekilde, bütün uluslararası hukuk sistemine atıf yapmakta ve böylece andlaşma yorumunda sistemik yaklaşımın temelini atmaktadır. Konuları ne olursa olsun andlaşmalar, uluslararası hukuk sisteminin ürünüdür ve işleyişleri bu gerçeğe dayalıdır. Bu kural, çok daha sınırlı bir şekilde, eski uluslararası hukuk içtihatlarında zaten uygulanmıştır; örneğin, Daimî Divan söz konusu andlaşma ile aynı konuya sahip diğer andlaşmalara ve diğer belgelere atıf yapmıştır. ³⁰⁵ Sonrasında, Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndaki tartışmanın ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabul edilmesinin etkisiyle, Divan bunu daha geniş ve genel bir şekilde Namibya Görüşü'nde ³⁰⁶ formüle etmiştir:

"Bu nedenle Divan, 1919'un kurumlarını incelerken, aradan geçen yarım yüzyılda meydana gelen değişiklikleri dikkate almalıdır ve yorumu, Birleşmiş Milletler Şartı aracılığıyla ve bu yolla örf ve âdet hukukunun müteakip gelişmelerinden etkilenmeden kalmaz. Uluslararası bir metnin yorumlama anında hâkim olan tüm hukuki sistem çerçevesinde yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir."

Divan, 2017 tarihli Somali ve Kenya arasındaki davada "*Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 3 (c) fıkrasına göre, taraflar arasındaki ilişkilerde uygulanabilecek uluslararası hukukun herhangi bir ilgili kuralı, bağlam ile birlikte dikkate alınmalıdır. Bu durumda, Somali ve Kenya, 2009 Mutabakat Zaptı'na açıkça belirtildiği gibi*

³⁰⁴Kaya, 2012, **a.g.k.**, 169-170.

³⁰⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 560.

³⁰⁶Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) (1971) ICJ Reports 16, para 53.

BMDHS'ne taraftırlar. BMDHS bu nedenle ilgili kuralları içermektedir.” diyerek BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin hükümlerine atıf yapmıştır.³⁰⁷

31. maddenin 3(c) paragrafı, anlaşmanın yorumunun uluslararası hukukun genel kurallarına göre yapılmasını öngörür. Buna göre yorumlanacak andlaşma, taraflar arasındaki ilişkilerde uygulanabilecek ilgili uluslararası hukuk kuralları ile uyumlu olmalıdır. Bu kuralların andlaşmanın diğer kısımları ile bir ilişkisinin olması aranmaz, sadece belli terimlerin yorumlanmasına yardımcı olmaları gerekir. Genel olarak, bu uygulama bir terimin olağan anlamının güncel bir yorumunu sağlar.³⁰⁸

“*Kural*” ifadesi, sadece hukuki olarak bağlayıcılığı olan metinlerin (c) bendi kapsamında bir rol oynayabileceğini düşündürmesine rağmen, uluslararası yargı organlarının bir kısmının bağlayıcı olmayan belgeleri de yorumla ilgili veri olarak değerlendirdiği görülmektedir.³⁰⁹ Örneğin, AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni yorumlarken Al-Adsani Kararında³¹⁰ “*İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 5. maddesi işkenceyi yasaklamıştır.*” diyerek BM Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne atıf yapmıştır. Yine AİHM, Saadi Kararında³¹¹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yayınladığı Yönergelerden yararlanmıştır.

Uygulamada küçük bir önemi olsa da 3. paragraf (c) bendi, bir andlaşma hükmünü yorumlarken Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 38. madde 1. paragraf (c) bendindeki anlamda genel hukuk ilkelerine başvurmaya izin vermektedir.³¹² Bunun en bilinen örneği Golder Davası'nda³¹³ AİHM'in kararıdır:

“Bir hukuk davasına bir hâkime sunulma yeterliği veren ilke, evrensel olarak tanınmış temel hukuk ilkelerinden biri sayılır; aynı şey adaleti tanımamayı yasaklayan uluslararası hukuk ilkesi için de geçerlidir. 6. madde 1. paragraf bu ilkeler çerçevesinde okunmalıdır.”

Son olarak, 3. paragraf (c) bendi sadece, taraflar arasındaki ilişkilerde uygulanabilir olan ve yorumlama amacıyla kullanılacak kurallara izin verir. Ancak bu, normun söz

³⁰⁷Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2017, p. 3, para 89.

³⁰⁸Villiger, **a.g.k.**, 432.

³⁰⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 564.

³¹⁰Al-Adsani v United Kingdom (GC) App No 35763/97, ECHR 2001-XI, para 60.

³¹¹Saadi v United Kingdom (GC) App No 13229/03, 29 January 2008, para 65

³¹²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 563.

³¹³Case of Golder v. The United Kingdom, 21.2.1975, ECHR, Seri A, No: 18, p. 29.

konusu andlaşmanın tüm taraflarının söz konusu “*kurallar*” ile bağılı olmasını gerektirip gerektirmediğı ya da kuralların sadece taraflardan bazılarına, örneğın yorumlamadan doğrudan çıkarı olanlara ya da bununla ilgili bir anlaşmazlık içinde olanlara, uygulanmasının yeterli olup olmadığı sorusunu cevaplamaz. Bir andlaşmanın yorumlanmasının, andlaşmanın tüm tarafları arasında geçerli olmayan uluslararası hukuk kurallarından etkilenmesine izin vermek uygun olmayacaktır. Bu sınırlayıcı yaklaşımın, çok taraflı andlaşmaların yorumu açısından 3. paragraf (c) bendinin önemini ciddi şekilde daraltacağı açıktır.³¹⁴

31. maddenin 3. paragrafının (c) bendinde belirtilen yorum yaklaşımı, uluslararası hukuk düzenini tek bir sistem olarak görür ve bu açıdan sonuçlar çıkarmaya izin verir. Bu nedenle uluslararası hukukun parçalanmasının etkilerini azaltma araçlarından biri olma yönünde büyük bir potansiyeli vardır. Çünkü bu kurala dayalı olarak andlaşma yorumlama, çevre hukuku, ticaret hukuku, uluslararası ceza ya da insan hakları hukuku gibi uluslararası hukukta uzmanlaşmış alt rejimlerin sınırlarını aşabilir ve entegre bir uluslararası hukuk sisteminde ortak temel hukuk kurallarını yansıtan terimler için bir anlam bulmaya çalışabilir.³¹⁵

2.5. Andlaşmanın Konusu ve Amacına Uygunluk

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31. maddesinin 1. paragrafı, yorum yaparken dikkat edilecek unsurların arasında andlaşmanın konu ve amacını da saymaktadır ve şöyle demektedir: “*Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.*”

Viyana Sözleşmesi’nde andlaşmanın konu ve amacına, sadece yorum kuralları kapsamında değinilmemiştir. Yürürlüğe girmeden önce andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldırmama yükümünün düzenlendiğı 18. madde; çekincelerle ilgili olarak 19. ve 20. maddeler; çok taraflı andlaşmaları değiştirmek için yapılan anlaşmalar hakkındaki 41. madde; çok taraflı bir andlaşmanın taraflarının sadece bir kısmı arasında yapılan

³¹⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 566.

³¹⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 561.

anlaşmayla askıya alınması hakkındaki 58. madde ve bir andlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması hakkındaki 60. maddelerde de andlaşmanın konu ve amacından bahsedilmiştir. Dolayısıyla andlaşmanın konu ve amacının belirlenmesinin, andlaşmanın yapılması, uygulanması ve sona erdirilmesi gibi çeşitli safhalarında çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Viyana Sözleşmesi'nde konu ve amacın ne olduğu tanımlanmamıştır. Konu ve amaç ifadesinin, genel olarak andlaşmanın ulaşmak istediği nihai hedefi belirttiğini ifade edebiliriz.

Andlaşmanın konusu ve amacına uygunluk ilkesi, yorum konusunda uygulamada sıkça rastlanan bir ilkedir. Teleolojik (amaçsal) yorum yöntemi, bir normun somut bir olay bağlamındaki anlam ve işlevini belirleyebilmek için o normun amaç ve hedefinin araştırılmasını öngörür. Amacın belirlenmesi için önce somut olayda uygulanabilir olan normun amacının araştırılması, sonra da normun içinde bulunduğu daha büyük bağlamın yani tüm metnin amacının belirlenmesi gerekir. Bir normun anlamı, tek başına amaçsal yorumdan yola çıkılarak değil; diğer yorum yöntemleriyle desteklenerek bulunur.³¹⁶

Bir andlaşmanın terimlerinin andlaşmanın konu ve amacını öne çıkaracak şekilde yorumlanması gerekir. Andlaşmanın bölümlerini gereksiz hale getiren ya da bunların uygulamadaki etkilerini yok eden herhangi bir yorumdan kaçınılmalıdır. Dolayısıyla bu madde ile etkililik ilkesi Viyana Sözleşmesi'nde kendine yer bulmuş olmaktadır.³¹⁷

Andlaşmanın konu ve amacı ışığında yapılan yorum, andlaşmanın metniyle sınırlıdır. Başka bir deyişle, 31. maddeye göre yapılacak yorum, bir "yasama" faaliyeti veya andlaşmanın revizyonu olarak değerlendirilebilecek aşırı işlevsel bir yorumdan kaçınılmalıdır.³¹⁸ Yani andlaşmanın konusu ya da amacına bakmak, andlaşma metninden sapılabileceği anlamına gelmez. Dolayısıyla bu ilke, andlaşma metninden sapmayı haklı çıkarmaz.

Belirtmek gerekir ki yorumlanan andlaşmanın konu ve amacı ile yorumlanan hükmün konu ve amacı farklı olabilir. Bir andlaşmanın konu ve amacı, bu tür bir andlaşmayı akdetmenin genel amacıdır. Bir andlaşma hükmü, bazı genel ilkelerin istisnası olabileceğinden, bu tür istisnai hükmün konu ve amacı, tüm andlaşmanın genel

³¹⁶Boyar, 2008, **a.g.k.**, 147.

³¹⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 545.

³¹⁸Villiger, **a.g.k.**, 428.

konu ve amacından çok farklı olabilir. Ancak bir andlaşmadaki bir hüküm yorumlanırken dikkate alınması gereken tüm andlaşmanın konu ve amacıdır.³¹⁹

Uluslararası yargı organları belirli bir andlaşma hükmünü yorumlamak için andlaşmanın konu ve amacına pek çok kez başvurmuştur. Ancak andlaşmaların yorumunda temel olarak andlaşma metni üstün tutulur ve andlaşmanın konu ve amacı taraflarının niyetlerini tespit etmek için esaslı olmayan bir delil olarak kabul edilir.³²⁰

Örneğin, Karayip Denizi Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı, uyuşmazlık konusu olan andlaşmanın konu ve amacını andlaşmanın başlığından ve önsözünden tespit etmiştir.³²¹

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, bir andlaşmanın konu ve amacının nasıl saptanabileceğine dair bir hüküm içermez. Devletlerin bir andlaşmaya taraf olurken, o andlaşmanın amacına ulaşma yönündeki rızalarını beyan ettikleri savına dayanarak, bir andlaşmada yer alan yükümlülüklerin belirlenebilmesinin, o andlaşmanın amacının belirlenmesine bağlı olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu incelemenin yapılabilmesi için de andlaşmaların yorumlanması gerekir. Uluslararası andlaşmaların kapsamlı ve karmaşık yapısı düşünüldüğünde bunun önemi de ortaya çıkmaktadır.³²²

Bir andlaşmada, andlaşmanın konu ve amacının bulunabileceği çeşitli bölümler bulunmaktadır. Bir andlaşmanın konu ve amacı, bir andlaşmanın önsözünden bulunabilir. Bazı andlaşmalar, özel olarak amaçlarını belirten genel maddeler içerirler. Andlaşmaların önsözü genellikle bağlayıcı nitelikteki hükümler içermediği için akit tarafları doğrudan bağlamasa da andlaşmanın konu ve amacını göstermek açısından oldukça faydalıdır. Bu durumun en belirgin örneği BM Şartı'nın 1. maddesidir. Bir andlaşmanın konu ve amacının önsöz kısmında yansıtılması oldukça yaygın olmakla birlikte, andlaşmayı hazırlayanların andlaşmanın konu ve amacını andlaşmanın ilk maddesinde veya diğer maddelerinde ana metne dahil etmeleri de mümkündür. Ayrıca, andlaşmanın başlığına başvurmak da yardımcı olabilir. Bunların yanında bir andlaşmanın konu ve amacı, ana metindeki bir andlaşma hükmünden veya yorumlanan andlaşmanın bazı genel

³¹⁹Lo, 2017, **a.g.k.**, 181.

³²⁰UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 221, p.12.

³²¹Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2016, p. 3, para 41-42.

³²²Akkutay, 2007, **a.g.k.**, 9-10.

kurallarından çıkartılabilecektir. Yani andlaşmanın konu ve amacı, andlaşmanın içinde örtülü bir biçimde düzenlenmiş olabilir. Başka durumlarda ise andlaşma türü belirli bir konu ve amaç ile ilgili bir fikir verebilir, devletler arasındaki sınırların belirlenmesi amacıyla yapılan sınır andlaşmaları bu duruma örnek verilebilir. Ancak, genel olarak, konu ve amacı belirlemek için tüm andlaşmanın değerlendirilmesi, gereklidir.³²³ Yani bir andlaşmanın konu ve amacını tespit etmek için andlaşmanın başlığına, önsözüne, andlaşmanın tüm metnine ve andlaşmanın türüne bakmak faydalı olacaktır.

Örneğin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygulanması Davası'nda Divan, konu ve amacı belirlemek için önsöze bakılması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

*“Divan, şimdi Sözleşme'nin konu ve amacını inceleyecektir. Divan, konu ve amacını belirlemek için sık sık bir sözleşmenin önsözüne atıfta bulunmuştur.”*³²⁴

Yukarıda sayılanların yeterli olmadığı durumlarda da söz konusu andlaşmayı aynı türden başka andlaşmalarla karşılaştırmak konu ve amacı belirlemeye yardımcı olabilir. Uluslararası Adalet Divanı da İran ve ABD arasındaki Dostluk Andlaşmasını diğer dostluk andlaşması türleriyle karşılaştırdığı ve sonuç olarak önündeki andlaşmanın konusunu belirlediği Petrol Platformları Davası'nda³²⁵ bunu yapmıştır.

Her ne kadar birçok andlaşma aslında farklı ve muhtemelen çelişen bir dizi amaca sahip olduğundan, 31. madde 1. paragraf “*konu ve amaç*” ifadesinde, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin diğer hükümlerinde olduğu gibi, tekil form kullanılmıştır. Ancak uygulamada yorumun konusu, bir bütün olarak andlaşmadan ziyade, her zaman belirli bir hüküm ya da andlaşmanın belirli bir parçası olduğu için bu genel görüş teleolojik yorumlamanın değerini azaltmaktadır. Bu yüzden de çok amaçlı andlaşmalarda andlaşma açısından ifade edilen tüm amaçlar dikkate alınmalıdır ve sonunda söz konusu terimle ilgili dilbilgisel ve sistematik konulara ilgili hangisi en iyi uyuyorsa o yorum sürecinde baskın biçimde kullanılmalıdır.³²⁶

³²³Lo, 2017, **a.g.k.**, 185-189.

³²⁴Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para. 84.

³²⁵Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, ICJ Reports 1996, p. 803, para 27.

³²⁶Dörr, 2012, **a.g.k.**, 546.

Konu ve amacın göz önünde bulundurulması, andlaşma metninin olağan anlamıyla sınırlıdır. Sadece terimlerin olası olağan anlamlarından birini baskın hale getirmek için kullanılabilir. Andlaşmayı yorumlayan kişi bir andlaşmanın konu ve amacı ile uğraştığında bile, konu ve amaç bu bağlamdan bağımsız bir öge olarak kullanılmaz. Yani konu ve amaç, andlaşma terimlerinden yalıtılmış şekilde düşünülemez. Bundan dolayı, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. madde çerçevesinde, bir andlaşmanın konusu ve amacının açık metinle çelişen bağımsız anlam kaynakları sağlamak için değil metni açıklığa kavuşturmak için kullanılması gerekir.³²⁷

Örneğin Divan, Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin konu ve amacını incelediği Jadhav Kararı'nda şu sonuca varmıştır:

“Dolayısıyla Divan, Sözleşme'nin 36. maddesinin, bağlamları içinde ve konu ve amacı ışığında, Viyana Sözleşmesi'nin hükümlerine verilecek olağan anlama göre yorumlandığında, casusluk yaptığından şüphelenilen kişiler gibi belirli kategorileri kapsam dışında bırakmadığı sonucuna varmaktadır.”³²⁸

2.6. İyi Niyet

İyi niyet ilkesi, yorum yapılırken göz önünde bulundurulacak ilkelere bir başkasıdır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 1. paragrafında, *“Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alalede manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır”* denmektedir.

İyi niyet ilkesinin uygulanması, uluslararası ilişkilerin tümünde gözetilmektedir, fakat bu konunun andlaşmalar hukukunda özel bir yeri vardır. Bu nedenle yorum kuralları dışında Viyana Sözleşmesi'nin önsözünde ve başka maddelerinde de iyi niyet ilkesine değinilmiştir. Sözleşme'nin önsözünde *“Serbest rıza ve iyi niyet ilkelerinin ve pacta sunt servanda kuralının evrensel olarak tanındığını kaydederek...”* denmiştir. Ayrıca ahde vefa (pacta sunt servanda) ilkesinin düzenlendiği 26. maddede *“Yürürlükteki her*

³²⁷Dörr, 2012, a.g.k., 547.

³²⁸Jadhav (India v. Pakistan), Judgment, ICJ Reports 2019, p. 418, para 71-75.

andlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerekir.” denmiştir.

İyi niyet ilkesi, andlaşmaların yorumlanmasında temel ilke niteliğindedir.³²⁹ 31. madde 1. paragraf her andlaşmanın “*iyi niyetle*” yorumlanmasını gerektirmektedir. 31. maddedeki genel yorum kuralında somutlaşan bu kural üslubu belirler ve yorumu bir bütün olarak görür. Bir andlaşmanın yorumlanması, onun uygulanması için gerekli bir unsur olduğundan andlaşmaların yorumlanmasında da iyi niyet olmalıdır. İyi niyet tüm yorumlama sürecinde, yani metnin olağan anlamını, bağlamını, konusunu ve amacını, tarafların sonraki uygulamalarını vb. incelerken kullanılmalıdır. Genel olarak, iyi niyet kuralı andlaşmayı yapanların, kullandıkları terimlerle almayı tasarlamadıkları amaçların ve hedeflerin arka kapıdan girmesini önler. İyi niyet ilkesine göre bir andlaşmanın bütün taraflarının andlaşmadan doğan yükümlülüklerini, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine uygun olarak yerine getirmeyi amaçladığı varsayılır.³³⁰

Andlaşmaların yorumunda temel alınan iyi niyet ilkesi, ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesinin devamıdır. Bu ilke, tarafların andlaşmadaki hükümleri amacına uygun olarak yerine getirmelerini ve andlaşmanın amacına aykırı eylemlerden kaçınmalarını gerektirir. Ahde vefa ilkesi, andlaşmalar hukuku ve uluslararası hukuk sistemi açısından temel bir kuraldır ve hukukun işletilmesi için vazgeçilmezdir. Bu ilkenin, uluslararası hukukun gerçek kaynağını oluşturduğunu ve emredici hukuk kuralları (*jus cogens*) arasında yer aldığı da ileri sürülebilir.

Andlaşmaların iyi niyetle yorumlanması ancak ahde vefa ilkesinin uygulanmasıyla mümkündür. Buna göre, bir andlaşmanın herhangi bir muğlâk hükmünden, bir tarafın diğer tarafların niyeti dışında yararlanmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Yani tarafların niyetlerinin aksine bir yorum yapılmamalıdır.³³¹ İyi niyet ilkesinin ahde vefa kuralının önemli bir bölümü olduğunu belirten uluslararası yargı kararları bulunmaktadır. Örneğin Fas’taki Amerikan Yurttaşlarının Hakları Davası’nda Algeciras Sözleşmesi’ne göre çeşitli değerlendirmeler yapılırken Uluslararası Adalet Divanı şunları söylemiştir:

³²⁹E. Borge (2014). *The evolutionary interpretation of treaties*. Oxford: Oxford University Press, s.63.

³³⁰Dörr, 2012, **a.g.k.**, 561.

³³¹Pazarıcı, 2004, **a.g.k.**, 195.

“Kıymet takdiri yapma yetkisi gümrük yetkililerine aittir, fakat bunun iyi niyetle yapılması gerekmektedir.”³³²

İlke olarak, andlaşma taraflarının iyi niyetle hareket ettiği varsayılır. Eğer taraflardan biri diğer bir tarafın iyi niyetle hareket etmediğini iddia ederse, o tarafın bu iddiasını ispatlaması beklenir.³³³ Genellikle, bir yorumun kötü niyetle yapıldığının kanıtlanması zordur; hele ki bir yargı veya tahkim kararında kötü niyetle ulaşılmış bir yorumun yapıldığının tespiti daha da zordur. Yorumun gerekçesi olarak iyi niyet kullanıldığında, bunun genellikle başka bir yorum yöntemiyle ulaşılan sonucu desteklemek için kullanıldığı görülür.³³⁴

Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinde yer alan iyi niyet ilkesi, andlaşmayı yorumlayan kişinin "yorumu iyi niyetli bir şekilde yapması" gerektiğini öngörür. Burada, yorum yapan kişinin iyi niyet gereğini kendi öznel düşüncesi mi yoksa nesnel bir perspektifle mi benimsemesi gerektiği tartışmalıdır. Ancak, andlaşmayı yorumlayan kişinin bakış açısını belirlemek için öznel bir kriter belirlemek mümkün olmadığı için iyi niyet gereğinin yerine getirilip getirilmediğini tespit etmek için bazı nesnel kriterlerin olması gerekir. Olası nesnel kriterler şunlar olabilir: Yorum sonucunun adil olup olmaması; dürüstlüğe uygun olup olmadığı; mantıklı olup olmadığı; tutarlı olup olmadığı ve andlaşmanın amacına ters düşüp düşmediği.³³⁵

İyi niyet ilkesini uygulayarak nelerden kaçınılacağı 32. maddenin (b) paragrafında belirtilmiştir. Buna göre bir andlaşmanın yorumu açıkça saçma veya mantıksız bir sonuca götürmemelidir. Eğer bir andlaşmada kullanılan terimlere olağan anlam verildiğinde, açıkça saçma veya mantıksız bir sonuç ortaya çıkıyorsa, diğer yorum unsurları kullanılarak makul bir sonuca ulaşılmalıdır. Bu yüzden, örneğin BM Şartı'nın 23. madde 1. paragrafında “Çin Cumhuriyeti” ve “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği”ne yapılan atıflar, bugün mantık çerçevesinde “Çin Halk Cumhuriyeti” ve “Rusya” şeklinde

³³²Case concerning rights of nationals of the United States of America in Morocco, Judgment of August 27th, ICJ Reports 1952, p. 212.

³³³Villiger, **a.g.k.**, 365.

³³⁴Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 169.

³³⁵Lo, 2017, **a.g.k.**, 285.

anlaşılmaktadır. Bu adların olağan anlamıyla uyumlu olan başka herhangi bir yaklaşım iyi niyetli olmayacaktır.³³⁶

³³⁶Dörr, 2012, **a.g.k.**, 548.

3. DİĞER YORUM KURALLARI

Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinde her yorum faaliyetinde kullanılması gereken genel yorum kuralları düzenlenmiştir. Bu maddeye göre yapılan yorum neticesinde makul bir sonuca ulaşılamazsa tamamlayıcı yorum kuralları devreye girmektedir. Ancak Sözleşme'nin 32. maddesinde düzenlenen tamamlayıcı yorum araçlarının kullanılabilmesi için genel yorum kurallarıyla ulaşılan sonucun açık olmaması veya saçma olması şarttır. Dolayısıyla, genel yorum kuralları uygulanarak makul bir sonuca ulaşıldığında yorum faaliyeti sonlandırılır; tamamlayıcı araçlara başvurmak gerekmez. Andlaşmaların birden fazla dilde akdedilmesi durumu da ayrı bir maddede düzenlenmiştir. Birden fazla dilde akdedilen andlaşmaların yorumu konusunda ortaya çıkabilecek sorunların çözülebilmesi için de Viyana Sözleşmesi'nin 33. maddesi devreye girmektedir. Dolayısıyla Viyana Sözleşmesi'nin 32. ve 33. maddeleri her yorum işleminde değil, sadece ihtiyaç duyulduğunda uygulanacak kuralları düzenlemektedir. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle 32. maddede düzenlenen tamamlayıcı yorum araçları, ardında 33. maddede düzenlenen bir andlaşmanın iki veya daha fazla dilde akdedilmesi durumundaki hükümler açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Tamamlayıcı Yorum Araçları

Viyana Sözleşmesi'nin 31. maddesinde düzenlenen genel yorum kuralları uygulandığında ulaşılan sonuç makul ve yeterli ise, yorum faaliyeti burada sonlandırılır; daha fazla yorum aracı kullanılmaz. Ancak genel yorum kuralları çerçevesinde bir andlaşma yorumlandığı zaman ortaya çıkan sonuç anlamsız ise ya da açık değilse, tamamlayıcı nitelikteki birtakım verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Yani her zaman genel yorum kurallarıyla bir sonuca ulaşmak mümkün olmayabilmektedir veya genel kurallarla ulaşılan sonucun teyit edilmesi gerekebilmektedir. İşte bu gibi durumlarda tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulması söz konusu olmaktadır.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin '*Tamamlayıcı yorum araçları*' başlıklı 32. maddesi şöyledir:

“31. maddenin uygulanmasından hasil olan manayı teyit etmek veya 31. maddeye göre yapılan yorum,

a- manayı muğlak veya anlaşılmasız bırakıyorsa,

b- çok açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca götürüyorsa,

manayı tespit etmek için andlaşmanın hazırlık çalışmalarına ve yapılma şartları dahil, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabilir.”

Yani genel kurallar çerçevesinde bir andlaşma yorumlandığı zaman ortaya çıkan sonuç anlamsız ise ya da açık değilse, tamamlayıcı nitelikteki birtakım verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bu tür verilerin en önemlisi olarak şunları bildirmektedir: i) andlaşmanın hazırlık çalışmaları; ii) andlaşmanın yapıldığı koşullar.

Uluslararası yargı organlarının kararlarında, kelimelerin olağan anlamı kullanıldığında açık bir sonuca ulaşıyorsa va makul bir anlam ortaya çıkıyorsa yorumun diğer araçlarına ihtiyaç olmadığını belirten pek çok hüküm vardır. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Üyeliğine Bir Devletin Kabul Koşulları Danışma Görüşü³³⁷ buna bir örnektir. Bu kararında Divan şöyle söylemiştir:

“Divan, metnin yeterince açık olduğu kanısındadır, dolayısıyla Daimî Divan'ın andlaşma metninin yeterince açık olduğu durumlarda hazırlık çalışmalarına başvurmaya gerek olmadığı yönündeki uygulamasından ayrılmayacaktır.”

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun andlaşmaların yorumuna yaklaşımı da andlaşma metninin, tarafların gerçek niyetlerini açıkladığının kabul edilmesi gerektiği yönündedir. Dolayısıyla yorumun konusu da tarafların başlangıçtan beri var olan niyetlerinin araştırılması değil metnin anlamının açıklanmasıdır. Uluslararası Hukuk Komisyonu, Taslak Maddeleri hazırlarken terimlere olağan anlamlarını vermeyi, andlaşmanın bağlamını, amaç ve konusunu, iyi niyet ilkesine göre hareket edilmesini, tarafların otantik yorumlarıyla beraber andlaşmanın yorumlanmasında ilk kriterler olarak belirlemiştir. Bunun yanında, genel kurallar uygulandıktan sonra açık ve mantıklı bir anlam çıkmadığı durumlar için hazırlık çalışmaları gibi yardımcı ve tamamlayıcı

³³⁷Admission of a State to the United Nations (Charter, Art. 4), Advisory Opinion: ICJ Reports 1948, p.63.

unsurlardan bahsetmenin gerekli olduğuna karar vermiştir. Uygulamada, uluslararası yargı organları, devletler ve uluslararası örgütler, genel yorum kuralının uygulanması sonucu ortaya çıkan anlamı doğrulamak için, hazırlık çalışmaları başta olmak üzere, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurmuştur. Buna göre Komisyon, Taslak'taki 28. maddede hazırlık çalışmaları dâhil, yorumun diğer araçlarına, o zamanki 27. maddenin uygulanmasından hâsıl olan anlamı teyit etmek veya 27. maddeye göre yapılan yorum, anlamı muğlak veya anlaşılmaz bırakıyorsa, çok açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca götürüyorsa, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabileceğini açıkça belirtmiştir.³³⁸

“*Tamamlayıcı*” kelimesi, bu maddenin genel yorum kurallarının alternatifini olmadığını, aksine genel yorum kurallarına göre yapılan yoruma yardımcı olmak amacıyla bunların Taslak'a konulduğu Komisyon tarafından vurgulanmıştır.³³⁹

32. madde, anlaşma yorumlama sürecinde tamamlayıcı yorum araçlarını ve bunların 31. maddede düzenlenmiş bulunan genel yorum kuralıyla beraber nasıl kullanılması gerektiğini düzenler. Dolayısıyla bu hüküm, temel olarak anlaşma yorumlanırken hangi durumlarda bu yöntemlere başvurulabileceği, bu yöntemlere ne derece önem verilebileceği ve bunların diğer yorum kuralları ile nasıl ilişkilendirildiğini belirlemektedir. Buradaki asıl konu metnin dışındaki hangi konu ve malzemenin metnin yorumlanması sürecinde kullanılabilirliği ve bunun kurallara uygun olarak nasıl gerçekleştirilebileceğidir. Bu açıdan, 32. madde, 31. maddenin 2. ve 3. paragrafları ile örtüşmektedir. Burada söz konusu olan nokta, anlaşmanın bağlamına harici bir unsur dâhil etmektir. Söz konusu bu unsur, sadece tamamlayıcı nitelikte olduğundan yorum açısından daha az değere sahiptir.³⁴⁰

Tamamlayıcı yorum araçlarından en sık kullanılanı ve esasen üzerine en çok tartışma yapılanı anlaşmanın hazırlık çalışmalarıdır. 32. maddenin sınırlandırıcı bir yapısı vardır. 32. maddeye “tamamlayıcı yorum araçları” başlığı verilerek, buradaki araçların alternatifini olmadıkları ve her durumda otomatik biçimde uygulanmayacağı vurgulanmıştır. Bu konuya şüpheyle yaklaşılmasının nedeni, hazırlık çalışmalarının

³³⁸UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 223, p.18-19.

³³⁹UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 223, p.19.

³⁴⁰Dörr, 2012, a.g.k., 571; Lo, 2017, a.g.k., 223.

genellikle eksik veya yanıltıcı olması nedeniyle diğer yorum unsurlarından daha az güvenilir olduğu kanısındır.³⁴¹ Başka bir ifadeyle, 32. maddedeki yorum araçları tamamlayıcı niteliktedir. Ancak genel yorum kurallarıyla makul bir sonuca ulaşamadığı durumlarda başvurulmalıdır. Bunlara başvurulduğunda da bu araçların çok da güvenilir araçlar olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmamızın bu bölümünde tamamlayıcı yorum aracı olarak 32. maddede zikredilen “hazırlık çalışmaları” ve “andlaşmanın yapıldığı koşullar” a ayrı başlıklarda değineceğiz. Ancak 32. maddedeki “...dahil, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabilir.” ifadesi, tamamlayıcı yorum araçlarının sınırlı biçimde sayılmadığını, başka araçlara da başvurabileceğini göstermektedir. “Diğer tamamlayıcı araçlar” başlığı altında da bunların neler olabileceğini açıklamaya çalışacağız.

3.1.1 Andlaşmanın hazırlık çalışmaları

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’ne göre eğer genel yorum kurallarının uygulanmasıyla yorum açısından yeterli bir sonuca ulaşamıyorsa, hazırlık çalışmalarının da aralarında bulunduğu tamamlayıcı unsurlara başvurulabilecektir.

Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hazırlanırken Uluslararası Hukuk Komisyonu, Hükûmetlerin yorumlarının ışığı altında, yorumun genel kurallarından başka yorum unsuru olarak hazırlık çalışmalarına özel bir önem veren önceki 69. maddeyi gözden geçirmiştir. Her ne kadar bir kısım hükûmetler hazırlık çalışmalarına geniş bir rol verme ve bunu bu maddede bulundurma taraftarı olmuşlarsa da çoğunluk Komisyon’un bu konudaki tavrına katılmıştır. Bazı Komisyon üyeleri de hazırlık çalışmalarına otomatik olarak bir rol veren bir sistemden ve yorum konusunda daha esnek olan diğer yöntemlerden yana tavır sergilemişlerdir. Ancak hazırlık çalışmaları esnasında tutulan kayıtların genelde eksik veya yanıltıcı olduğu şüphesiz olduğundan bunların yorum unsuru olarak değerlendirilirken olaya sağduyulu yaklaşmak gerekmektedir. Buna göre Komisyon, 27. ve 28. maddelerde güvenilir ve ilave yorum araçları arasında yapılan ayırımın gerekli olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda, 28. maddedeki hükümlerin, 27.

³⁴¹Dörr, 2012, a.g.k., 571.

maddede belirtilen hükümlerle yorumun yardımcı araçları arasında kesin bir çizgi çizmediğinin de altını çizmiştir. 28. maddenin anlamı belirlemek amacıyla yardımcı araçlara başvurmayaya izin vermesiyle 27. madde iki madde arasında bir bağ kurmakta ve yorum işleminin birliğini sağlamaktadır.³⁴² Dolayısıyla Komisyon, hazırlık çalışmalarının da arasında bulunduğu tamamlayıcı yorum araçlarıyla genel yorum kuralında sayılan araçlar arasındaki farkı metne yansıtmaya karar vermiştir.

Hazırlık çalışmaları tamamlayıcı araç olarak metne dahil edildikten sonra, nelerin hazırlık çalışması olarak kabul edileceği sorunu gündeme gelmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu hazırlık çalışmalarının neler olduğunu tanımlamaya çalışarak hiçbir şey kazanılamayacağını düşünmüştür. Gerçekten de böyle bir tanım yapmak bazı ilgili belgelerin tanım dışında kalmasına neden olabilecektir.³⁴³ Bu nedenle Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde hangi belgelerin hazırlık çalışması olarak kabul edileceğine dair bir tanım dolayısıyla da bir sınırlama yoktur. Ancak genel olarak hazırlık çalışmalarının kapsamına, bir andlaşma yapma düşüncesinin ortaya çıkışından kabulüne kadar geçen süre içinde, andlaşmanın hazırlığıyla ilgili olarak düzenlenmiş her türlü belge, yazışma, andlaşmanın taslak çalışmaları, andlaşmanın kabul edildiği konferanstaki belgeler gibi her türlü belge girer. Andlaşmanın hazırlanması sırasında taraflarca yapılmış açıklama, eleştiri, uyarı, anlaşma muhtıraları, hükümetler tarafından birbirine iletilen gözlemler, yorumlar ve açıklamalar, görüşmelerde bulunan taraflar arasındaki diplomatik alışverişler, komisyon ve benzeri görüşmelerin zabıtları gibi işlemler de hazırlık çalışması olarak değerlendirilebilir.³⁴⁴

32. maddenin (a) paragrafı, açık bir anlamın bulunmadığı durumlarda anlamın belirlenmesi için bu verilerin kullanılmasını öngörmektedir. Paragraf (b) de "*çok açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan bir sonuca götürüyorsa*" bu verilerin kullanılması öngörmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, olağan anlamın geçerli olacağı kuralına bir istisna olarak bu kuralı kabul etmiştir. Diğer taraftan, istisnai duruma giren, açık bir anlamın bulunmaması veya çok açık bir şekilde saçma olması veya makul olmayan bir sonuca götürme durumları nispeten azdır. Komisyon, terimlere verilecek olağan anlamın etkisinin azaltılmaması açısından istisnanın kısıtlanması gerektiğini

³⁴²UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 220, p.10.

³⁴³UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 223, p.20.

³⁴⁴Pazarıcı, 2004, a.g.k., 198; Dörr, 2012, a.g.k., 574; Aybay ve Oral, 2016, a.g.k., 103.

belirtmiştir. Buna göre alt paragraf (b) sadece o zamanki 27. maddeye göre yapılan yorumun saçma olması veya makul olmaması durumlarıyla sınırlanmıştır.³⁴⁵ Yani diğer bir ifadeyle Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında, hazırlık çalışmaları sadece andlaşma hükümlerinin yorumlanması için ikincil bir yöntemdir.³⁴⁶

Andlaşmaların yorumu sırasında hazırlık çalışmalarına başvurulmasının nedeni, tarafların iradelerinin andlaşmanın yapıldığı zamandaki durumunu ortaya çıkarmaktır.³⁴⁷ Dolayısıyla 32. maddenin en önemli amacı, hazırlık çalışmalarının andlaşma yorumlamasında sadece destekleyici bir rolünün olduğunu vurgulamaktır. Bir andlaşmanın anlamı açık ise, hazırlık çalışmalarına başvurmaya gerek yoktur. Sadece genel yorum kuralının uygulanmasından, yani 31. maddenin tamamının uygulanmasından sonra hazırlık çalışmalarının incelenebileceği açıkça belirtilmiştir. Bir andlaşmanın anlamını doğrulamak gerektiği zaman ve bir andlaşmanın anlamı açık olmadığı ya da açıkça saçma olduğu durumlarda hazırlık çalışmalarına başvurulması kabul edilmektedir. 32. maddenin sınırlandırıcı yapısı metne bağlı kalma hususundaki Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kurallarını bir kez daha vurgulamaktadır.³⁴⁸

Hazırlık çalışması olarak adlandırılan veriler son derece farklı yapıdadır. Bununla birlikte hazırlık çalışmalarının inandırıcı ve ulaşılabilir olmaları, yorumu yapılacak andlaşma metniyle doğrudan ilişki olmaları, diğer yorum araçları ile uyumlu ve tutarlı olmaları önemlidir. Hazırlanan bir andlaşmayı ne kadar çok hazırlık çalışması yansıtırsa yorum açısından o kadar değerli olacaktır. Bu, hazırlık çalışmasının ne zaman yapıldığıyla da ilgilidir; andlaşma metninin kabul edilmesinden hemen önceki müzakerelerle ilgili hazırlık çalışmaları muhtemelen daha çok dikkate alınacaklardır.³⁴⁹

Hazırlık çalışmaları incelenirken yorum yapan kişinin andlaşmanın ne kadar öncesine gitmesi gerektiği ile ilgili bir kural bulunmamaktadır. Hazırlık çalışmalarına başvurmanın amacı, andlaşma çerçevesinde tarafların asıl olarak ne üzerinde hemfikir olduklarını tam olarak belirleyebilmektir. Söz konusu olan verinin hazırlık çalışması olarak adlandırılabilmesi için birçok şartın yerine getirilmiş olması gerekir. Öncelikle

³⁴⁵UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 223, p.19.

³⁴⁶Lo, 2017, **a.g.k.**, 65.

³⁴⁷Eroğlu, 1979, **a.g.k.**, 74.

³⁴⁸Bederman, 2001, **a.g.k.**, 194; Dörr, 2012, **a.g.k.**, 572.

³⁴⁹Lo, 2017, **a.g.k.**, 228; Dörr, 2012, **a.g.k.**, 577.

yorum yapan kişi tarafından objektif bir biçimde ele alınabilecek olan belge ve süreçler dikkate alınır. Kişisel düşünceler, planlar, anılar ve hatıralar dikkate alınmaz; ayrıca sözel ifadeler de değerlendirilmesi zor araçlardır. İkinci olarak, söz konusu veri görüşmede bulunan tarafların andlaşma hükümleri ile ilgili vardığı ortak kanıyı açıklamalıdır. Söz konusu veri görüşmelerin en azından bir aşamasında var olmuş olan ve tarafların hepsinin ulaşabileceği bir şekilde ise geçerli olarak kabul edilebilir. Tek taraflı bir kaynaktan edinilen, andlaşma görüşmeleri dışındaki hükümet temsilcileri veya bireysel temsilcilerin ifadeleri, ulusal hukuki belgeler, onaylama sürecinde ulusal yasama organları tarafından yapılan açıklamalar gibi tek taraflı kaynaklardan elde edilen belgeler, hazırlık çalışması olarak kabul edilemez. Ancak bu çeşit veriler andlaşma görüşmeleri sürecinde öne sürülmüş ve incelenmiş ise, dolayısıyla da karşı taraf veya tarafların bilgisi dâhilinde ise kabul edilebilir.³⁵⁰

Bir andlaşmanın hazırlık aşamasında genellikle yetki belgeleri teati edildikten sonra görüşmeler yapılır, metin hazırlanır ve süreç imza ile sonuçlanır. Andlaşma metninin yazılı hale getirilmesi süreci açısından, uluslararası hukukun belirlediği özel bir yöntem ve şekil yoktur. Andlaşmanın tarafları metnin hazırlanması yönteminin belirlenmesi konusunda serbesttir. İki taraflı andlaşmalarda genellikle taraf devletlerin dışişleri ve andlaşmanın konusuyla ilgili bürokratlarının imza aşamasından önce yaptıkları toplantılarla metin hazırlanır. Çok taraflı andlaşmalar söz konusu olduğunda ise, birkaç devletin öncülüğünde veya bir uluslararası örgütün girişimiyle, andlaşmanın konusu ve kapsamı çerçevesinde ilgili devletlere çağrı yapılmakta ve konferans adı verilen, katılımcı devletlerin yetkilendirilmiş temsilcilerinin katıldığı toplantılar çerçevesindeki tartışmalarla andlaşma metinleri hazırlanır.³⁵¹

Andlaşmalar hukuku açısından ve örf ve âdet hukukunun bir parçası olarak 32. maddede ortaya konulan kuralın tamamlayıcı bir özelliği vardır. Bu özellik sayesinde belirli bir andlaşmanın tarafları, hazırlık çalışmalarının yorum açısından daha önemli olmasını veya bunun tam tersinin kabul edebilirler. Bu çeşit bir durum çok taraflı bir görüşmede de şart olarak koşulabilir.³⁵²

³⁵⁰Dörr, 2012, **a.g.k.**, 574-575; Villiger, **a.g.k.**, 446.

³⁵¹Villiger, **a.g.k.**, 443.

³⁵²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 572.

Uluslararası andlaşmaların tarihsel yorumu, andlaşmaların hazırlanması sürecinde ortaya çıkan özel durumları içermektedir. Özellikle iki taraflı andlaşmalarda hazırlık çalışmalarına daha çok başvurulmaktadır. Tarafların niyetlerinin ortaya çıkarılması sonucu ikili andlaşmalara ilişkin birçok sorunu bu sübjektif yorum yöntemi ile çözebilme olanağı var görünmektedir. Uluslararası yargı organları, özellikle tahkimnamelerin ve ülke değışimleri veya sınır andlaşmalarının yorumunda, hazırlık çalışmalarına başvurur. Çok taraflı andlaşmaların yorumunda ise, hazırlık çalışmalarına başvurulması daha az sıklıkta kullanılan bir yöntemdir. Bu, çok taraflı andlaşmalarda tarafların niyetinin saptanmasının iki taraflı andlaşmalardaki kadar önemli olmaması ve andlaşmalara sonradan katılan tarafların hazırlık çalışmalarına katılmamış olmasından kaynaklanır.³⁵³

Çok taraflı uluslararası andlaşmaların hazırlanma süreci oldukça karmaşıktır. Çoğunlukla ön çalışmaları yürütenler ve andlaşma metnini hazırlayanlar ile andlaşmayı onaylamaya yetkili organlar farklıdır. Her ne kadar hazırlık çalışmalarından andlaşmanın hazırlanmasında görev alan kişilerin niyetleri ortaya çıkartılsa bile, bunlara çok fazla itibar edilmez.³⁵⁴ Çünkü hazırlık çalışmaları esnasında tutulan kayıtların genelde eksik veya yanıltıcı olduğu düşünülduğünden bunların yorum unsuru olarak değerlendirilirken olaya sağduyulu yaklaşmak gerekmektedir.³⁵⁵

Uluslararası Hukuk Komisyonu, çok taraflı andlaşmalar göz önüne alınınca hazırlık çalışmalarının sadece görüşmelere katılmış devletler arasında yapıldığı veya bu çalışmalar yayınlandığı durumlarda bu maddenin izin verip vermediğini düşünmüştür. Fakat Komisyon böyle bir kural koymanın, andlaşmanın oluşturulduğu konferansa katılmayan devletlerin de katılımına açık bulunan çok taraflı andlaşmalar durumunda geçerli uygulamayı yansıtmadığını tartışmıştır. Görüşmelerine katılmadığı bir andlaşmaya katılan bir devlet, eğer isterse katılmadan önce hazırlık çalışmalarını görmeyi talep edebilir. Aksi takdirde, genel katılıma açık pek çok, çok taraflı andlaşmada bu kuralın uygulanması uygun olmazdı. Bu görüşler, yayınlanmış olanlar kadar yayınlanmamış hazırlık çalışmalarına da uygulanır ve iki taraflı veya küçük bir grup devlet arasında yapılmış kapalı andlaşmalarda hazırlık çalışmaları tarafların elinde zaten bulunacaktır. Buna göre, Komisyon çok taraflı andlaşmaların hazırlık çalışmaları

³⁵³Pazarcı, 2004, **a.g.k.**, 198.

³⁵⁴Metin, 2008, **a.g.k.**, 96.

³⁵⁵A. Bianchi, D. Peat, M. Windsor. (2015). Interpretation in international law. Oxford: Oxford University Press, s. 197.

hakkında özel bir hüküm koymamaya karar vermiştir.³⁵⁶ Bu çok taraflı andlaşmalar bakımından tarafların niyetlerinin saptanmasının ikili andlaşmalardaki kadar önemli olmaması ile açıklanmaktadır.

Burada ortaya çıkan soru andlaşmanın taraflarının eşit bir şekilde ulaşamayacağı takdirde malzemenin yasaklanıp yasaklanmayacağıdır. Bu açıdan Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın Oder Nehri Davası'nda izlediği yol son derece sınırlandırıcıdır. Bu Davada Divan:

“Mevcut davada ilgili Taraflardan üçünün, Versailles Andlaşması'nı hazırlayan Konferansın çalışmalarına katılmadığı dikkate alındığında, Andlaşma'nın önemini belirlemek için bu hazırlık çalışmaları onlar açısından kullanılamaz; bu değerlendirme, bu kayıttan önce yayınlanan bölümler ve mevcut davayla ilgili yazılı belgelerde ilk kez çoğaltılan bölümler açısından eşit derecede geçerlidir.”³⁵⁷

Böylece Divan uyuşmazlığın bazı taraflarının Versailles Andlaşması'nı hazırlayan konferansa katılmadıkları gerekçesiyle, hazırlık çalışmalarının bu devletlerin amaçlarının ortaya çıkarılmasına hizmet etmeyeceğini belirtmiş ve neticede hazırlık çalışmalarına başvurmamıştır.

Hazırlık çalışmalarının andlaşma yorumlanmasında sınırlandırma amacıyla kullanımının uluslararası hukuk bağlamında uzun bir geçmişi vardır. Bu anlamdaki belki de en önde gelen örneklerinden biri Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın Lotus Davası'dır. Daimî Adalet Divanı, Lotus Kararında metin yeterince açıkça, hazırlık çalışmalarına bakmaya gerek olmadığını özellikle vurgulamıştır. Bu davada Daimî Divan şöyle söylemiştir:

“Divan bu bağlamda, önceki bazı kararlarında ve görüşlerinde söylediğini, yani bir sözleşme metni kendi içinde yeterince açıkça, hazırlık çalışmalarını dikkate almaya gerek olmadığını hatırlamalıdır.”³⁵⁸

³⁵⁶UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 223, p.20.

³⁵⁷Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder, Order made on 20 August 1929, PCIJ Ser A, No 23, p.42.

³⁵⁸SS 'Lotus' PCIJ Ser A No 10, (1927), p.16.

Burada Daimî Divan, eğer karar metni zaten yeteri kadar açıklayıcı ise hazırlık çalışmasına başvurmaya gerek olmadığını belirterek hazırlık çalışmasının tamamlayıcı veya yardımcı sıfatını sınırlandırıcı bir şekilde betimlemiştir.

Danzig'deki Polonya Posta Hizmeti ile ilgili Görüşü'nde Uluslararası Daimî Adalet Divanı şunu belirtmiştir:

*“Sözcüklerin, mantıksız veya saçma bir anlama yol açmadığı sürece, normalde kendi bağlamlarında sahip oldukları anlamda yorumlanması gerektiği, yorumlamanın temel bir ilkesidir. Mevcut davada, Daimi Divan'ın çeşitli andlaşma hükümlerine yaptığı yorum sadece makul olmakla kalmayıp, aynı zamanda kendi aralarında ve birbirleriyle ilişkilerinde alınan çeşitli maddelere atıfta bulunularak da desteklenmektedir.”*³⁵⁹

Kadınların Gece Çalışmaları hakkındaki 1899 Sözleşmesi Hakkındaki Görüşünde de Uluslararası Daimî Adalet Divanı, genel yorum kuralları neticesinde ulaşılan sonucu teyit etmek maksadıyla hazırlık çalışmalarına başvurmuş ve şunları söylemiştir:

*“Sözleşme metninde yapılan çalışmalar sonucu ulaşılan kararı, hazırlık çalışmaları da doğrulamaktadır ve 3. maddeyi kelimelerin olağan anlamından başka bir şekilde yorumlamak için bir neden yoktur.”*³⁶⁰

Uluslararası Adalet Divanı da hazırlık çalışmalarını bir yorum unsuru olarak kabul etmekle birlikte, bunlara ancak terimlere olağan anlamları verilince makul olmayan neticelere ulaşıldığında veya metinde açıklık bulunmadığı durumlarda başvurmuştur.³⁶¹

Uluslararası Adalet Divanı erken dönemlerdeki kararlarında bu sınırlayıcı yaklaşıma açıkça değinmiş ve uygulamıştır. Divan, Birleşmiş Milletler Üyeliği İçin Bir Devletin Kabul Koşulları hakkındaki 1948 tarihli Danışma Görüşü'nde “*Divan, metnin yeteri kadar açık olduğu görüşündedir; bu sebeple Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın bir andlaşma metninin yeterince açık olması durumunda hazırlık çalışmalarına başvurulmasına gerek bulunmadığı yönündeki yerleşmiş içtihadından ayrılmamak gerektiği kanaatindedir*”³⁶² demiştir. Bu sorunun ikinci aşamasını oluşturan Birleşmiş

³⁵⁹Polish Postal Service in Danzig PCIJ Ser B No 11, (1925), p.39-40.

³⁶⁰Interpretation of the Convention of 1919 concerning Employment of Women during the Night PCIJ Ser A/B No 50, (1932), p. 380.

³⁶¹Çelik, 1956, a.g.k., 575.

³⁶²Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter) (Advisory Opinion) (1948) ICJ Reports 82, p.63.

Milletler'e bir Devletin Kabulünde Genel Kurul'un Yetkisi hakkındaki 3 Mart 1950 tarihli Danışma Görüşü'nde ise şunları söylemiştir:

*“Kelimeler, bunlara olağan anlamları verildiği halde şüpheli bulunur veya makul olmayan sonuçlara götürürse, ancak bu takdirde, Divan diğer yorum metotlarıyla tarafların bu kelimeleri kullandıkları zamanki gerçek amaçlarının ne olduğunu araştırmalıdır. Söz konusu olayda Divan, kelimelerin olağan anlamlarının ne olduğunun tespitinde herhangi bir zorlukla karşılaşmamaktadır.”*³⁶³

31 ve 32. maddelerin yapısından belli olduğu üzere hazırlık çalışması harici bağlamdan ayırt edilmelidir. 31. madde 2(a) hükmü “*andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak bütün taraflar arasında yapılmış olan andlaşmayla ilgili herhangi bir anlaşma*” ve (b) bendinde “*andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bir veya daha fazla tarafça yapılan ve diğer taraflarca andlaşmayla ilgili bir belge olarak kabul edilen herhangi bir belge*”nin de andlaşmanın yorumu bakımından bağlama dahil olduğu belirtilmiştir. Bunlar andlaşmanın akdedilmesi sırasında veya öncesinde yapılabilir. Dolayısıyla bunların hazırlık çalışmalarından farkına değinmek gerekir.

Bu ikisi arasındaki farkı ayırt etmek son derece zordur ve bunu yapmanın en iyi yolu ya söz konusu olan malzemenin andlaşmanın metnini hazırlama süreciyle alakalı olması ya da sonuca varma esnasındaki mutabakatı vurgulaması ile ilgili olmasıdır. Doğal olarak, yalnızca andlaşmanın kabul edilmesinden veya sonuçlandırılmasından önce ortaya konan malzemeler hazırlık çalışmalarının bir parçası olabilir, ancak söz konusu malzeme ile andlaşmanın metninin kabul edilmesi arasındaki zaman çok az ise, malzeme, hazırlık çalışması değil de, paragraf 2 (b) veya (c) uyarınca harici bağlam olarak nitelenebilir.³⁶⁴ Bu ayrımın pratikteki sonucu ise söz konusu belge eğer 31. madde 2(a) ve (b) kapsamında ise genel yorum kuralının unsuru olacakken hazırlık çalışması olarak değerlendirilirse, tamamlayıcı yorum aracı olarak ancak zaruret halinde kullanılacaktır.

Hazırlık çalışmalarının yorum konusunda tamamlayıcı unsur olarak kabul edilmesinde, şöyle bir sorun bulunmaktadır. Bilindiği gibi andlaşmaların yorumu sadece uluslararası yargı organları tarafından yapılmamaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde

³⁶³ICJ Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations (Advisory Opinion) (1950) ICJ Reports 4, p.8.

³⁶⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 578; Lo, 2017, **a.g.k.**, 231.

pek çok kişi ve kurumun, görevleri gereği andlaşmaları yorumlamaları gerekmektedir. Bu kişilerin genel yorum kuralları ile makul bir sonuca ulaşamadıklarında hazırlık çalışmalarına başvurması oldukça zordur. Bir andlaşmayı uygulamakla dolayısıyla yorumlamakla görevli her kişinin, hazırlık çalışmalarının tümüne ulaşip bunları sistemli biçimde inceleyip bir sonuca varması oldukça zor görünmektedir.

3.1.2. Andlaşmanın yapıldığı koşullar

32. madde “...yapılma koşulları dahil tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabilir.” demektedir. Bir yorum sonucunda makul bir sonuca ulaşamazsa veya sonucu teyit etmek gerekirse, andlaşmanın yapıldığı sırada taraflar arasında var olan çeşitli koşullar da göz önüne alınabilecektir. Andlaşmalar, uluslararası ilişkileri düzenlemek amacıyla yapıldığına göre, andlaşmanın yapıldığı dönemde var olan ilişkilerin ve koşulların, bu andlaşma hükümlerinin yorumunu etkilemesi de doğaldır. Örneğin bir savaşın ertesinde yapılan andlaşmalar yorumlanırken, o dönemin koşulları ve taraflar arasındaki ilişkileri göz önünde bulundurmamak, andlaşma hükümlerinin daha kolay anlamlandırılmasını sağlayabilecektir. Dolayısıyla, bir andlaşmanın yapılması sırasındaki koşullar da kimi zaman bir andlaşma hükmünü ya da ona bağlı bir hukuki metni açıklığa kavuşturmak için başvurulması gereken verileri oluşturabilmektedirler.

32. madde hazırlık çalışmaları ile birlikte, bir andlaşmanın yapılması sırasındaki koşulların tamamlayıcı yorum araçları ile birlikte ele alınmasına izin vermektedir. Bu araçlar hem güncel durumları hem de andlaşma akdedilirken var olan tarihsel verileri kapsamalıdır. Dolayısıyla andlaşmanın yapıldığı esnadaki durumlar ve tarihi altyapı andlaşmayı yorumlayan kişiler tarafından dikkate alınmalıdır. Tüm bunların ötesinde, bu tarihi gerçekler andlaşma taraflarının niyetlerine de ışık tutar özellikte olmalıdır; yani andlaşmanın hem konusu hem de amacının yanı sıra tarihi gerçeklere dayanan geçmişi de konu ile alakalı olmalıdır.³⁶⁵

Sebeplere yolculuğuyla andlaşma metninin herhangi bir özelliğini etkilemiş olan herhangi bir davranış, durum veya araç, *andlaşmanın yapıldığı koşul* olarak kabul

³⁶⁵Dörr, 2012, a.g.k., 578.

edilebilir. Bunun yanında ayrıca özel bir hüküm olan andlaşmaların sonuçlandırılması esnasında tarafların ortak niyetlerini anlamayı kolaylaştıran noktalar, andlaşmanın yapıldığı koşul olarak kabul edilmelidir. Bir durumun yorum yaparken yararlanmaya uygun olup olmadığına, yorum yapan kişi tarafından objektif etkenler üzerinden karar verilmelidir. Örneğin andlaşmanın sonucu ile ilgili ilişki, tarafların bilgisi ve erişimi dâhilinde olma durumu, andlaşma hükmü ile yorumun konusu veya andlaşma görüşmelerini etkileme şekli üzerinden yorum yapmak için kullanılacak andlaşmanın yapıldığı sıradaki koşulların sağlıklı olup olmadığı ve konu ile ilgili olup olmasına karar verilir.³⁶⁶

Ayrıca tarafların ekonomik, politik ve sosyal durumları, belirli gruplar ile olan ilişkileri, ithalat veya ihracat ülkeleri olmaları gibi bazı durumları, andlaşma yapılırken sahip oldukları yönelimleri değerlendirirken faydalı olacaktır. Andlaşmanın yapısı genellikle ilgili durumların hangileri olduğuna karar verilmesi esnasında belirleyici rol oynar. Ayrıca taraflar arasında önceki bir uyuşmazlık nedeniyle haklarında bir yargı kararı bulunuyorsa, bu da tamamlayıcı yorum aracı olarak değerlendirilebilir. 32. maddedeki “*durumlar*” anlaşmanın sonucunu çevreleyen politik, sosyal ve kültürel etkenleri içerir.³⁶⁷

Divan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygulanması Davası’nda “*Divan, CERD'nin, 14 Aralık 1960 tarihli ve 1514 (XV) sayılı kararın kabul edilmesinin belirleyici bir an olduğu, 1960'lardaki dekolonizasyon hareketi zemininde hazırlandığını not eder.*” diyerek andlaşmanın yapıldığı koşulları göz önünde bulundurduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

Ege Denizi Kıta Sahaneliği Davası’nda Divan, Brüksel Bildirisi’ni yorumlamak durumunda kalmıştır. Divan, “*Brüksel Bildirisi'nin yorumlanmasına ilişkin bu görüş ayrılığı, Mahkeme'nin, 31 Mayıs 1975 tarihli toplantının gerçekleştiği ve Bildirinin kaleme alındığı bağlamın anlamı üzerine nasıl bir ışık tuttuğunu değerlendirmesini gerekli kılmaktadır.*” demiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında alışverişi gerçekleşen

³⁶⁶Lo, 2017, **a.g.k.**, 227.

³⁶⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 579.

³⁶⁸Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para. 86.

notları ve TBMM önünde yapılan bildiriye göz önüne almış ve neticede “*Türkiye'nin ihtilaflı meseleleri "belirleme" ve "açıklığa kavuşturma" gereği konusundaki önceki ısrarının ışığında, Başbakanının bu kadar geniş ve belirsiz terimlerle böyle bir taahhüdü üstlenmesi pek olası görünmüyor.*” demiştir.³⁶⁹

Uluslararası Adalet Divanı, Kara, Ada ve Deniz Sınırı Uyuşmazlığı'nda şöyle söylemiştir:

“Aslında, Honduras'ın önerdiği şey, özel anlaşmanın "yapıldığı koşullarına" başvurmaktır; ancak bunların, yalnızca metnin anlamının belirsiz olduğu durumlarda veya açıkça saçma veya mantıksız bir sonuca yol açacaksa başvurulacak ek bir yorumlama aracından başka bir şey oluşturmadığı genel olarak kabul edilir.”³⁷⁰

Divan, Honduras'ın söz konusu olan özel anlaşma taraflarının anlaşmaya konu olan deniz sınırı ile ilgili konuyu detaylı bir şekilde karara bağladığı hususundaki ihtilafının “anlaşmanın yapıldığı koşullar” olarak kabul etmiş ve dolayısıyla dikkate almayacağını belirtmiştir.

Uluslararası Adalet Divanı, Gürcistan ve Rusya arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası'nda yorumlama sürecine farklı bir tamamlayıcı araç eklemiştir:

“Divan, CERD'nin “oluşturulduğu zaman diliminde”³⁷¹, Divan'ın zorunlu anlaşmazlık çözümüne tabi olma fikrinin birçok devlet tarafından kabul edilmeyen bir durum olduğunu belirtir. Devletler tarafından CERD'nin daha geniş kabulünü kolaylaştırmak amacıyla, Sözleşme'nin zorunlu uyuşmazlık çözümü hükümlerine çekince koyulabilirken, adli çözüme başvurmak için ek kısıtlamalar ve sabit süre sınırlamaları olmayan diğer çözüm prosedürlerinin öngörüldüğünü varsaymak mantıklıdır.”³⁷²

Divan burada Sözleşme'nin “yapıldığı koşullar” yerine “oluşturulduğu koşullar” a vurgu yapmıştır. Sözleşme'nin oluşturulduğu zaman diliminde, zorunlu uyuşmazlık çözüm yollarının devletler tarafından kabul görmediği gerçeği, tamamlayıcı bir araç olarak uygulanmıştır.

³⁶⁹Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, ICJ Reports 1978, p. 3, paras 100-105.

³⁷⁰Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v Honduras: Nicaragua intervening) Judgment of 11 September 1992, ICJ Reports 351, para 376.

³⁷¹“... was being elaborated...”

³⁷²Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v Russian Federation) (Preliminary Objections), 2011, ICJ Reports, para 147.

31. maddenin 2. paragrafına harici bağlam olarak denk düşen, uzlaşma sonucu ile ilgili olarak gerçekleştirilen andlaşmalar ve araçlar ile andlaşma koşulları arasında ayrıca bir sınır çizmek gerekmektedir. Burada harici bağlam olarak görülen kısım andlaşma tarafları arasındaki mutabakatı gösteren belgeler anlamına gelir. Bu belgeler karar esnasında hâlihazırda olduklarından andlaşmanın kendi bağlamı olarak kabul edilir. Fakat andlaşma koşulları karar esnasındaki vaziyeti gösterir. Bu vaziyet mutabakat veya temele bakmaksızın ortada bulunan durum anlamına gelir. Fakat diğer yandan harici anlaşmalar ve araçlar da andlaşmanın sonucu ile ilgili olarak gerçekleştirildiğinden bunlar da durumun bir parçasıdır ve dolayısıyla “*şartlar*” olarak kabul edilebilirler.³⁷³

Kanaatimizce, andlaşmanın yapıldığı koşullara sadece belli bir terimin veya hükmün anlamına saptamak için değil, aynı zamanda andlaşmanın konu ve amacını teyit etmek amacıyla da başvurulabilir. Çünkü taraflar arasında belli bir dönemde var olan ilişkiler, o dönemde yapılan andlaşmanın konu ve amacını da göstermek açısından faydalı olabilecektir.

3.1.3. Diğer tamamlayıcı araçlar

32. maddede hazırlık çalışmaları ve andlaşmanın yapıldığı koşulların yanında diğer tamamlayıcı araçların da kullanılabilmesi düzenlenmiştir. Burada kullanılan tamamlayıcı araçların ne olduğu uygulamada ve doktrinde de tam olarak açıklanmamıştır. Fakat bununla birlikte Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kuralları bağlamında *yorum araçları* genel yorum ilkeleri olarak değil, gerekli veya bağımsız araçlar olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla 32. maddenin *diğer yorum araçlarına* izin vermesi ve bunlara tamamlayıcı rolü atfetmesi, genel yorum kurallarının dışına çıkılması anlamına gelmemektedir. Örneğin, diğer koşullar tamamlandığında örf ve âdet hukuku kuralları kapsamındaki yorum araçları da sürece dâhil edilebilir.³⁷⁴

Görüşme sürecinin önemli bir parçası olmayan, fakat uzlaşmanın temelinde bir rol oynayan ve görüşme taraflarının bahsedebileceği herhangi bir malzeme yorum sürecine “*diğer tamamlayıcı araçlar*” olarak dâhil edilebilir. Andlaşmanın hazırlanmasıyla

³⁷³Dörr, 2012, a.g.k., 580.

³⁷⁴Dörr, 2012, a.g.k., 580.

yeterince yakından bağlantılı olan ve dolayısıyla yorum yapan kişinin gözünde yorum üzerinde doğrudan bir etkisi olan belgeler veya olgular kabul edilebilir. Buna örnek olarak, bağımsız kurumlardan elde edilen belgeler veya söz konusu andlaşmanın benzeri olan başka bir andlaşmanın hazırlık çalışmaları gösterilebilir.³⁷⁵

Bunların yanında, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2018 tarihli Taslak'ında sonraki uygulamaların, 32. madde kapsamında tamamlayıcı yorum aracı olarak da kullanılabilmesi şöyle ifade edilmiştir:

“32. madde uyarınca tamamlayıcı bir yorum aracı olarak sonraki bir uygulama, bir veya daha fazla tarafın andlaşmanın akdedilmesinden sonra uygulanmasını içerir.”³⁷⁶

Bu maddeye göre, sonraki uygulamalar genel yorum kuralının bir parçası olarak değil de 32. madde anlamında tamamlayıcı yorum aracı olarak da kullanılabilir. Buna göre 32. madde kapsamında sonraki uygulamanın belirlenmesi için özellikle bir veya daha fazla tarafın andlaşmanın uygulanmasında yer alıp almadığının belirlenmesini gerektirir.³⁷⁷ Eğer uyuşmazlık tarafları, sonraki uygulamaya katılmamışsa, bu durumda bu uygulamalar yorum sırasında dikkate alınmayacaktır. Ancak taraflardan en az biri sonraki uygulamalara katılmışsa, bu yorum açısından dikkate alınabilir. Ayrıca 32. madde kapsamındaki sonraki uygulamalar da bir andlaşmanın anlamının açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunabilir.³⁷⁸

2018 Taslağı'na göre 32. madde kapsamında tamamlayıcı bir yorum aracı olarak sonraki uygulamanın ağırlığı, uygulamanın açıklığına ve özgüllüğüne bağlıdır. Ayrıca sonraki uygulamanın ağırlığı, diğerlerinin yanı sıra, tekrarlanıp tekrarlanmadığına ve nasıl olduğuna bağlıdır.³⁷⁹ Dolayısıyla tutarlı biçimde tekrarlanan sonraki uygulamalar, andlaşmanın yorumlanmasında tamamlayıcı yorum aracı olarak da kullanılabilir. Yani genel yorum kuralı sonucu ulaşılan yorumun, makul olmaması durumunda anlamı belirlemek veya anlamın teyit edilmesi için sonraki uygulamalara bakılabilir.

³⁷⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 581.

³⁷⁶UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 4(3).

³⁷⁷UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 6(3).

³⁷⁸UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 7(2).

³⁷⁹UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 9.

2018 Taslağı'nda uluslararası örgütlerin kurucu anlaşmaları ve bunların sonraki uygulamalarına da yer verilmiştir. 31. ve 32. maddeler, bir uluslararası örgütün kurucu belgesi olan bir anlaşmaya uygulanır. Buna göre, sonraki anlaşmalar ve 31. maddenin 3. paragrafı uyarınca sonraki uygulama, bu tür anlaşmalar için yorum araçlarıdır ve 32. madde uyarınca sonraki uygulama olabilir. Tarafların 31. maddenin 3. paragrafı uyarınca sonraki anlaşmalar ve sonraki uygulamaları veya 32. madde uyarınca sonraki uygulamaları, bir uluslararası örgütün kurucu belgesinin uygulanmasındaki uygulamasından kaynaklanabilir veya bu uygulamada ifade edilebilir. Bir uluslararası örgütün kendisini oluşturan belgenin uygulanmasındaki uygulaması, 31. ve 32. maddeler uygulanırken söz konusu belgenin yorumlanmasına katkıda bulunabilir.³⁸⁰ Dolayısıyla uluslararası örgütler, 1969 Viyana Sözleşmesi'nin öznesi olamazken, bu kuralla bir istisna tanınmış ve uluslararası örgütlerin sonraki anlaşma ve uygulamalarının 31. ve 32. maddeler kapsamında yorum aracı olarak kullanılabilceği düzenlenmiştir.

Ayrıca anlaşmanın taraflarının herhangi birine ait olmayan uygulamalar da kimi zaman sonraki uygulama olarak yorumda dikkate alınabilmektedir. Örneğin uluslararası örgütlerin organlarından birine ait olan uygulamalar, anlaşmanın uygulama süreci ile alakalı olmayan uygulamalar, taraflar arasında anlaşma sağlamayan uygulamalar da kimi zaman anlaşmanın anlamına ışık tutabilir ve bu yüzden tamamlayıcı yorum aracı olarak nitelendirilebilir.

Bu duruma örnek olarak DTÖ Temyiz Organı kararını verebiliriz. Dondurulmuş Kemiksiz Tavuk Kesimlerinin Gümrük Sınıflandırması Davası'nda, DTÖ Temyiz Organı, DTÖ Anlaşması'nın akdedilmesinden sonraki Avrupa Topluluğu'nun gümrük sınıflandırması uygulamalarının, DTÖ Anlaşması'nın yorumlanmasında dikkate alınabileceği sonucuna varan bir karar vermiştir.³⁸¹ Bu Karar'da DTÖ, kendi organlarının uygulamasını değil, başka bir uluslararası örgüt olan Avrupa Topluluğu'nun uygulamalarına atıf yaparak yorum yapmıştır.

Sonuç olarak söz konusu olan malzemenin, anlaşmanın anlamı ortaya koyulurken yardımcı bir rol oynayıp oynamayacağı temel olarak yorum yapan kişinin

³⁸⁰UHK Taslağı, 2018, **a.g.k.**, Sonuç 12.

³⁸¹WTO Appellate Body EC - Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts WT/DS269/AB/R (2005), paras 310-317.

değerlendirmesine dayanır. Eğer malzeme bu anlamda yardımcı olarak kullanılabilir ise 32. madde başlığı altında göz önüne alınacak net herhangi bir sınırlandırma bulunmamaktadır.³⁸²

3.1.4. Tamamlayıcı yorum araçlarının kullanım şekli

32. maddede ek yorumlama yöntemlerine, hepsinin ötesinde hazırlık çalışmalarına, genel kabul görmüş şeklinin aksine çok daha liberal bir anlam yüklenmiştir. Yorumlama kurallarında yer alan hiçbir ifade andlaşmayı yorumlayan kişinin yorumlama sürecinde hazırlık çalışmalarına başvurmasını sınırlandırmaz. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kuralları tarafından sınırlandırılmış olan şey yorumlama sürecinin başlangıcında bir nevi temel oluşturur; bu temel sayesinde taraflar karşılıklı öneriler sunma fırsatı elde eder ve andlaşmanın sonlandırılması esnasında gerçekleşen tartışmalar esnasında göz önüne alınmayan bazı değişikliklerden korunmuş olur. Dolayısıyla hazırlık çalışmaları, bir andlaşma hükmünün anlamını, sadece belirli durumlar gerçekleştiği sürece belirlemesi için kullanılabilir diyebiliriz. 32. maddede tamamlayıcı yorum araçlarına ancak 31. maddedeki genel kural uygulandığında başvurulabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bu kural, yorum yapan kişinin tamamlayıcı yorum araçlarını kullanması açısından son derece özgür olmasını sağlamaktadır. Öncelikle, madde 32, bu araçlara başvurmanın “mümkün olabileceğini” öngörmektedir. Bu nedenle, madde 31'deki genel kuralın zorunlu niteliğinin aksine, tamamlayıcı araçların kullanımı temelde yorumlayanın takdirine bırakılmıştır.³⁸³

Uluslararası Adalet Divanı, bazı davalarda metinlerin yorumunu teyit etmek için hazırlık çalışmalarına başvurulabileceğini belirtmiştir. Örneğin Divan “*Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Uygulanması*” kararında 22. maddenin anlamını belirlemek için tamamlayıcı yorum araçlarının kullanılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir ve şunları söylemiştir:

³⁸²Dörr, 2012, a.g.k., 581.

³⁸³Dörr, 2012, a.g.k., 581.

“Sözleşme’nin nasıl oluşturulduğu ile ilgili bu genel gözlemden sonra, Divan, 22. maddenin anlamı hakkında ışık tutan hazırlık çalışmalarının faydasının “çözülmemiş bir anlaşmazlık” ifadesi üzerinde çok az tartışma olduğu gerçeği nedeniyle sınırlı olduğunu belirtmektedir.

... yine de hazırlık çalışmalarının, Divan’ın terimlere olağan anlam verilerek ulaşılan sonuçtan farklı bir sonuç elde edilmediği sonucuna varmak mümkündür.”³⁸⁴

Fakat eğer yorum yapılırken tamamlayıcı yöntemlerin kullanımına karar verilirse karşımıza iki noktada sınırlandırma çıkmaktadır. Öncelikle tamamlayıcı yöntemlerin uygulanmasından önce genel yorum kurallarına uyulmalıdır. İkinci olarak da 32. maddeye göre “teyit etme” ve “tespit etme” şeklindeki iki özel amaçtan birini karşılamalıdır. Bunlar arasındaki fark aslında görüldüğünden daha azdır. 32. madde altında göz önüne alınması gereken unsurlar 31. maddedekilerden farklıdır; fakat 32. maddede 31. maddenin sonuçlarından bağımsız olarak incelenen unsurlar bulunur. Bunun yerine 31. maddenin uygulanmasından doğan sonuca dayalı olarak 32 maddenin unsurlarına nasıl ağırlık verileceği aslında burada söz konusu olan durumdur.³⁸⁵

Buna göre tamamlayıcı yorum araçlarına ancak “anlamı teyit etmek” ve “anlamı tespit etmek” için başvurulabilecektir. Bu iki amacı ayrı başlıklar altında incelemek faydalı olacaktır.

3.1.4.1. Anlamı teyit etme

Viyana Sözleşmesi’nin akdedilmesinden önceki uygulamada hazırlık çalışmaları sadece, genel yorum kurallarının kullanılmasıyla ulaşılan sonuç anlamsız ise veya makul değilse, anlamı belirleyebilmek için başvuru olan tamamlayıcı araç niteliğindedir. Ancak 1969 Viyana Sözleşmesi’yle birlikte hazırlık çalışmalarına, genel yorum kurallarıyla ulaşılan anlamı teyit etme ve gerektiğinde anlaşmanın konu ve amacını bulma işlevleri de yüklenmiştir.³⁸⁶ Buna göre 31. maddedeki usule göre bir hükmün anlamı belirlenmekte

³⁸⁴Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2011, p. 70, para 147.

³⁸⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 582; Lo, 2017, **a.g.k.**, 225.

³⁸⁶C.F. De Casadevante Romani, (2007). Sovereignty and interpretation of international norms. Heidelberg: Springer, s.145-146.

ancak ortaya çıkan sonuç yeterince açık görülmediği durumlarda tamamlayıcı yorum yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuç doğrulanmaya çalışılmaktadır.

Andlaşma yorumlama sürecinde anlamı teyit etmek amacıyla hazırlık çalışmalarına başvurunun uluslararası yargı uygulamasında uzun bir geleneğe sahiptir ve bu uygulama bugün hala devam etmektedir. Bu gelenek, kabul gören bir yorum aracı olarak kullanıldığında hazırlık çalışmasının, yorum sürecinde küçük bir rol oynayacağı ve bu rolle sınırlı olduğu varsayımına dayanmaktadır.³⁸⁷

Ancak şu da unutulmamalıdır ki genel kuralı uygulayarak ulaşılan belirli bir anlamı teyit etmek için hazırlık çalışmalarına başvurma süreci zaten içerisinde bu özelliğin olmamış olduğu sonucuna varma ihtimalini barındırmaktadır; yani anlamın teyit edilememesi de mümkündür. Dolayısıyla “doğrulama” doğrulamama seçeneğini beraberinde getirir ve bu da bizi hazırlık çalışmasının genel kurallar içinde olası bir kabul edilebilir yorum seçeneğini bulmak için uygulamaların gözden geçirilmesine götürür. Bunu gerçekleştirdikten sonra doğrulama zaten gerçekleşecektir. Bu araştırma süreci bir belirsizlik noktasına varılmasına da neden olabilir.³⁸⁸

Bu açıdan bakıldığında, hazırlık çalışmasının, 32. maddede sözü geçen tüm araçların, yorumlama sürecine dâhil edilme durumunu düşünmek zordur.³⁸⁹ Yorum yapan kişi bütün yorum araçlarını kullanmak zorunda değildir, kullanılması muhtemel araçlar arasında bir seçim yapacaktır. Bu durum 32. maddenin ihtiyari nitelikte olmasının bir sonucudur. 31. maddede sayılan genel yorum kuralının unsurlarının hepsi yorum yapılırken göz önünde bulundurulmak zorundayken, 32. maddedeki unsurlar açısından böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Dolayısıyla yorum yapan kişi hazırlık çalışmalarına değinmeden, andlaşmanın yapıldığı koşulları göz önüne alıp buna göre 31. maddeye göre ulaştığı anlamı teyit etmeye çalışabilecektir.

Hukuki uygulamada tamamlayıcı yorum araçlarının teyit edici anlamda kullanımının farklı şekillerini bulmak mümkündür. Hazırlık çalışmalarının incelenmesi ile “desteklenmiş” bir yorumlamanın varlığı ile sadece dilbilimsel bir varyasyonun ortaya çıktığı bilinmektedir. Diğer yandan mahkeme hazırlık çalışmalarının genel yorum

³⁸⁷Gardiner, 2015, a.g.k., 308.

³⁸⁸Gardiner, 2015, a.g.k., 309.

³⁸⁹Lo, 2017, a.g.k., 224.

kuralının uygulanması ile “sonucun önüne geçmediği” kanısına varabilir. Buna benzer olarak hazırlık çalışmaları, diğer tarafın iddiasını geçersiz kılmak için kullanılabilir.³⁹⁰

Uluslararası Adalet Divanı, 2022 tarihli Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki Dava’da anlamı teyit etmek amacıyla hazırlık çalışmalarına başvurmaya karar vermiş ve şöyle söylemiştir:

“Yukarıdaki sonucun ışığında, Divan’ın ek yorum araçlarına başvurmasına gerek yoktur. Ancak Divan, her iki Tarafın da Sözleşme’nin 1. maddesinin 1. paragrafında yer alan "ulusal köken" teriminin anlamı ve kapsamına ilişkin kendi konumlarını desteklemek için Sözleşme’nin hazırlık çalışmalarının ayrıntılı bir analizini gerçekleştirdiklerini kaydetmektedir. Bu gerçeği ve Divan’ın uygun gördüğünde hazırlık hazırlıklarına atıfta bulunarak ilgili metinlere ilişkin yorumunu teyit etme uygulamasını göz önünde bulunduran Divan, mevcut davada CERD’nin hazırlık çalışmalarını inceleyecektir.”³⁹¹

3.1.4.2. Anlamı tespit etme

Tamamlayıcı yorum araçlarının “anlamı tespit etmek” amacıyla kullanılabilmesi için genel yorum kuralıyla ulaşılan sonucun “çok açık bir şekilde saçma olan veya makul olmayan” bir sonuç olması gerekmektedir. Dolayısıyla tamamlayıcı araçlara başvuru 32. madde tarafından sınırlandırılmıştır. Genel yorum kuralı sonucunda ortaya çıkan anlamın belirsiz, şaibeli, saçma veya mantıksız olması aranmaktadır.

DTÖ Temyiz Organı’nı “Kumar ve Bahis Hizmetlerinin Sınır Ötesi Teminini Etkileyen Önlemler”³⁹² kararında şöyle söylemiştir:

“Yukarıdaki akıl yürütme bizi, Panel242’nin aksine, Viyana Sözleşmesi’nin 31. maddesinde belirtilen genel yorum kuralının uygulanmasının "diğer eğlence hizmetleri (spor hariç)" ifadesinin anlamını belirsiz bıraktığı ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından Programının 10.D alt sektöründe verilen taahhüdün kumar ve bahis hizmetlerine ilişkin bir taahhüdü içerip içermediğini

³⁹⁰Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 365.

³⁹¹Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para. 89.

³⁹²WTO Appellate Body, *United States- Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, (2005). WT/DS285/AB/R, para 195-196.

sorgulanmıştır. Buna göre, bu durumda, Viyana Sözleşmesi'nin 32. maddesinde öngörülen tamamlayıcı yorum araçlarına başvurmamız gerekmektedir.

Bir ön mesele olarak, bu itirazın, W/120 ve 1993 Programlama Yönergelerinin "andlaşmanın hazırlık çalışmaları ve akdedilme koşulları da dahil olmak üzere, tamamlayıcı yorum araçları" oluşturup oluşturmadığı sorusunu gündeme getirmediyi gözlemliyoruz. Her iki katılımcı da yaptıkları konusunda hemfikirdir ve katılmamak için bir neden görmüyoruz."

Sonuç olarak burada DTÖ Temyiz Organı, olağan anlam, bağlam ve sonraki uygulamaları incelemiş, ardından anlamın hala belirsiz olduğu kararına varmış ve tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulması gerektiğini belirtmiştir.

Hazırlık çalışmalarının kullanımının esnek olduğu bilinmektedir, zira 32. maddede kullanılan "saçma" veya "makul olmayan" kelimeleri de öznel niteliklidir. Yorum yapan kişinin bakış açısıyla işlemler yürütüldüğünden öznellik işin içine girecektir. Tamamlayıcı araçlara başvurmak ve bunlara söz konusu andlaşma için belirleyici roller yüklemek takdir meselesidir. Yorum yapan kişinin yerine getirmesi gereken tek zorunluluk, genel kuralın uygulamasında gerçekleşen adımlardan herhangi birinin tatmin etmeyen bir sonuç oluşturmasıyla ortaya çıkan sonucu açıklamaktır.³⁹³

*DTÖ Şili - Bazı Tarım Ürünleri İle İlgili Fiyat Bandı Sistemi ve Koruma Tedbirleri Hakkındaki Panel Raporu*³⁹⁴ bu duruma örnektir. DTÖ Paneli, Raporunda tamamlayıcı yorumlama araçlarına başvurma gerekçesini şöyle açıklamıştır:

"Ancak, "değişken ithalat vergisi" ve "minimum ithalat fiyatı" terimlerinin anlamının yalnızca metin ve bağlamından açıklıkla anlaşılamayacağını düşünmekteyiz. Bu terimlerin anlamının belirlenmesi, yalnızca dilsel veya dilsel bir yoruma dayanmayan bir analizi içermelidir. Viyana Sözleşmesi'nin 32. maddesine göre, tamamlayıcı yorum araçlarına başvuracağız. Bu durumda, Tarım Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden önce oluşmuş olsa da, teknik olarak hazırlık çalışmalarının bir parçası olmayan belgelerin, DTÖ üyelerinin terimleri kullanarak ne ifade etmek istediklerini açıklığa kavuşturabileceğini düşünmekteyiz."

³⁹³Gardiner, 2015, a.g.k., 381.

³⁹⁴WTO Panel Chile- Price Band System and Safeguard Measures Relating to Certain Agricultural Products, WT/DS207/R (2002), p. 7.35.

Burada DTÖ Paneli, kuralların yeterince açık olması için durum ile ilgili Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 32. madde çerçevesinde tamamlayıcı yorumlama araçlarına başvurmaya karar vermiştir.

Genel kuralın uygulanması “*açıkça saçma veya mantıksız*” bir sonuca mahal verdiğinde 32. madde devreye girmektedir. Ancak sonucun “saçma” oluşu, herhangi bir sınırlandırması olmayan, fazlasıyla geniş bir kavramdır. Sonucun saçma olduğunun nasıl tespit edileceği üzerinde de durmak gerekmektedir. Bu sonuca varabilmek için muhtemel gerekçeler, mantıksız bir sonucun ortaya çıkması, bir andlaşma hükmüne genel yorum kuralı uygulandığında çıkan sonucun aynı andlaşmada yer alan başka bir hüküm ile çatışması veya andlaşmanın konu ve amacına aykırı bir sonuca ulaşılması olabilecektir.³⁹⁵

3.1.4.3. Tamamlayıcı yorumlama araçlarına başvuru

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 31. maddede düzenlenen genel yorum kuralını uygulamak zaruriyken, 32. madde tamamlayıcı niteliktedir, yani bu maddedeki yorum araçlarını kullanmak ihtiyaridir. 32. maddeye göre, yorum yapan kişi tamamlayıcı yorum araçlarına “*başvurabilir*”.

32. maddenin lafzı ve yapısından, yorum yapan kişinin (a) ve (b) bentlerinde yer alan iki araçtan hangisini uygulandığını belirtmesini zorunlu kılar gibi bir sonuç çıkmaktadır. Fakat hukuki uygulamada bu beklenti her zaman gerçekleşmemektedir. Diğer bir ifadeyle tamamlayıcı yorum araçlarına, anlamı teyit etmek için mi yoksa anlamı tespit etmek için mi başvurulduğu açıklanmamaktadır.³⁹⁶

Yorumlama sürecine bir unsurun ne şekilde dâhil edileceği ve belirli bir olayda ne tür bir sonuç elde edilmesine vesile olacağı hususları tam olarak net değildir. Hazırlık çalışmalarını yorumlama ile ilgili kesin kurallar yoktur, fakat uygulamada bazı örnekler bulunur ve bunlar bize yol gösterici niteliktedir. Örneğin güvenilir bir metin üzerinde

³⁹⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 584.

³⁹⁶Lo, 2017, **a.g.k.**, 225.

yapılan görüşmeler sürecinde bazı paragrafların silinmesi veya düzeltmelerin reddedilmesinden doğan sonuçlar ile ilgili çeşitli sorular sıklıkla ortaya çıkmaktadır.³⁹⁷

Bu konuyla ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı, Namibya Görüşü'nde şu ifadelere yer vermiştir:

*“Divan, ileri sürülen iddiayı kabul edemez. Belirli bir önerinin uluslararası bir organ tarafından kabul edilmemesi, önerilenin aksi yönde toplu bir açıklama yapıldığı anlamına gelmez. Reddedilmeyi veya onaylanmamayı belirleyen birçok neden olabilir.”*³⁹⁸

Uluslararası Adalet Divanı, Katar-Bahreyn Davası'nda da buna benzer bir yaklaşım sergilemiştir:

*“Sonuç olarak, hazırlık çalışmalarının -yani yukarıda belirtilen çeşitli taslaklarla sınırlı olarak- sunulduğu şekliyle, kabul edilen metnin yorumlanması için kesin tamamlayıcı unsurlar sağlayabileceğini düşünmemektedir; Taraflardan her birinin saikleri ne olursa olsun, Divan kendisini yalnızca ortak niyetlerinin ifadesi olarak Tutanakların fiili hükümleriyle ve halihazırda vermiş olduğu yorumlarıyla sınırlayabilir.”*³⁹⁹

Hazırlık çalışmalarının kullanımının bir başka yolu da, bir andlaşmanın uygulama kapsamını, andlaşmanın hazırlık aşamasında örnek olarak açıkça belirtilmiş bir durumu içerecek şekilde yorumlamaktır. Benzer şekilde, andlaşma terimlerinin müzakereler sırasında kaydedilmiş herhangi bir özel yorumu, genellikle o andlaşmanın karşılık gelen yorumuna büyük bir güç kazandırır. Bu, tarafların andlaşmanın ne anlama geldiği konusunda ortak bir anlayışa sahip olduklarını gösterir ve andlaşmanın yorumunda daha güçlü bir temel oluşturur. Ayrıca, hazırlık çalışmalarının sessizliği, bir anlaşma hükmünün sözlü okuma ile uyuşmayan bir sonuca ulaşmanın izin verilen bir yorum aralığı içinde olduğunu gösteren önemli bir unsur olarak kanıtlanabilir. Eğer hazırlık çalışmalarında belirli bir konuda hiçbir bilgi yoksa veya belirli bir konuda

³⁹⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 585.

³⁹⁸Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, ICJ Reports 1971, p. 16, para. 69.

³⁹⁹Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain Jurisdiction and Admissibility, Judgment, ICJ Reports 1995, p. 6, para 41.

konuşulmamışsa, bu anlaşma hükmünün yorumunda daha esnek bir yol izlenmesine olanak tanır.⁴⁰⁰

UAD, Petrol Platformları Kararı'nda, müzakereler sırasında hiçbir zaman ifade edilmemiş bir görüşün sessizliğine atıfta bulunmuştur:

“Divan, şimdi tarafların ortaya koyduğu belgelerle ilgili olarak konularını desteklemek için 1. maddeye verilmesi gereken anlama odaklanmalıdır. Bu konuda, eğer 1. Madde, İran tarafından iddia edilen kapsama sahip olsaydı, taraflar, müzakereler sırasında veya onay sürecinde önemini vurgulamaya çalışacaklardı. Ancak, Divan'ın önünde İran tarafından bu iddiayı desteklemek için sunulan hiçbir belge bulunmamaktadır. İki tarafça sunulan ABD belgelerine gelince, ABD'nin hiçbir zaman 1. maddeyi İran tarafından kendisine verilen anlama sahip olarak görmediğini göstermektedir.”⁴⁰¹

Dolayısıyla hazırlık çalışmaları sırasında bir konuya hiç değinilmemiş olması da, yorum yapılırken göz önünde bulundurulabilecektir.

3.2. İki veya Daha Fazla Dilde Tevsik Edilmiş Olan Andlaşmaların Yorumu

Buraya kadar incelediğimiz yorum kuralları esasen ulusal hukukta kullanılan kurallardır. Objektif, sübjektif, teleolojik ve sistematik yorum yöntemleri ulusal hukukta kuralların yorumlanması için geliştirilmiş ardından uluslararası hukuka aktarılmış yöntemlerdir. Ancak iki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmaların yapılmaya başlanmasıyla beraber, yorum işlemine yeni yöntemlerin eklenmesi gerekmiştir.

Dünya Savaşı'nın ardından Barış Andlaşmaları'nın⁴⁰² yapılmasıyla birlikte çok dilli andlaşmalar da uluslararası gündeme girmiştir. Bu andlaşmalardan önce genellikle Fransızca, ondan öncesinde de Latince andlaşmaların akdedilmesinde en çok tercih edilen dillerdi.⁴⁰³ Bu tarihten itibaren iki taraflı ve çok taraflı andlaşmaların çoğu, birden fazla dilde akdedilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni, andlaşmaya taraf olan devletlerin farklı

⁴⁰⁰Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 335-341.

⁴⁰¹Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, ICJ Reports 1996, p. 803, para.29.

⁴⁰²1919 Versailles Andlaşması, Fransızca ve İngilizce; 1919 Saint-Germain, 1919 Neuilly, 1920 Trianon ve 1920 Sevres Andlaşmaları Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dillerinde akdedilmiştir.

⁴⁰³Villiger, **a.g.k.**, 454.

resmi dillere sahip olmasıdır. Ancak bu durum, farklı dilde hazırlanmış metinler arasında, esasa ilişkin farklı ifadelerin varlığının sonradan anlaşılması durumunda, yoruma ilişkin ciddi sorunların doğmasına neden olabilmektedir.

Devletler bir anlaşma yapmak amacıyla müzakerelere başladıklarında, müzakerelerin sonunda bir taslak anlaşma metni oluşur. Bu metin taraflar tarafından kabul edilir ve imzalanır. Uluslararası hukukta, bir anlaşmanın hangi dilde veya dillerde tevsik edileceğini belirten genel olarak uygulanabilir bir kural yoktur, taraflar dil veya dilleri seçmekte özgürdür. İki taraflı bir anlaşma söz konusu olduğunda, devletler genellikle anlaşmanın metnini, her bir tarafın kendi dilinde olmak üzere iki dilde hazırlar ve “uluslararası dillerden”⁴⁰⁴ birinde yazılmış üçüncü bir metnin bunlara eklenmesi de olasıdır. Tarafların sayısı üç veya daha fazla olduğunda buna benzer diğer çözümler uygulanır. Taraf sayısı arttığında ise genellikle devletler anlaşmanın akdedileceği dil sayısını sınırlamayı tercih eder. Bu durumda uygulanan en yaygın çözüm, anlaşmayı bir veya daha fazla “uluslararası dilde” akdetmektir. Eğer anlaşma, uluslararası bir örgütün himayesi altında hazırlanmışsa, o örgütün resmi dili tercih edilir.⁴⁰⁵ Örneğin, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen tüm anlaşmalar Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca olmak üzere altı dilde akdedilmektedir.

Çok dilli anlaşmaların nasıl yorumlanması gerektiği Viyana Sözleşmesi'nin 33. maddesinde düzenlenmiştir. “İki veya daha fazla dilde tevsik edilmiş olan anlaşmaların yorumu” başlıklı bu madde, yorumlamada başvurulacak metnin hangisi olacağını belirler ve farklı dilde hazırlanmış metinler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde kullanılması gereken kuralları tespit eder. Madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

“1. Bir anlaşma iki veya daha fazla dilde tevsik edildiği zaman, görüş ayrılığı halinde, belirli bir metnin üstün tutulacağını metnin kendisi öngörmedikçe veya taraflar öyle kararlaştırmadıkça, her bir dildeki metin aynı şekilde geçerlidir.

2. Metnin tevsik edildiği dillerden gayri bir dildeki bir anlaşma sureti, ancak anlaşmanın öngörmesi veya tarafların kabul etmesi halinde geçerli bir metin telakki edilir.

⁴⁰⁴Yaygın olarak konuşulan ve ticaret, eğitim, turizm ve diplomatik ilişkilerde sıklıkla kullanılan dil anlamında kullanılmıştır.

⁴⁰⁵Linderfalk, 2007, a.g.k., 355.

3. *Andlaşma hükümlerinin her bir geçerli metinde aynı manayı taşıdığı farz edilir.*

4. *Birinci paragrafa göre, belirli bir metnin üstün tutulduğu durumlar saklı kalmak üzere, geçerli metinler arasında yapılan bir karşılaştırma, 31. ve 32. maddelerin uygulanmasının ortadan kaldırmadığı bir mana farkı ortaya koyarsa, andlaşmanın konu ve amacı göz önünde tutulduğunda metni en iyi uzlaştıran mana benimsenecektir.”*

Bu madde iki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmalara ilişkin sorunları çözmeye yönelik bir düzenlemedir. Birkaç dilde andlaşma hazırlamak, ayrıntılara dikkat edilmesini ve özen gösterilmesini gerektiren zorlu bir süreçtir. Taraf devletler yalnızca herkes tarafından kabul edilebilecek içerik açısından bir uzlaşmaya varmakla kalmaz; ayrıca daha sonra tevsik edilen metinlerin anlam bakımından da eşdeğer olmasını sağlamalıdır.⁴⁰⁶ Ancak bu her zaman sağlanamaz ve birden fazla dilde tevsik edilmiş andlaşmalar yorumlanırken sorunlar çıkabilir. Esasen bu problem, dillerin yapılarından kaynaklanmaktadır, bir metnin bir dilden diğerine tercüme edilmesi sırasında bir miktar anlam kaybı veya değişikliği olabilmektedir.

İki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmaların yorumu hakkındaki 33. maddeyi detaylıca incelemeye geçmeden önce, bu kuralların nasıl ortaya çıktığına değinmek faydalı olacaktır.

3.2.1. Tarihi gelişim ve görüşme süreci

On dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar uluslararası belgeler çoğunlukla Fransızca dilinde, ondan daha önceki dönemlerde ise Latince dilinde hazırlanmıştır. Uluslararası hukukun birden fazla dilde yapılan andlaşmalar ve bunun sonucunda meydana gelen yorum sorunlarıyla tanışması ise Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki döneme denk gelmektedir. Bu dönemde yapılan Barış Andlaşmaları iki veya daha fazla dilde akdedilmiştir.⁴⁰⁷

Örneğin 1922'de Uluslararası Daimî Adalet Divanı, *Tarımda Çalışan Kişilerin Çalışma Koşullarına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler Konusunda ILO'nun Yetkisi*

⁴⁰⁶Linderfalk, 2007, **a.g.k.**, 356.

⁴⁰⁷Villiger, **a.g.k.**, 454; Dörr, 2012, **a.g.k.**, 589.

Danışma Görüşünde, İngilizce ve Fransızca olarak iki dilde akdedilen Versailles Barış Andlaşması'nı yorumlamak zorunda kalmıştır. Neticede Daimî Divan, “*Andlaşma'nın 440. maddesine göre İngilizce ve Fransızca metinlerin her ikisi de geçerlidir*” demiş ve her iki dildeki suretlerin aynı anlamı taşıdığını belirterek farklı anlamların uzlaştırılması yoluyla sorununu çözmeyi başarmıştır.⁴⁰⁸

BM sisteminde sorun çok daha fazla keskinleşmiştir. 1 Şubat 1946 tarihinde, Genel Kurul Kararı⁴⁰⁹ ile Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça ve İspanyolca resmi diller olarak belirlendi ve İngilizce ve Fransızca çalışma dilleri olarak kabul edildi. 18 Aralık 1973 tarihinde ise, 3190 (XXVIII) nolu Genel Kurul Kararı⁴¹⁰ ile Arapça'nın da Genel Kurul ve Ana Komitelerinin resmi ve çalışma dilleri arasında sayılmasına karar verildi. Böylece BM'nin resmi dil sayısı altıya yükselmiştir.

Bu dönemde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1968 tarihli Wemhoff Davası'nda uluslararası uygulamayla geliştirilen yorum kurallarını benimsediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Bir andlaşmanın eşit derecede tevsik edilmiş olan ancak içeriği birebir uyuşmayan iki suretiyle karşı karşıya kalan Mahkeme, mevcut uluslararası hukuk ilkelerine uyarak, bu iki farklı sureti olabildiğince uzlaştıracak bir yoruma varmalıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bir kural koyucu andlaşma olduğu göz önüne alındığında, taraf devletlerin taahhütlerini mümkün olan en üst düzeyde sınırlandıran yorumu değil, andlaşmanın amacına ulaşmak ve konusunu gerçekleştirmek için en uygun olan yorumu aramalıyız.”*⁴¹¹

Mahkeme'nin benimsediği yaklaşımın, bundan kısa süre sonra Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 33. maddede de ifadesini bulduğunu dikkate alırsak, Mahkemenin Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndaki tartışmalar ve 1966 tarihli Nihai Taslak metninden etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz.⁴¹²

⁴⁰⁸Competence of the ILO in regard to International Regulation of the Conditions of the Labour of Persons Employed in Agriculture, Advisory Opinion of 12 August 1922, PCIJ Ser B No 2, p. 35.

⁴⁰⁹Rules of Procedure Concerning Languages için bkz: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/53/PDF/NR003253.pdf?OpenElement> B.T:27.12.2022.

⁴¹⁰3190 (XXVIII) Inclusion of Chinese among the working languages of the General Assembly and the Security Council için bkz: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/282/62/IMG/NR028262.pdf?OpenElement> B.T:27.12.2022.

⁴¹¹ECtHR Wemhoff v Germany App (1968). No 2122/64, Ser A 7, p.19, para 8.

⁴¹²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 590.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda, çok dilli andlaşmalar sorunu, diğer yorum kurallarına nispeten daha az ilgi görmüştür. Waldock, 1964'te yayınladığı üçüncü raporunda⁴¹³ eşit geçerlilik kuralıyla birlikte eşit anlam karinesine sahip olan farklı tevsik edilmiş metinleri uzlaştırma noktasında başvurulabilecek iki hüküm sunmuştur. Öte yandan raporda, konu ve amaç testine dair herhangi bir açıklama yer almamıştır. Waldock, 1966 tarihli altıncı raporunda⁴¹⁴ ilgili düzenlemeleri tek bir maddede (Taslak Madde 72) birleştirmiştir. Bunun üzerine Uluslararası Hukuk Komisyonu, bu düzenlemeyi kendi Taslak Maddeleri içinde 29. maddeye eklemiştir. Taslak Maddeleri'nde bu hüküm, üç paragrafa bölünmüştür. Bunların üçüncüsü, “*aynı anlam karinesi*” ile “*mümkün olduğunca uzlaştırma*” görevini bir arada düzenlemiştir.⁴¹⁵

Komisyon, birden çok dildeki andlaşmaların yorumu hakkında genel kuralların kodlaştırılması için başka uygun kuralların bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Mesela, açık anlamı olan metinden yana veya taslağın yapıldığı dildeki andlaşma suretinden yana tercih yapılmasının öngörülüp öngörülemeyeceğini araştırmıştır. Fakat her olayın koşullarına ve tarafların niyetlerine bağlı olduğundan, bunun çok ileri gitmek olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda bunlar bazen konuya bir ışık tutsalar da, geçerli olmayan metinler hakkında genel bir kural koymanın uygun olup olmayacağını da düşünmüştür.⁴¹⁶

Viyana Konferansı, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun andlaşma yorumuyla ilgili önerilerini sadece bir madde değişikliği yaparak kabul etmiştir. Bu da farklı dillerdeki suretlerin arasındaki farklılıkları, andlaşmanın konu ve amacına uygun olarak uzlaştırmak amacıyla yapılan değişikliktir. Bu amaçla, Uluslararası Hukuk Komisyonu Taslağı'nın 29'uncu maddesi 3. ve 4. paragraflara bölünmüştür.⁴¹⁷ Böylece Taslak'taki birden fazla dilde akdedilen andlaşmalarla ilgili hüküm, 33. maddedeki halini almıştır.

İki veya daha fazla dilde andlaşma akdetme, nispeten yeni bir uygulama olduğu için bu konuda örf ve âdet hukuku kuralları da çok fazla gelişmemiştir. Kanaatimizce Viyana

⁴¹³Third Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, *Yearbook of the International Law Commission*, 1964, vol. II. s. 62-65.

⁴¹⁴Sixth Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, *Yearbook of the International Law Commission*, 1966, vol. II. s. 101-103.

⁴¹⁵UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 225-226, p.8-9.

⁴¹⁶UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 226, p.9.

⁴¹⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 590.

Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 33. maddesindeki düzenlemeyi, uluslararası hukukun “*tedrici gelişim*”i olarak değerlendirebiliriz.

3.2.2. Amaç ve kapsam

Andlaşmanın birden çok dilde tevsik edilmesi durumu, andlaşmaların yorumuna yeni bir unsur katmaktadır: *Metinlerin karşılaştırılması*. Ancak bu durum ilgili metnin, tek bir andlaşma olması özelliğini değiştirmez. Dolayısıyla bu durum, yeni bir yorum sistemini gerektirmemektedir. Çok dilli andlaşmalar da Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. maddede düzenlendiği şekliyle genel yorum kurallarına tabidir. Andlaşmanın ve bunda kullanılan terimlerin birliği, birden çok dildeki andlaşmaların yorumunda esaslı öneme sahiptir ve bu her metindeki terimlerin aynı şeyi ifade ettiğini varsayan tevsik edilen metinlerin aynı etkiye sahip olmaları prensibiyle güvenceye alınmıştır. Bu varsayım, metinlerden birini diğerine tercih etmeden önce bunlar arasında ortak bir anlamı bulmak için çalışılması gerektiğini öngörmektedir. Andlaşmanın bir terimi tevsik edilen bütün metinlerde aynı olduğundan belirsiz veya anlaşılmaz olabilir veya birisinde böyledir fakat diğer metinlerde nasıl olduğu belirsizdir veya metinler aynı anlama sahipmiş gibi görünmüyor olabilir. Fakat eğer belirsizlik veya anlaşılmazlık bütün metinlerde bulunuyorsa veya bu metinlerin çok dilde olmasından kaynaklanıyorsa, yorum yapan kişi için ilk kural, andlaşmanın yorumunun genel kurallarını uygulayarak tarafların o terime vermek istedikleri anlamı araştırmaktır. Andlaşmanın çok dilde olması, yorum yapan kişinin bir metni diğer metne tercih etmesini ve genel ve tamamlayıcı yorum kurallarına göre belirsizliği çözmeye çalışmadan bir metni dışlamasını haklı çıkartmaz. Aksine, metinlerin eşitliği, metinleri uzlaştırmak için makul her çabanın sarf edilmesini ve yorumun genel ve tamamlayıcı araçlarına başvurarak tarafların niyetlerini bulmayı ifade eder.⁴¹⁸

Birden fazla dilde kaleme alınmış andlaşmaların yorumunda sözel yorum yönteminin ayrı bir önemi vardır. Tüm tevsik edilmiş dillerin eşitliği ve aynı anlamlara sahip oldukları karinesi, sözel yorumun gerçekleştirildiği genel kuralın uygulanmasının

⁴¹⁸UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 225, p.7.

ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla öncelikle metnin lafzından hareketle yoruma başlanmalıdır.⁴¹⁹

Andlaşmaların iki veya daha fazla dilde akdedilmesi olgusunun sık görülmeye başlanmasıyla beraber, farklı dillerdeki bu suretlerin hangi statüde değerlendirileceği gündeme gelmiştir. Bu konuda uyulması zorunlu bir kural bulunmamaktadır ve taraflar hangi dildeki suretin “geçerli metin” olacağına serbestçe karar verebilirler. Her bir metin andlaşmanın gerçek metni olarak kabul edilebilir veya bir veya birkaç metin “resmi metin” olabileceği gibi, taraflarca veya bireysel olarak bir hükümet veya bir uluslararası örgüt tarafından hazırlanan bir çeviri de “resmi çeviri” olarak değerlendirilebilir.⁴²⁰

Andlaşmaların çoğu, farklı dildeki suretlerin statüleri hakkında hükümler içermektedir. Böyle bir hüküm yoksa, tevsik edilen her metnin geçerli sayılacağı genel olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile genel kural dillerin eşitliği ve aksi bir hüküm olmadığı takdirde metinlerin eşit şekilde geçerli olmasıdır. Bu kuralı belirtirken birinci paragraf, yapmak veya kabul etmek yerine tevsik etmek ifadesini kullanmıştır.⁴²¹

Andlaşma metninin birden çok dilde tevsik edilmesi, kullanılan terimler tarafların niyetlerini yansıttığı için her zaman için bir problem kaynağı olmuştur. Fakat birbirine uygun olmayan tevsik edilmiş iki veya daha fazla metin bulunsa da, taraflarca kabul edilmiş ve tarafların niyetlerini yansıtan sadece bir andlaşmanın olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Uygulamada, andlaşmanın birden çok dilde tevsik edilmesi yorum faaliyetini bazen kolaylaştırmakta bazen de zorlaştırmaktadır. Az dildeki ve birkaç maddeden oluşan andlaşmalarda suretler arasında pek çelişki bulunmamaktadır. Ancak çoğu zaman, dillerin farklı özellikleri veya metinler arasında ayarlamaları yapmak için yeterli zamanın bulunmaması gibi nedenler, suretlerin anlamı arasında az ya da çok çelişkinin bulunmasına neden olmaktadır. Suretlerin çokluğu, andlaşmanın hükümlerinin anlaşılabilirliği veya belirsizliğine ciddi bir neden olmaktadır. Diğer taraftan, bir dildeki terimlerin anlamı anlaşılabilir veya belirsizken diğer dildeki surette tarafların niyetlerini yansıtır nitelikte ise, andlaşmanın çok dilde olması yorum işini kolaylaştırmaktadır.⁴²²

⁴¹⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 588; Metin, 2008, **a.g.k.**, 93.

⁴²⁰UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 224, p.1.

⁴²¹UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 224, p.2.

⁴²²UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 225, p.6.

3.2.3. 33. maddenin unsurları

Dört paragraftan oluşan 33. maddenin içerdiği kurallar iki farklı husus ile ilgilidir. Bu maddede yer alan 1. ve 2. paragraflar çok dilli andlaşmalar söz konusu olduğunda hangi suretlerinin yorum için kullanılacağını belirlemektedir. Bu metinlerin hepsi taraflarca ortaklaşa bir şekilde tevsik edilmiş metinlerdir ve taraflar bu metinlerin tevsik edilmiş metin olduğu hususunda mutabıktır. Bu tevsik edilmiş metinlerin her biri, aynı derecede geçerlidir, ancak taraflar, kendi andlaşmalarında aksini kabul etmekte de serbesttirler. Bu açıdan bakıldığında 33. maddenin bu iki paragrafı esasen andlaşmaların yapılmasını düzenleyen teknik hususları düzenlemektedir.⁴²³

İkinci olarak, 33. madde 3. ve 4. paragraflar, farklı anlamların ortaya çıkması hallerinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini düzenlemektedir. 33. maddenin 3. paragrafı, farklı dillerdeki anlamların aynı olduğuna dair bir karineyi içermektedir. Bu karine de yorum yapan kişilere ilk olarak tüm metinlerin ortak anlamını araştırma zorunluluğunu yükler. Diğer bir ifadeyle yorumun başlangıç noktası, farklı dillerdeki nüshaların aynı anlamı taşıdığını kabul edip, bu anlamı ortaya çıkarmaya çalışmak olmalıdır. Bu karinenin kabul edilmesindeki temel amaç, çok dilli bir andlaşmayı uygularken, tüm geçerli metinleri incelemeye ve karşılaştırmaya gerek olmaması gerektiğidir. Dolayısıyla çok dilli bir andlaşmayı uygularken geçerli metinlerden herhangi birini seçebilir ve ona güvenebiliriz.⁴²⁴

Öte yandan 4. paragraf bu karinenin aksinin ortaya çıkması, yani farklı diller arasında anlam farklılıkları olması halinde uygulama alanı bulur. Bu durumda 4. paragraf, “*metinleri en iyi şekilde uzlaştıracak*” bir yoruma ulaşmak için kullanılır. Bu hüküm andlaşmanın konu ve amacına uygun yorum ilkesi doğrultusunda okunmalıdır. Bir andlaşma, birkaç farklı dilde kaleme alınmış olsa bile, tek bir hükümler dizisinden oluşan tek bir irade uyuşmasıdır. Diller arasında anlam farkı bulunan bir andlaşma uygulanırsa ve taraflar anlam farklılığına dikkat etmezlerse, elbette andlaşmanın tek ve bütünlük bir birim olduğu fikrine aykırı bir durum ortaya çıkacaktır. Diğer bir ifadeyle farklı anlamlara

⁴²³Dörr, 2012, a.g.k., 587.

⁴²⁴Gardiner, 2015, a.g.k., 421.

sahip çok dilli bir anlaşma, birbirinden farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olabilir. Yapılması gereken, metinleri uzlaştırarak tevsik edilmiş metinlerin hepsinin aynı anlamı taşımasını sağlamaktır.⁴²⁵ Bu durumda genel yorum kurallarının çözemediği bir anlam farkının ortaya çıkması durumunda, anlaşmanın konu ve amacı göz önünde tutularak, farklı dillerdeki metinleri en iyi uzlaştıracak yorumun seçilmesi gerekmektedir.⁴²⁶ 33. maddede sayılan bu dört unsurun ayrı başlıklar altında incelenmesi faydalı olacaktır.

3.2.3.1. Farklı dillerde hazırlanan metinlerin eşit derecede geçerli olması

33. maddenin 1. paragrafına göre, bir anlaşma iki veya daha fazla dilde tevsik edildiği zaman, görüş ayrılığı halinde, belirli bir metnin üstün tutulacağını metnin kendisi öngörmedikçe veya taraflar öyle kararlaştırmadıkça, her bir dildeki metin aynı şekilde geçerlidir. Bu eşitlik kuralı, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir sonucudur ve bu nedenle, her egemen devlet, anlaşmalarını kendi resmi dilinde veya seçtiği dilde anlaşma akdetme hakkına sahiptir. Bu çerçevede her resmi dil aynı değere sahiptir.⁴²⁷

Paragraf 1'deki eşitlik kuralı, tarafların birden fazla dilde anlaşmayı tevsik etmesi halinde ve yalnızca taraflarca tevsik edilen dillerdeki suretleri için geçerlidir. Metninin tevsiki, metnin kesin halini aldığı ve metnin doğru ve sarih olduğunun teyit edildiği aşamadır. Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin "Metninin tevsiki" başlığını taşıyan 10. maddesine göre:

"Bir anlaşma metni aşağıdaki hallerde sarih ve kat'i olarak tespit edilir:

a- metinde öngörülebilecek bir usulle veya anlaşmanın hazırlanmasına katılan Devletlerin üzerinde mutabık kaldıkları bir usulle;

b- böyle bir usul yoksa, bu Devletlerin temsilcilerinin anlaşma metnini veya metni içine alan bir Konferans Nihai Senedini imzalamaları, ad referendum imzalamaları veya parafe etmeleri ile."

⁴²⁵Linderfalk, 2007, **a.g.k.**, 356; A. Orakhelashvili. (2008). The interpretation of acts and rules in public international law. Oxford: Oxford University Press, s.467.

⁴²⁶Shaw, 2018, **a.g.k.**, 679.

⁴²⁷R. S. Aryal. (2003). Interpretation of treaties. New Delhi: Deep&Deep Publications, s.47.

1. paragraftaki koşul iki sebeple gereklidir. İlk olarak, bazı taraflar arasında bir metin geçerli kabul edilirken diğer taraflar arasında başka bir metnin geçerli metin olarak kabul edildiği durumlar bilinmektedir. İkinci olarak, andlaşma birden çok dilde akdedilince görüş ayrılığı halinde, belirli bir metnin üstün tutulacağını metnin kendisi öngörebilir. Gerçekten de iki devlet arasında akdedilen andlaşmalarda, bir dilin diğer tarafça iyi anlaşılması nedeniyle veya diğer tarafın dilinin üstünlüğünü kabul etmemek için metnin üçüncü bir dille akdedilmesi ve bunun üstün metin olarak kabul edilmesi sık rastlanılan bir durumdur.⁴²⁸

33. maddenin 1. paragrafındaki hüküm bir andlaşmanın akdedilmesi sürecinde usule ilişkin ayrı bir aşamayı tanımlanmaktadır. Bu hüküm, dil suretleriyle ilgili olarak, belirli bir metnin tevsik edilmiş metin olduğuna dair tarafların anlaşmalarını düzenlemektedir. Tevsik edilmiş diller genellikle bir andlaşmanın son hükümlerinde belirtilmektedir.⁴²⁹

Ancak bazı andlaşmalarda, andlaşmanın akdedilmesinden sonra kabul edilecek ve onaylanacak olan diğer dil suretlerinin de olabileceğini de açıkça öngörülebilmektedir. Örneğin, 1975 tarihli Avrupa Uzay Ajansı Sözleşmesi⁴³⁰ eşit geçerliliğe sahip yedi tevsik edilmiş dilde akdedilmiştir. Ancak son hükümlerde üye devletlerin diğer resmi dillerinde metinlerini hazırlanacağı öngörülmüş ve bu metinlerin de “*Üye devletler tarafından oy birliği ile tevsik edileceği*” düzenlemesi yer almıştır.

1994 tarihli Uluslararası Tropik Kereste Andlaşması⁴³¹ hepsi aynı derecede geçerli olan Arapça, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca dillerinde akdedilmiştir. Bu andlaşmanın son hükümlerinde ise “*depoziterin tevsik edilmiş Çince metnini hazırlayacağı ve bu metni de bu Andlaşmaya taraf olan devletler, uluslararası kuruluşlar ve tüm imzacı tarafların kabulüne sunacağını*” düzenlemektedir.

⁴²⁸UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 224, p.3.

⁴²⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 591; Lo, 2017, **a.g.k.**, 233.

⁴³⁰1975 Convention for the Establishment of a European Space Agency, 1297 UNTS 187.

⁴³¹1994 International Tropical Timber Agreement, 1955 UNTS 81.

Yeni bir tevsik edilmiş dilin bir andlaşmaya eklendiği bir başka durum, bir uluslararası kuruluşa veya andlaşmaya yeni bir devletin taraf olması sonucunda o devletin resmi dilinin ilk defa kullanılacak olmasıdır.⁴³²

Bütün tarafların, resmi dillerinin yanı sıra, üçüncü bir dili de tevsik edilmiş dil olarak benimsemeleri mümkündür ve günümüzde çoğunlukla üçüncü dil İngilizce olarak tercih edilmektedir. Ayrıca, Birleşmiş Milletlerin himayesinde yapılan çok taraflı sözleşmeler genellikle altı resmi BM dilini tevsik edilmiş suret olarak belirlemektedir. 1973 yılına kadar BM dillerinin sayısının beş olduğu hatırlanmalıdır. BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir andlaşmada tevsik edilmiş diller konusunda herhangi bir hüküm bulunmuyorsa uygulamada, andlaşmanın onaylandığı BM kararına bakılmaktadır. Söz konusu kararda konuya ilişkin bir düzenleme yoksa, Genel Sekreter'in benimsediği şekliyle, tevsik edilmiş diller olarak BM'nin resmi dilleri dikkate alınmaktadır.⁴³³

Taraf devletlerin hukuk düzenlerinin ortaklaştırılması (ve bu doğrultuda ulusal mahkemelerde doğrudan uygulanması) amacıyla akdedilen çok taraflı andlaşmaların, tüm tarafların resmi dilinde tevsik edilmesi yönünde bir eğilim vardır. Bu bağlamda en önemli örnek, Avrupa Birliği'dir. 1951 tarihli Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Andlaşması⁴³⁴, Fransızca olarak tek bir dilde tevsik edilmiş metne sahipken, 1957 tarihli Roma Kurucu Andlaşmaları ilk olarak dört dilde tevsik edilmiştir. Kuruluş ilkelerinden birinin çok dillilik olduğunu belirten Avrupa Birliği'nin andlaşmaları günümüzde ise 24 dilde hazırlanmaktadır.⁴³⁵

1. paragraf anlamındaki tevsik edilmiş metinler, müzakereci devletler tarafından imzalanmış, ancak geçerli sayılmayan metinler olan “*resmi metinlerden*” farklıdır. Ayrıca taraf devletler, hükûmetler ya da bir uluslararası kuruluşun bir organı tarafından hazırlanan çeviriler de “*resmi çeviri*” olarak onaylanabilir. Ancak bunlar 1 ve 3. paragraf anlamında “*eşit geçerlilik*” ve “*aynı anlam*” karinesinden yararlanamazlar. Andlaşma,

⁴³²Dörr, 2012, **a.g.k.**, 591.

⁴³³Lo, 2017, **a.g.k.**, 234.

⁴³⁴Treaty Instituting the European Coal and Steel Community; 1951. United Nations, Treaty Series, Vol. 261, p. 140.

⁴³⁵Bu diller Bulgarca, Hırvatça, Çekçe, Danca, Felemenkçe, İngilizce, Estonca, Fince, Fransızca, Almanca, Yunanca, Macarca, İrlandaca, İtalyanca, Letonca, Litvanca, Maltaca, Lehçe, Portekizce, Romence, Slovakça, Slovence, İspanyolca ve İsveççe'dir. Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community için bkz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:01958R0001-20130701>

çevirilerin yapılması halinde daha az bir geçerlilik gücüne sahip olacağını düzenlemektedir. Bu şekilde hazırlanan çeviriler dolaşıma girer ve uygulamada kullanılır. Ancak bu tür çevirilere dair herhangi bir resmi değer atfedilmesi veya onay verilmesi olasılığı yoktur.⁴³⁶

Bir andlaşmanın birden fazla tevsik edilmiş dil sureti varsa, 1. paragrafta belirtilen genel kurala göre hepsi aynı geçerliliğe sahiptir. Metnin eşitliği, andlaşmanın yorumlanmasında, metinlerin uzlaştırılması ve tarafların niyetini genel yorumlama yöntemine dayanarak tespit etmek için her türlü makul çaba gösterilmesi gerektiği anlamına gelir. UDAD tarafından uygulanmış olduğu şekliyle taslak veya müzakere diline hukuken bir öncelik tanınması, 33.maddeyle bağdaşmamaktadır.⁴³⁷

Dillerin eşitliği ve metinlerin eşit geçerliliği genel kuraldır ve aksine hüküm bulunmaması durumunda geçerlidir. Bu nedenle, andlaşmalarda aynı etkiye yönelik açık hükümlerin bulunması, sadece tarafların aksini kabul etmediklerinin doğrulanması anlamına gelir.⁴³⁸

Tevsik edilmiş metinlerin tümünün resmi anlamda eşit derecede geçerli olması, uygulamada hepsine aynı ağırlık atfedileceği anlamına gelmez. Örneğin, bir andlaşma tevsik edilmiş olan dillerden yalnızca birinde müzakere edilmiş ve taslak da bu dilde hazırlanmış olabilir. Böyle bir durumda bu metnin daha net bir şekilde anlaşılıyorsa bu metne daha fazla güvenilmesi tarafların işlerini kolaylaştıracaktır. Uluslararası Adalet Divanı, BM Şartı'nın yorumlanmasında, Fransızca ve İngilizce metinlere, diğer tevsik edilmiş metinlere göre daha büyük bir önem vermiştir. Bu eğilimin olası sebebi, anılan dillerin ikisinin de San Francisco Konferansı'nın çalışma dilleri olmasıdır. Andlaşma imzalandıktan sonra eklenen resmi dil suretleri hakkında da aynı şey söylenebilir, bu diller resmi anlamda eşit derecede tevsik edilmiş sayılabilir. Ancak uygulamalar orijinal dil metinleriyle aynı ağırlığı taşımamaktadırlar. 33. madde 4. paragraf, 32. maddeye atıfta bulunmak suretiyle bu tür hususlara olanak sağlamaktadır. Böylece andlaşmanın hazırlıklarını incelemek ve bu bağlamda andlaşmanın görüşülmesi ve taslak metnin

⁴³⁶Engelen, 2004, **a.g.k.**, 381.

⁴³⁷Dörr, 2012, **a.g.k.**, 594.

⁴³⁸Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 446.

hazırlanması esnasında tevsik edilmiş dillerden bir tanesinin kullanılmış olduğu gerçeğini dikkate alma olanağı sağlanmış olmaktadır.⁴³⁹

Eşit geçerlilik kuralı emredici bir kural değildir. Bu nedenle, 1. paragraf uyarınca, tarafların mutabakata varması halinde uygulanmayabilir. Doğal olarak, taraf devletlerin egemen iradeleri andlaşmanın hangi dillerde tevsik edileceği yanında, geçerlilik açısından kimi dillere üstünlük sağlama yönünde de kararlar alabilir. Bu doğrultuda bir anlaşmaya varılması halinde tevsik edilmiş diller bu özelliklerinden bir şey kaybetmez. Ancak, farklı dil suretleri arasında bir anlam farklılığı, yani uyumsuzluk ortaya çıkması halinde, anlamın belirlenmesinde “*üstün metin*” dikkate alınacaktır. Gerçekten de iki taraflı andlaşmalarda, anlam uyumsuzluklarının çıkması halinde üçüncü bir dil, üstün dil olarak kabul edilebilmektedir. Bu tür uygulamalara taraf devletlerin birbirinin dilini anlamamaları veya bir taraf devletin dilinin diğeri üzerinde üstünlük kurmasını engellemek gibi kaygılar rol oynamaktadır.⁴⁴⁰

Uygulamada, çok taraflı andlaşmalarda, tevsik edilmiş farklı dildeki metinler arasında bir anlam uyumsuzluğu olması halinde bir dilin diğere göre üstün tutulacağına dair hükümler mevcuttur. Örneğin Hava Seyrüseferinin Güvenliği İçin İşbirliği ile ilgili 1960 tarihli Uluslararası Sözleşme⁴⁴¹, kurucu devletlerin dillerinde akdedilmiştir; ancak üstün dil olarak Fransızca belirlenmiştir. 1978 Deniz Çevresinin Kirliliğe Karşı Korunması İşbirliği Bölgesel Sözleşmesi’nde⁴⁴² Arapça, Farsça ve İngilizce metinleri eşit şekilde tevsik edilmiştir. Bununla birlikte, andlaşmanın yorumlanmasıyla ilgili bir anlaşmazlık olması halinde, İngilizce metnin “*isteğe bağlı olarak üstün*” olacağı düzenlenmiştir.

1. paragrafında öngörülen anlaşma ilgili andlaşma metninde açıkça belirtilebileceği gibi ayrı bir metinle de hüküm altına alınabilir. Bu husus özel bir şekle bağlı değildir. Bu nedenle taraflar arasındaki yazılı olmayan anlaşmalar, andlaşmanın tüm taraflarının anlaşmaya katılmaları şartıyla, bu cümlenin kapsamı içindedir. 33. madde paragraf 1, bu tür andlaşmaları, anlamlarda uyumsuzluk olması halinde, tek bir dilin geçerli sayılacağı

⁴³⁹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 594.

⁴⁴⁰Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 448.

⁴⁴¹International Convention Relating to Co-operation for the Safety of Air Navigation, 1960, 478 UNTS 371.

⁴⁴²Kuwait Regional Convention for co-operation on the protection of the marine environment from pollution. Concluded at Kuwait on 24 April 1978, 1140 UNTS p.155.

düzenlemesiyle sınırlamıştır. Bununla birlikte, paragraf 1, ikinci bölümde yer alan kuralın yedek hüküm olduğu da ileri sürülebilir. Burada bahsi geçen andlaşma tarafların egemen iradelerinin beyan edilmesinden başka bir şey değildir. Devletlerin egemen iradeleri bu hükümle sınırlanmayacaktır. Bu nedenle, taraflar sözleşmenin farklı dildeki suretlerinden bir tanesine, aralarında anlaşmak suretiyle, üstünlük tanıyabilirler veya geçerli olacak metne ilişkin farklı koşullara bağlı olarak farklı düzenlemelere gidebilirler. Örneğin taraflar, bazı dillerdeki metinlerin bazı taraflar arasında ve başka metinlerin ise başka taraflar arasında geçerli olmasını kararlaştırabilirler. Ayrıca taraflar, farklı metinler arasında önemli bir anlam uyumsuzluğu doğmasa bile, herhangi bir dildeki suretin üstün tutulacağını düzenleyebilirler. Bundan başka taraflar tevsik edilmiş diller arasında bulunmayan bir dilde hazırlanmış metnin de yorumlamada kullanmak üzere üstün olmasını kararlaştırabilirler.⁴⁴³

33. maddenin 1. paragrafı, üstün tutulması kararlaştırılan suretin yorum sürecinin hangi aşamasında geçerli olacağı sorusuna cevap vermemektedir. Acaba üstün tutulacak metin otomatik olarak mı uygulanacaktır? Bu durumda diğer tevsik edilmiş suretler dikkate alınmayacaktır. Yoksa ilk olarak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. maddesinde yer alan genel kurala başvurduktan sonra bir “uyuşmazlığın” varlığını mı tespit etmek gerekecektir? Uluslararası Hukuk Komisyonu, bu konuda belirli bir uluslararası uygulama olmadığı için bu konuya dair kesin bir düzenleme koymaktan açıkça çekinmiştir. İkinci olasılık, çok dilli andlaşmaları andlaşmaların yorumu açısından özel bir durum olarak kabul eden 33. maddenin yaklaşımına daha uygundur. Bu da bir andlaşmanın yorumlanmasının, tüm farklı anlamlara, ilkelere ve araçlara rağmen, 31. ve 32. maddelerde Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde belirtilen ortak kurallar bütününe izleyen birleşik ama tek bir işlem olmasıyla da uyum halindedir. Üstün olarak kabul edilen bir dilin üstün tutulması işleminin gerçekleşmesi de ancak söz konusu andlaşmanın yorumunun gündeme gelmesiyle söz konusudur. Bir dilin üstün tutulacağı anlaşma ile kararlaştırılırsa bu kararın etkisi de ancak yorum sürecinde ortaya çıkacaktır.⁴⁴⁴

⁴⁴³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 596; Engelen, 2004, **a.g.k.**, 383.

⁴⁴⁴Dörr, 2012, **a.g.k.**, 596.

3.2.3.2. Diğer suretler

33. maddenin 2. paragrafına göre, metnin tevsik edildiği dillerden başka bir dildeki bir andlaşma sureti, ancak andlaşmanın öngörmesi veya tarafların kabul etmesi halinde geçerli bir metin telakki edilecektir.

2. paragraf ilkenin diğer boyutuna değinmek suretiyle 1. paragrafı tamamlamaktadır. Bu düzenleme aynı zamanda, 1. paragrafın uygulandığı alanın genişletilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu arada, 2. paragrafta “*suret*” sözcüğünün kullanılması, Viyana Sözleşmesi’nin bu terimi, taraflarca tevsik edilen dillerden başka diller için kullandığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, uluslararası uygulamalar bu noktada oldukça çeşitlilik arz etmektedir.⁴⁴⁵

Öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, bir andlaşmanın tevsik edilmiş olanlar dışındaki suretleri kural olarak geçerli değildir ve çok dilli bir andlaşmanın yorumlanmasında dikkate alınmaz. Bu nedenle, tevsik edilmiş ve edilmemiş metinleri uzlaştırmaya çalışmak gereksizdir. Bu tevsik edilmemiş metinler, “*resmi*” metin veya “*resmi çeviri*” olarak adlandırılabilir, ancak bu tür metinler 33’üncü madde bağlamında herhangi bir resmîlik özelliğine sahip değildir.⁴⁴⁶

İkinci olarak 2. paragraf, tevsik edilmemiş metinlerin geçerliliklerine ilişkin genel kurala istisna olarak tarafların iradesine atıf yapmaktadır. Bu düzenleme, uygulamada, andlaşmanın akdedildiği tarihte taraflarca tevsik edilmiş olanlar dışında, bir andlaşma metninin tevsik edilmiş sayılabileceğini öngörmektedir. Tarafların bu yöndeki niyeti, andlaşma metninde veya ayrı bir metinle açıkça ifade edilmiş olmalıdır. Andlaşmada açıkça belirtildiği şekliyle diğer dil suretlerinin sonradan tevsik edilebilme imkânının da 2. paragraf anlamında düşünülmesi gereken durumlar olduğu da ileri sürülebilir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵Engelen, 2004, **a.g.k.**, 385.

⁴⁴⁶Dörr, 2012, **a.g.k.**, 597.

⁴⁴⁷Lo, 2017, **a.g.k.**, 238; Villiger, **a.g.k.**, 38.

3.2.3.3. Aynı anlam karinesi

33. maddenin 3. paragrafına göre, andlaşma hükümlerinin her bir geçerli metinde aynı manayı taşıdığı farz edilir. 3. paragrafta belirtilen aynı anlam varsayımı, paragraf 1'deki metinlerin eşitliği ilkesiyle ve bu ilkenin uygulanmasıyla ilgilidir. Bu tarafların tek bir niyeti olan tek bir andlaşmanın varlığına işaret eden uluslararası andlaşma kavramının bir sonucudur. Bu düzenleme, tevsik edilmiş bir dilin diğeri yerine tercih edilmeden önce ortak bir anlam bulmak için her türlü çaba gösterilmesini zorunlu tutmaktadır.⁴⁴⁸

Bu hükümlerle, tevsik edilmiş metinlerin karşılaştırılması, andlaşmanın sözel yorumunun bir unsuru haline getirilmiştir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. maddesinin 1. paragrafı gereğince, bir andlaşmadaki ifadelerin olağan anlamını arayan kişi, bütün tevsik edilmiş dil suretlerindeki ifadeleri değerlendirmeli ve 4. paragrafta ifade edildiği gibi, bunları karşılaştırmalıdır.

DTÖ Temyiz Organı *Softwood Lumber IV Davası*'nda şu ifadeyi kullanmıştır:

*“Andlaşmayı yorumlayan kişinin, tevsik edilmiş tüm dillerde kullanıldığı şekliyle, andlaşmanın tüm hususlarına eş zamanlı olarak etki edecek bir anlamı araması gerekir”.*⁴⁴⁹

İkiden fazla dilde akdedilmiş olan andlaşmalarda tüm tevsik edilmiş dillerin dikkate alınması uygulamada zorluk yaratacağından, Uluslararası Hukuk Komisyonu böyle bir şartı 33. maddeye dahil etmekten kaçınmış ve onun yerine eşit anlam karinesini tercih etmiştir. Bu, genellikle, yorum yapan kişinin farklı dillerde anlam farkı ortaya çıkmadığı müddetçe yalnızca bir veya iki tevsik edilmiş dille çalışmasına olanak sağlamaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, *Kasikili / Sedudu Adası Davası*'nda, 3. paragrafta istinaden, özellikle de tarafların *“bu konuda herhangi bir görüş farklılığı belirtmediği”* de dikkate alındığında *“centre of the main channel”* ve *“Thalweg des Hauptlaufes”* terimlerinin aynı anlamı taşıdıkları kararına varmıştır.⁴⁵⁰

Uluslararası Adalet Divanı, Gürcistan ile Rusya arasındaki Irk Ayrımcılığı Davası'nda andlaşmanın Fransızca metnini esas alarak anlamını belirlemiştir. Divan'a

⁴⁴⁸Engelen, 2004, **a.g.k.**, 386; Metin, 2008, **a.g.k.**, 93.

⁴⁴⁹WTO Appellate Body United States- Final Countervailing Duty Determination with Respect to Certain Softwood Lumber from Canada WT/DS257/AB/R (2004), para 59.

⁴⁵⁰Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), Judgement, ICJ Reports 1999, p. 1045, para 25.

göre, Fransızca suretin sözel yorumu Divan'ın tercih ettiği yoruma, İngilizce'ye oranla, daha yakındır. Divan'a göre “*CERD'in diğer üç tevsik edilmiş metni, yani Çince, Rusça ve İspanyolca metinleri, bu yorumla çelişmemektedir.*”⁴⁵¹

Bununla birlikte, karşılaştırma sonucunda anlam bakımından bir görüş ayrılığı ortaya çıkarsa, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31 ve 32'de düzenlenen tüm diğer yorum yöntemlerine başvurulmalıdır. Bu süreç farklı anlamların uzlaştırılmasından önceki aşamayı oluşturacak bir şekilde, bu iki maddenin uygulanması gerektiğini açıkça düzenleyen 4. paragraf tarafından ifade edilmektedir. Bu bağlamda, andlaşmanın daha sonra tevsik edilmiş metin haline gelen dillerden birinde hazırlanmış olması, hazırlık çalışmalarının bir parçası olarak rol oynayabilir. Böylece, bu metin de Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 32. maddede bahsi geçen tamamlayıcı yorum araçlarına dönüşebilir. Artık şekli olarak kabul edilmese de bir andlaşmanın hazırlanma veya müzakere dili de andlaşmaların yorumlanmasında dolaylı olarak bir etkiye bulunmaktadır. Bazen, müzakere dili olarak tevsik edilmiş dillerden birinin fiilen önceliğe sahip olacağı, andlaşma metninde belirtilebilmektedir.⁴⁵²

3. paragraf, andlaşma hükümlerinin her bir geçerli metinde aynı anlamı taşıdığına farz edileceğini öngörmektedir. Sonra da, bir metnin önceliği konusunda tarafların anlaşması durumu hariç, metinler arasında bir anlam farkı varsa, metni en iyi uzlaştıran anlamın benimseneceğini eklemektedir. Bu hükümler metinlerin eşitliği ilkesini gerçekleştirmektedir. 33. maddenin 3. paragrafında öngörülen karine, farklı dillerde tevsik edilmiş metinlerin kıyaslanarak, aralarında bir anlam farkı ortaya çıkması halinde çürütülmüş sayılır. Bu durumda 4. paragraf geçerlidir. İki veya daha fazla tevsik edilmiş dil arasında anlam uyumsuzluğu meydana gelmesi halinde, 3. paragraf artık uygulanmaz ve yerini 4. paragrafa bırakır. Ayrıca bu durumda tüm tevsik edilmiş metinlerdeki sözcükleri analiz etmeye gerek yoktur.⁴⁵³

⁴⁵¹Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v Russian Federation) (Preliminary Objections), 1 April 2011, paras 135.

⁴⁵²Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 367; Villiger, **a.g.k.**, 39.

⁴⁵³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 599.

3.2.3.4. Farklı anlamların uzlaştırılması

33. maddenin 4. paragrafına göre, birinci paragrafta göre belirli bir metnin üstün tutulduğu durumlar saklı kalmak üzere, geçerli metinler arasında yapılan bir karşılaştırma, 31. ve 32. maddelerin uygulanmasının ortadan kaldırmadığı bir mana farkı ortaya koyarsa, andlaşmanın konu ve amacı göz önünde tutulduğunda metni en iyi uzlaştıran mana benimsenecektir.

Buna göre 4. paragraf, çok dilli sözleşmeleri yorumlama sürecinde iki ilave adım düzenlemektedir. Birincisi, yorum yapan kişinin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. ve 32. maddelerini uygulayarak, andlaşmanın farklı tevsik edilmiş dilleri arasında anlam uyumsuzluğu olduğunu tespit etmesidir. Bu şekilde, yorum yapan kişi 3. paragraftaki aynı anlam karinesini çürütmüş olacaktır. Yorum, bütün tevsik edilmiş metinlerin özdeş anlamını teyit etmek için vardır. Ancak madde 33, aksine bir sonuca varılmasını yasaklamaz. Dolayısıyla farklı dillerdeki metinler arasında anlam farklılığı bulunuyorsa bunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda 31. ve 31. maddelere atıfta bulunan bu düzenleme, tevsik edilmiş metinlerin karşılaştırılması işleminin çok dilli andlaşmaların yorumlanmasının bir parçası ve aşaması olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵⁴ Yani 4. paragrafta göre önce metinler arasındaki anlam farklılığı ortaya çıkarılmalı, daha sonra bunları en iyi biçimde uzlaştıran anlam bulunmaya çalışılmalıdır.

Eğer yorum yapan kişi tüm tevsik edilmiş metinlerin özdeş anlamını saptama amacına ulaşamazsa (bu olasılık, dillerden birinde olağan anlama ya da andlaşmanın bağlamına aykırılık olmasından kaynaklanabilir), 4. paragraf, ikinci adım olarak yorum yapan kişiye andlaşmanın konu ve amacı ışığında, farklı anlamları uzlaştırma yetkisi vermektedir. Bu aşamada yorum sadece tüm tevsik edilmiş metinlerin eşitliği ilkesinden ayrılmakla kalmaz, aynı zamanda 31. madde 1. paragraftaki genel yorum kuralından da ayrılır. Artık burada bir andlaşmanın amacı diğerleriyle aynı önem derecesine sahip olan yorumlama yöntemlerinden birisi haline gelmiştir. Bu nedenle, 4. paragraftan anlaşıldığı gibi, bu aşamaya ulaşıldıktan sonra yorum yapan kişi, söz konusu andlaşma maddesinin mantıklı bir anlamını bulma konusunda amaçsal bir yaklaşımı benimseme noktasında daha fazla özgürlüğe sahiptir. Dolayısıyla andlaşmanın konu ve amacı göz önünde

⁴⁵⁴Lo, 2017, a.g.k., 239.

tutulduğunda metni en iyi uzlaştıran anlamı benimsemesi doğrultusunda yorum yapan kişiye yol göstermektedir.⁴⁵⁵

Fakat burada yorum yapan kişiye geniş bir takdir alanı bırakılmasının yanında, yorum faaliyetinin de çok net bir şekilde planlanmadığını ifade etmek gerekmektedir. “Uzlaştırma” ifadesi, anlamın nasıl bulunacağına ya da ne şekilde saptanacağına dair bir tanımlamada bulunmamaktadır. Bu nedenle bu belirsizlik “en iyi şekilde” ifadesiyle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bu da yorum yapan kişinin sahip olduğu takdir yetkisine işaret etmektedir. Yorum yapan kişiden beklenen andlaşmanın bağlamı ve lafzı çerçevesinde makul bir çözüm sunmasıdır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31. madde 1. paragrafa göre bu noktada iyi niyet kuralları uygulanacaktır.⁴⁵⁶

Daimî Divan, Mavrommatis Davası’nda, Filistin’in Mandasıyla ilgili olarak daha geniş bir yoruma açık olan Fransız metni karşısında daha kısıtlayıcı bir anlam içeren İngilizce metinle karşı karşıya kalındığı zaman soruna açıkça değinmek zorunda kalmıştır. Uluslararası Daimî Adalet Divanı, Mavrommatis Filistin İmtiyazları Davası’nda şunları söylemiştir:

“...birinin diğerine göre daha ilgili görüldüğü ve aynı etkiye sahip iki suretin bulunması durumunda Divan, tarafların ortak niyetleriyle uyum içinde olacak biçimde, her iki suret arasında uyum sağlamak için sınırlı bir yorum kabul etmelidir. Bu şüphesiz, tarafların ortak niyetine de uygundur. Mevcut olayda, bu karar özenle uygulanmıştır çünkü sorun Filistin mandatörü olarak Büyük Britanya’nın sorumluluklarıyla ilgili bir belgeyle ilgilidir ve muhtemelen orijinal taslak İngilizce yapılmıştır.”⁴⁵⁷

Buna göre, Mavrommatis Davası metinleri uzlaştırma görüşlerine büyük bir destek verirken, birden çok dildeki metinler arasında belirsizlik bulunması durumunda sınırlayıcı yorumun yapılması hakkında genel bir kural konulmamıştır.⁴⁵⁸

Görüş ayrılığının bulunduğu durumlarda belli bir metne öncelik veren hükümlerin uygulanması, yorumda hangi hükümlerin uygulanacağı noktasında bir probleme yol açmaktadır. Metinlerin kelimeleri arasında çok küçük bir fark olsa bile asıl metin

⁴⁵⁵Dörr, 2012, **a.g.k.**, 600; Villiger, **a.g.k.**, 456.

⁴⁵⁶Gardiner, 2015, **a.g.k.**, 365.

⁴⁵⁷The Mavrommatis Jerusalem Concessions (1924) PCIJ Ser A No 2, p. 19.

⁴⁵⁸UHK Şerhi, 1966, **a.g.k.**, 225-226, p.8.

otomatik olarak uygulamaya konacak mıdır? Yoksa “görüş ayrılığı” durumunun olduğuna karar vermeden önce yorumun normal araçlarına başvurarak metinleri uzlaştırmaya mı çalışılacaktır? Uluslararası mahkemelerin kararları bu problemin çözümüne kesin olmayan bir ışık tutmaktadır. Neuilly Andlaşması’nın Yorumlanması Hakkındaki Dava’da Daimî Divan’ın yaptığı gibi, bazen mahkemeler, resmi metinler arasında görüş ayrılığı olup olmadığını incelemeyen basitçe, geçerli metni uygulamaktadırlar. Bazen mahkeme, tarafların niyetlerini bulmak için farklı metinler arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Sorun tarafların bu maddeyi koymaktaki niyetleri ile ilgilidir ve Komisyon yorumun genel kurallarına göre bir formülle sorunu çözmeye çalışmanın uygun olacağından şüphe duymuştur. Buna göre Komisyon, böyle bir hüküm içeren andlaşmalar için 1. paragrafta genel bir kayıt koymanın yeterli olacağını kabul eder.⁴⁵⁹

Uygulamada 4. paragrafın açıkça uygulandığı örnekler nadirdir. Bilinen bir örnek, Divan Statüsü’nün 41. maddesi uyarınca kabul edilen geçici önlemlerin bağlayıcı olup olmadığını incelemesi istenen Uluslararası Adalet Divanı önündeki LaGrand Davası’dır. Divan:

“Statü’nün eşit derecede geçerli suretleri arasında farklılık olması durumunda, ne Statü ne de Şart nasıl ilerleneceğini gösterir. Taraflar arasında bu konuda bir mutabakata varılmaması durumunda, Divan’a göre yine uluslararası örf ve adet hukukunu yansıtan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 33. maddesinin 4. paragrafına atıfta bulunulması uygun olacaktır... Bu nedenle Divan, Statü’nün konu ve amacını 41. maddenin bağlamıyla birlikte değerlendirecektir.”

diyerek bu davada 41. maddenin aynı derecede tevsik edilmiş olan Fransızca ve İngilizce suretleri arasında bir uyuşmazlık bulunduğu tespit etmiş ve Viyana Sözleşmesi’nin 33. madde 4. paragrafına atıf yapmıştır. Divan, uluslararası uyuşmazlıkların adil bir şekilde çözülmesi şeklinde özetlenebilecek Statü’nün konu ve amacı doğrultusunda; geçici önlemlere dair yetkilerin bağlayıcı olmasını gerektiği sonucuna varmıştır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹UHK Şerhi, 1966, a.g.k., 224, p.4.

⁴⁶⁰LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, ICJ Reports 2001, para 101. Ayrıca bkz: G.E. Şimşek, LaGrand Davası, *Milletlerarası Adalet Divanı kararları* (Ed: A.N. Tütüncü vd.) İstanbul: Beta. s. 169-186.

33. madde 4. paragrafta düzenlenen durum, farklı dillere saygı duyan fakat anlam farklılıklarının en iyi şekilde uzlaştırılmasına yönelik bir yorum yaklaşımını hedeflemektedir. Ancak uygulamanın, farklı diller arasında bir dilin içerdiği anlamının tercih edilmesi yönünde olduğu gözlenmektedir.⁴⁶¹

Ayrıca 4. paragraf yorum yapan kişiye geniş bir takdir yetkisi vermiş olmasına rağmen, yorum yapan kişinin görevi sadece yorumlamakla sınırlı olup anlaşmanın dönüştürülmesi değildir. Yorum yapan kişinin özgürlüğü, iyi niyet kuralı ve farklı tevsik edilmiş metinlerin lafzıyla sınırlanmıştır. Bu nedenle 4. paragraf kapsamında kabul edilen anlamın bu sınırlar çerçevesinde saptanmış olması gerekir.⁴⁶²

Son olarak, 4. paragrafa göre “uzlaştırma”, eşit derecede tevsik edilmiş metinlerin karşılaştırılmasına dayandığından, tarafların anlaşarak eşitlik kuralından vazgeçmesi halinde bu düzenleme uygulama alanı bulmaz. Birinci paragraftaki istisna tam da bunu düzenlemektedir.⁴⁶³

⁴⁶¹Dörr, 2012, **a.g.k.**, 600.

⁴⁶²Lo, 2017, **a.g.k.**, 241.

⁴⁶³Dörr, 2012, **a.g.k.**, 601.

SONUÇ

Hukuki uyuşmazlıkların çoğunun temelinde yorum sorunları yatmaktadır. Uluslararası hukukun asli kaynaklarından olan andlaşmaların uygulanması aşamasında da en temel sorunlardan birini yorum konusu oluşturmaktadır. Öyle ki Uluslararası Adalet Divanı'nın 2000-2022 yılları arasında 69'u dava ve 4'ü danışma görüşü olmak üzere verdiği toplam 79 kararı incelediğimizde, bunlardan sadece 12 kararda yorum konusuna değinilmediğini gördük. Yorum sorunlarının incelendiği toplam 67 kararın 36'sında ise Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne atıf yapıldığını tespit ettik.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin önemi de buradan gelmektedir. Andlaşmalar hukuku hakkında var olan örf ve âdet kurallarının kodlaştırıldığı ve tedrici bazı unsurları da barındıran 1969 Viyana Sözleşmesi uluslararası alanda “*yorum kurallarının düzenlendiği tek andlaşma*” olma özelliğini taşımaktadır.

Kanaatimizce Viyana Sözleşmesi'nde yorum kurallarının düzenlenmiş olması, hukuki kesinlik ilkesinin hayata geçirilebilmesi açısından önemlidir. Çünkü her andlaşma uygulanmak üzere akdedilir ve uygulanabilmesi için de yorumlanması gerekmektedir. İşte bu yorum işleminin hangi usulle yapılacağıın bilinin olması hukuki kesinliği sağlayacaktır. Bizim çalışmamızın temel hedefi de Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenen yorum kurallarının kapsamını detaylıca belirlemek ve bu kuralların yargı organlarınca nasıl uygulandığını tespit edebilmektir. Böylece günümüzde uluslararası hukukun en önemli kaynağı konumunda olan andlaşmaların doğru biçimde yorumlanmasına ve uygulanmasına ufak da olsa bir katkı sağlamış oluruz.

Viyana Sözleşmesi, var olan örf ve âdet hukuku kurallarını kodifiye ettiği gibi, Sözleşme'nin kabulünün üzerinden yarım asırdan fazla bir süre geçmiştir. Yani zaten örf ve âdet kuralı niteliğinde olan bu kuralların uygulanması, uluslararası alanda yerleşmiştir. Dolayısıyla özellikle Sözleşme'nin kabulünden sonra yapılan andlaşmaların kaleme alınırken, mevcut yorum kurallarının da göz önünde bulundurulduğunu, andlaşmanın tasarımının buna göre yapıldığını düşünebiliriz. Örneğin andlaşmanın konu ve amacının önsözde belirtilmesi, eklerin de bağlama olması nedeniyle bazı teknik konuların andlaşmanın ana metninde değil de eklerinde düzenlenmesi gibi durumlar, yorum kurallarının belirli olmasından faydalanmaktadır.

Uluslararası andlaşmaların çoğu yeterince açık olmayan metinlerdir. Çünkü andlaşmalar genellikle uzun görüşmeler ve karşılıklı ödünler neticesinde hazırlanırlar. Bu nedenle de mümkün olduğunca çok devletin onayını alabilmek için, andlaşma metinlerinde açık olmayan ve birden çok anlama gelebilecek ifadeler kullanılabilir. Ayrıca andlaşmalar dünya görüşleri farklı devletlerin çıkarlarını uzlaştırmaya çalışan metinler olduklarından, taraflar kendi açılarından bakarak farklı yorumlar da yapılabilir. Andlaşmaların uygulanmasından kaynaklanan sorunların çoğu, yorum kural ve ilkelerinde bir uzlaşının olmamasından kaynaklanmaktadır.

Uluslararası hukukta yorum meselesi genellikle andlaşmalar bağlamında ele alınmaktadır. Ancak andlaşmaların yorumlanmasında yararlanılan ilke ve tekniklerden, genel olarak bütün uluslararası hukuk kurallarının yorumlanmasında, tabii ki bu kuralların özellikleri de göz önünde bulundurularak, yararlanılabilir olması yorum kurallarının önemini artırmaktadır.

Her andlaşma yorumlamaya ihtiyaç duyar ve yoruma açıktır. Maddelerinin kapsamı ve anlamı açık ve anlaşılır görünse bile, bu kanıya varma da başlı başına bir yorumlama işleminin sonucudur. Yorum yapmadaki amaçlardan bahsetmek gerekirse ilk olarak, bir belgenin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında bir andlaşma olup olmadığını saptayabilmek için yorum yapmak gerekmektedir. Örneğin ifade edilen ortak iradenin, taraflarca bağlayıcı olmasının amaçlanıp amaçlanmadığı, ancak yorum faaliyeti sonucunda belirlenebilir. İkinci olarak, bir andlaşmanın kapsamı yani hükümlerinin kim için, hangi durumlarda ve hangi zaman aralığı içinde geçerli olduğu yorum kuralları uygulanarak tespit edilebilir. Üçüncü olarak, andlaşma taraflarının hakları ve borçları, yorumlama ile belirlenebilir. Son olarak da andlaşma hükümlerinin andlaşma taraflarının kendi hukuk düzenlerinde doğrudan uygulanmaya uygun olup olmadığı da yorum kuralları sayesinde saptanabilir.

Uluslararası hukuk açısından andlaşmalar yorumlanırken dört yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki tarafların niyetlerinin gerçek ifadesi olan andlaşmanın metnine öncelik verir. “*Objektif yorum*” olarak adlandırılan bu yöntem mevcut andlaşma metnini merkeze alır ve kullanılan kelimelerin analizine vurgu yapar. İkinci yöntem andlaşmayı kabul eden tarafların niyetine vurgu yapar ve “*sübjektif yorum*” olarak adlandırılır. Bu yöntemde andlaşma metninden farklı bir unsur olarak tarafların

niyetlerinin araştırılıp bulunması hedeflenmektedir. “*Teleolojik yorum*” olarak adlandırılan üçüncü yaklaşım ise ve herhangi bir andlaşma hükmünü değerlendirirken her şeyden önce andlaşmanın konu ve amacına ağırlık verir. Dördüncü yaklaşım, yorumlanacak kelime veya metnin yer aldığı bağlam açısından anlamlandırılmasına dayanır ve “*sistemik yorum*” olarak adlandırılır. Aslında, her yaklaşım diğerlerini tamamlayıcı olarak dikkate alır ve birbirleriyle örtüşürler. Aralarındaki fark, bir öğeyi diğerine göre daha fazla vurgulamalarıdır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31 ila 33. maddelerinin çeşitli açılardan dört yaklaşıma da yer verdiği görülmektedir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin bakış açısından, hiçbir yaklaşım andlaşma yorumu için tek başına yeterli değildir. Bu nedenle, metin, bağlam, konu ve amaç unsurları birlikte kullanılır.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31 ila 33. maddelerinde düzenlenen yorum kuralları, andlaşmanın türü ve konusu ne olursa olsun bütün andlaşmalara uygulanır. Bu sözleşme, mevcut örf ve âdet hukuku kurallarının yanı sıra, bazı gelişmeci unsurları da içermektedir. Bu unsurlar arasında, andlaşmaların yorumu konusu da yer almaktadır. Birleşmiş Milletler’in Uluslararası Hukuk Komisyonu’nu özellikle andlaşmalar hukukunun kodlaştırılması konusunda yetkilendirme amacı, uluslararası hukukun kesinliğini sağlamaktır. Bu da esas olarak andlaşmaların yorumu kurallarının kesinliğine bağlıdır.

Viyana Sözleşmesi’nin 31. maddesinde dikkat çeken ilk husus, birden fazla ilkenin tek bir kural altında bir araya getirilmiş olduğudur. 31. madde dört ayrı ilke ihtiva etmektedir. Bunlardan ilki iyi niyet ilkesidir. İyi niyet ilkesi andlaşmalar hukukunun temelini oluşturur ve andlaşmaların sadece uygulanmasında değil yorumlanmasında da son derece önemlidir. “*İyi niyetle yorum*” ilkesi doğrudan *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesine dayanmaktadır. İkinci ilke metne bağlı yaklaşımın sonucudur; yorum yapılırken andlaşmada kullanılan terimlerin özel değil, olağan anlamına başvurulmasını öngörür. Üçüncü ilkeye göre ise bir andlaşmanın olağan anlamı soyut şeylerde değil de andlaşmanın bütünü içinde konu ve amacına göre belirlenmelidir. Son olarak da andlaşma bağlantılarının göz önünde tutulması gerekmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu yorum hakkında kesin kurallar koymaktan kaçınmış ve zorunlu olmaktan ziyade ihtiyari nitelikte bazı genel kurallar koymakla yetinmiştir.

31. madde 1. paragrafında belirtilen genel yorum kuralı, sözel yorum yöntemini esas alır, buna göre de andlaşma metninin tarafların amaçlarını yansıttığı varsayılır. Andlaşmada tarafların ne demek istediğini anlamak için, öncelikle metnin sözlerine bakılır. Bu nedenle, yorumlama sürecinin başlangıç noktası, andlaşma metninin olağan anlamını yani standart, sıradan, normal ya da geleneksel anlamı bulmaktır.

Viyana Sözleşmesi, bir andlaşmanın terimlerinin “olağan anlamı” ifadesi ile, etimoloji ilkeleri uygulanarak terimlere atfedilebilecek anlamın aksine, bu terimlere geleneksel dilde atfedilen anlama atıfta bulunur. Andlaşma terimlerinin olağan anlamını tespit etmek için farklı yollar vardır. Bunlardan biri, andlaşmayı yorumlayan kişinin bireysel bilgi ve kavrayışına dayanmaktır. Andlaşma terimlerinin olağan anlamını bulmak için başka bir yöntem, aynı terimin başka bir andlaşmada var olan tanımını veya kullanımına bakmaktır. Bu yöntemlerin yanı sıra, en sık başvurulan yöntem ise terimlerin sözlük tanımlarına bakmaktır. Ayrıca yorum yapılırken aranan olağan anlam, andlaşmanın akdedildiği tarihte kullanılan anlam olmak zorunda değildir. Bu sorun, tarafların niyetlerine bağlı olarak iyi niyet çerçevesinde çözülmelidir.

Olağan anlamın aranması ilkesi, uluslararası yargı kararlarının değişmez ilkesi haline gelmiştir. Bununla birlikte, bir andlaşmanın taraflarının bir terime özel bir anlam verdikleri saptanıyorsa o zaman bu terimi bu özel anlamıyla değerlendirmek gerekmektedir. Bir terimin özel anlam taşıdığını iddia eden taraf, iddiasını ispat etmekle yükümlüdür; aksi takdirde terimin olağan anlamıyla yorumlanması yoluna gidilecektir.

Andlaşmanın bağlamı, esasen sistematik yorum yönteminin bir uygulamasıdır. Andlaşma metni, birbiriyle bağlantısı olmayan cümleler dizisi olarak değil, tutarlı bir bütün olarak düşünülür. Bu ilke sayesinde hukuki terimlerin her yerde aynı anlama gelecek biçimde kullanılması ve hukuki kesinlik ilkesinin hayata geçmesi sağlanmış olur. Bir andlaşma yorumlanırken andlaşmanın metni ile beraber önsöz ve ekler; andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak yapılan bir anlaşma; bir veya daha fazla tarafça yapılan ve diğerleri tarafından andlaşmayla ilgili olarak kabul edilen bir belge; andlaşmanın yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin sonraki bir anlaşma; sonraki uygulama ve uluslararası hukuk kuralları beraber değerlendirilmelidir.

Andlaşmanın bütünü, girişini ve eklerini içine alan metne dahili bağlam diyebiliriz. 31. maddenin 2. paragrafının (a) ve (b) bentlerinde bahsedilen belgeler ise andlaşmanın harici bağlamını oluşturur ve andlaşmanın dâhili parçaları değildir. 31. madde 2. paragraf (a) bendi, eğer andlaşmanın akdedilmesiyle bağlantılı olarak tüm taraflar arasında yapılmışlarsa “*andlaşmalarla ilgili anlaşmalar*”ı “*bağlam*” olarak tanımlamaktadır. Ancak, yaygın andlaşma uygulamalarında bu tip “*anlaşmalar*” genelde nihai senetler, imza protokolleri, uzlaşmalar, yorumlar ya da açıklayıcı raporlar şeklinde olur ki bunlar andlaşma metnini hazırlayan hükümet yetkililerince hazırlanır ve andlaşma ile aynı anda kabul edilir. 31. madde 2. paragraf (b) bendi, tüm taraflarca kabul edilen *andlaşmayla ilgili anlaşmaları* düzenlemektedir. Bunlar tarafların, andlaşmanın imzalanmasından önce yaptıkları anlaşmalar olabilir, ancak ayrıca bir devletin andlaşmaya katıldığı anda sunduğu yorum beyanları da olabilir.

Andlaşmanın akdedilmesinden sonra bir hükümün nasıl yorumlanacağına dair yapılan bir anlaşma da geçerli bir yorum aracıdır ve yorum için andlaşmayla birlikte dikkate alınmalıdır. 31. maddenin 3 (a) paragrafı uyarınca otantik bir yorum aracı olarak sonraki anlaşma, taraflar arasında bir andlaşmanın akdedilmesinden sonra andlaşmanın yorumlanması veya hükümlerinin uygulanmasına ilişkin olarak varılan bir anlaşmadır.

Andlaşmanın uygulanmasıyla ilgili sonraki uygulamaların önemi, andlaşmayı tarafların nasıl anladığını gösteren objektif bir delil olmasından kaynaklanmaktadır. 31. maddenin 3 (b) paragrafı uyarınca otantik bir yorum aracı olarak sonraki uygulama, bir andlaşmanın imzalanmasından sonra, tarafların andlaşmanın yorumlanmasına ilişkin mutabakatını tesis eden bir andlaşmanın uygulanmasını içerir. Kural olarak, andlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak tarafların herhangi bir eylemi ya da eylemsizliğinin gözünde bulundurulması gerekecektir. 31. ve 32. maddeler uyarınca sonraki uygulama, yürütme, yasama, yargı veya diğer işlevlerini yerine getirirken bir andlaşmanın uygulanmasında bir tarafın herhangi bir davranışını içerebilir.

Sonraki uygulamaların yorum aşamasındaki değeri, bunların ne ölçüde uyumlu, yaygın ve tutarlı olduklarına, yani ne ölçüde belirgin bir davranış biçimi oluşturduklarına bağlıdır. Tarafların bu tutarlı uygulamaları zamanla yeni örf ve âdet hukuku kurallarının ortaya çıkmasına da neden olabilir. Sonraki uygulamalar neticesinde ortaya çıkan bu kurallara “*andlaşma altında gelişen örf ve âdet kuralları*” adı verilir.

Viyana Sözleşmesi 31 (3) (c), bağlamla beraber göz önüne alınması gereken bir diğer unsurdan bahsetmektedir: “*Taraflar arasındaki ilişkilerde uluslararası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı*”. Bu unsur yorumlanacak andlaşmanın terimlerine verilecek olağan anlamın, andlaşmanın akdedildiği esnada var olan uluslararası hukuk kurallarına göre belirlenmesi gerektiğini düzenlemektedir. Bu kuralların andlaşmanın diğer kısımları ile bir ilişkisinin olması aranmaz, sadece belli terimlerin yorumlanmasına yardımcı olmaları gerekir. 31. maddenin 3. paragrafının (c) bendinde belirtilen yorum yaklaşımı, uluslararası hukuk düzenini tek bir sistem olarak görür ve bu açıdan sonuçlar çıkarmaya izin verir. Bu nedenle uluslararası hukukun parçalanmasının etkilerini azaltma araçlarından biri olma yönünde büyük bir potansiyeli vardır.

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesinin 1. paragrafı, yorum yaparken dikkat edilecek unsurların arasında andlaşmanın konu ve amacını da saymaktadır. Konu ve amaç ifadesinin, genel olarak andlaşmanın ulaşmak istediği nihai hedefi belirttiğini ifade edebiliriz. Amacın belirlenmesi için önce somut olayda uygulanabilir olan normun amacının araştırılması, sonra da normun içinde bulunduğu daha büyük bağlamın yani tüm metnin amacının belirlenmesi gerekir.

Bir andlaşmada, andlaşmanın konu ve amacının bulunabileceği çeşitli bölümler bulunmaktadır. Öncelikle bir andlaşmanın konu ve amacı, bir andlaşmanın önsözünden bulunabilir. Andlaşmayı hazırlayanların andlaşmanın konu ve amacını andlaşmanın ilk maddesinde veya diğer maddelerinde ana metne dahil etmeleri de mümkündür. Ayrıca, andlaşmanın başlığına başvurmak da yardımcı olabilir. Bunların yanında bir andlaşmanın konu ve amacı, ana metindeki bir andlaşma hükmünden veya yorumlanan andlaşmanın bazı genel kurallarından çıkartılabilecektir. Ancak, genel olarak, konu ve amacı belirlemek için tüm andlaşmanın değerlendirilmesi gereklidir.

İyi niyet ilkesi, yorum yapılırken göz önünde bulundurulacak ilkelere bir başkasıdır. İyi niyet ilkesinin uygulanması, uluslararası ilişkilerin tümünde gözetilmektedir, fakat bu konunun andlaşmalar hukukunda özel bir yeri vardır. İyi niyet tüm yorumlama sürecinde kullanılmalıdır. Genel olarak, iyi niyet kuralı andlaşmayı yapanların, kullandıkları terimlerle almayı tasarlamadıkları amaçların ve hedeflerin arka kapıdan girmesini önler. İyi niyet ilkesine göre bir andlaşmanın bütün taraflarının

andlaşmadan doğan yükümlülüklerini, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine uygun olarak yerine getirmeyi amaçladığı varsayılır.

İlke olarak, andlaşma taraflarının iyi niyetle hareket ettiği varsayılır. Eğer taraflardan biri, diğer bir tarafın iyi niyetle hareket etmediğini iddia ederse, o tarafın bu iddiasını ispatlaması beklenir. İyi niyet gereğinin yerine getirilip getirilmediğini tespit etmek için bazı nesnel kriterlerin olması gerekir. Olası nesnel kriterler şunlar olabilir: Yorum sonucunun adil olup olmaması; dürüstlüğe uygun olup olmadığı; mantıklı olup olmadığı; tutarlı olup olmadığı ve andlaşmanın amacına ters düşüp düşmediği.

Bu genel yorum kuralları çerçevesinde bir andlaşma yorumlandığı zaman ortaya çıkan sonuç anlamsız ise ya da açık değilse, tamamlayıcı nitelikteki birtakım verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bu tür verilerin en önemlisi olarak şunları bildirmektedir: i) andlaşmanın hazırlık çalışmaları; ii) andlaşmanın yapıldığı koşullar. “*Tamamlayıcı*” kelimesi, bu maddenin genel yorum kurallarının alternatifi olmadığını, aksine genel yorum kurallarına göre yapılan yoruma yardımcı olduğunu göstermektedir.

Viyana Sözleşmesi’nin akdedilmesinden önceki uygulamada hazırlık çalışmaları sadece, genel yorum kurallarının kullanılmasıyla ulaşılan sonuç anlamsız ise veya makul değilse, anlamı belirleyebilmek için başvurulanan tamamlayıcı araç niteliğindedir. Ancak Sözleşme’de hazırlık çalışmalarına, genel yorum kurallarıyla ulaşılan anlamı teyit etme ve gerektiğinde andlaşmanın konu ve amacını bulma işlevleri de yüklenmiştir.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nde hangi belgelerin hazırlık çalışması olarak kabul edileceğine dair bir tanım dolayısıyla da bir sınırlama yoktur. Ancak genel olarak hazırlık çalışmalarının kapsamına, bir andlaşma yapma düşüncesinin ortaya çıkışından kabulüne kadar geçen süre içinde, andlaşmanın hazırlığıyla ilgili olarak düzenlenmiş her türlü belge, yazışma, andlaşmanın taslak çalışmaları, andlaşmanın kabul edildiği konferanstaki belgeler gibi her türlü belge girer. Andlaşmanın hazırlanması sırasında taraflarca yapılmış açıklama, eleştiri, uyarı, anlaşma muhtıraları, hükûmetler tarafından birbirine iletilen gözlemler, yorumlar ve açıklamalar, görüşmelerde bulunan taraflar arasındaki diplomatik alışverişler, komisyon ve benzeri görüşmelerin zabıtları gibi işlemler de hazırlık çalışması olarak değerlendirilebilir.

Hazırlık çalışmalarının yorum konusunda tamamlayıcı unsur olarak kabul edilmesinde, şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi andlaşmaların yorumu sadece uluslararası yargı organları tarafından yapılmamaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok kişi ve kurumun, görevleri gereği andlaşmaları yorumlamaları gerekmektedir. Bu kişilerin genel yorum kuralları ile makul bir sonuca ulaşamadıklarında hazırlık çalışmalarına başvurması oldukça zordur. Bir andlaşmayı uygulamakla dolayısıyla yorumlamakla görevli her kişinin, hazırlık çalışmalarının tümüne ulaşip bunları sistemli biçimde inceleyip bir sonuca varması oldukça zor görünmektedir.

Andlaşmalar, uluslararası ilişkileri düzenlemek amacıyla yapıldığına göre, andlaşmanın yapıldığı dönemdeki var olan ilişkilerin ve koşulların, bu andlaşma hükümlerinin yorumunu etkilemesi de doğaldır. Dolayısıyla, bir andlaşmanın yapılması sırasındaki koşullar da kimi zaman bir andlaşma hükmünü ya da ona bağlı bir hukuki metni açıklığa kavuşturmak için başvurulması gereken verileri oluşturabilmektedirler. 32. madde hazırlık çalışmaları ile birlikte, bir andlaşmanın yapılması sırasındaki koşulların tamamlayıcı yorum araçları ile birlikte ele alınmasına izin vermektedir.

Kanaatimizce, andlaşmanın yapıldığı koşullara sadece belli bir terimin veya hükmün anlamına saptamak için değil, aynı zamanda andlaşmanın konu ve amacını teyit etmek amacıyla da başvurulabilir. Çünkü taraflar arasında belli bir dönemde var olan ilişkiler, o dönemde yapılan andlaşmanın konu ve amacını da göstermek açısından faydalı olabilecektir.

XX. yüzyılın başlarından itibaren iki taraflı ve çok taraflı uluslararası sözleşmelerin çoğu, birden fazla dilde akdedilmeye başlanmıştır. Birkaç dilde andlaşma hazırlamak, ayrıntılara dikkat edilmesini ve özen gösterilmesini gerektiren zorlu bir süreçtir. Taraf devletler yalnızca herkes tarafından kabul edilebilecek bir anlaşmaya varmakla kalmaz; ayrıca daha sonra tevsik edilen metinlerin anlam bakımından da eşdeğer olmasını sağlamalıdır.

Dört paragraftan oluşan madde 33'ün içerdiği kurallar iki farklı husus ile ilgilidir. Bu maddede yer alan 1. ve 2. paragraflar çok dilli andlaşmalar söz konusu olduğunda hangi suretlerinin yorum için kullanılacağını belirlemektedir. Bu metinler taraflarca ortaklaşa bir şekilde tevsik edilmiş metinlerdir ve taraflar bu metnin tevsik edilmiş metin

olduğu hususunda mutabıktır. İkinici olarak, 33. madde 3 ve 4. paragraflar, farklı anlamların ortaya çıkması hallerinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini belirler. 33. maddenin 3'üncü paragrafı, farklı dillerdeki anlamların aynı olduğuna dair bir karineyi içermektedir. 4. paragraf ise bu karinenin aksinin ortaya çıkması, yani farklı diller arasında anlam farklılıkları olması halinde uygulama alanı bulur. Bu durumda, 4. paragraf, “*metinleri en iyi şekilde uzlaştıracak*” bir yoruma ulaşmak için kullanılır.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. ve Kaya, İ. (2022). Uluslararası hukuk. (13. baskı) Ankara: Seçkin.
- Akın, İ.F. (1960). *Milletlerarası andlaşmaların milli mahkemeler tarafından yorumlanması*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, XXV (1-4), 94-106.
- Akkutay, A.İ. (2007). Uluslararası antlaşmaların iç hukuka etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Aktaş, S. (2011). *Hukukta yorum çabaları*, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 3-4.
- Aral, V. (2010). Hukuk ve hukuk bilimi üzerine. (7. baskı) İstanbul: XII Levha.
- Aryal, R. S. (2003). Interpretation of treaties. New Delhi: Deep&Deep Publications.
- Aust, A. (2007). Modern treaty law and practice, (Second Edition) Cambridge: Cambridge University Press.
- Aybay, R. (2011). Kamusal uluslararası hukuk. Ankara: Seçkin.
- Aybay, R. ve Oral, E. (2016). Kamusal uluslararası hukuk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bederman, D.J. (2001). Classical canons rhetoric, classicism and treaty interpretation. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Bianchi, A., Peat, D., Windsor, M. (2015). Interpretation in international law. Oxford: Oxford University Press.
- Bilsel, C. (1936). Devletler hukuku üçüncü kitap devletler arasında andlaşmalar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bjorge, E. (2014). The evolutionary interpretation of treaties. Oxford: Oxford University Press.

- Boyar, O. (2008). Anayasal uyumsuzluklarda yorum. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bozkurt, E. (2007). Türkiye'nin uluslararası hukuk mevzuatı. (4. baskı). Ankara: Asil.
- Brownlie, I. (2003). Principles of public international law. (6. edition). Oxford: Oxford University Press.
- Can, H. (2009). *Türk hukuk düzeninin milletlerarası hukuka açıklığı*. Yasama Dergisi Sayı: 12, 5-65.
- Çaşın, M.H. (2013). Modern uluslararası hukukun temel esasları cilt I. İstanbul: Legal.
- Çağırın, M. E. (2005). Uluslararası hukukta devletin tek taraflı işlemleri. Ankara: Platin Yayınları.
- Çelik, E. F. (1986). Milletlerarası hukuk birinci kitap. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Çelik, E.F. (1956). *Milletlerarası Adalet Divanının tatbik ettiği tefsir kaideleri*. Tahir Taner'e Armağan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- De Casadevante Romani, C.F. (2007). Sovereignty and interpretation of international norms. Heidelberg: Springer.
- Dörr, O. (2012). *Interpretation of treaties*, Vienna Convention on the Law of Treaties a commentary. (Ed: O. Dörr and K. Schmalenbach) Heidelberg: Springer.
- Engelen, F. (2004). Interpretation of tax treaties under international law. Amsterdam: IBFD Publications.
- Eroğlu, H. (1997). Devletler umumi hukuku. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Fitzmaurice, M.; Elias, O. ve Merkouris, P. (2010). Treaty interpretation and the Vienna Convention on the Law of Treaties: 30 years on. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Gardiner, R. (2015). Treaty interpretation. (Second edition). Oxford: Oxford University Press.

- Göçer, M. (2002). Uluslararası hukuk ve insan haklarının uluslararası korunması. Ankara: Seçkin.
- Gönlübol, M. (2000). Uluslararası Politika İlkeler - Kavramlar - Kurumlar. (5. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözler, K. (1998). Hukukun genel teorisine giriş: Hukuk normlarının geçerliliği ve yorumu sorunu. Ankara: US-A Yayıncılık.
- Gündüz, A. (2014). Milletlerarası hukuk. (Ed: R.V. Günel) (7. baskı). İstanbul: Beta.
- Güriz, A. (2005). Hukuk başlangıcı. (10. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkiye’de etimolojik sözlük ve sözcük etimolojisi üzerine yayımlanan makalelere dair bir bibliyografya denemesi*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 55 (2007/2), 35-66.
- Harris, D. J. (1998). Cases and materials on international law. (5. edition). London: Sweet & Maxwell.
- Işıқтаç, Y. (2015). Hukuk başlangıcı. (3. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Jennings. R. and Watts A. (eds.) (1996). Oppenheim’s international law volume 1. (9. edition). London: Longman.
- Kaya, İ. (2020). Uluslararası hukukta temel belgeler. (4. baskı). Ankara: Seçkin.
- Kaya, T. (2012). *Uluslararası hukuk bölünüyor mu? Uluslararası hukukun genişlemesi ve farklılaşmasından kaynaklanan zorluklar*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61 (1), 149-173.
- Klabbers, J. (1996). The concept of treaty in international law. The Hague: Kluwer Law International.
- Kocabaş, S. (2009) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin taraf devletlere yüklediği pozitif yükümlülükler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

- Korkmaz Sürer, M. (2018). *1966 Andlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri ve Şerhi*. AndHD Cilt:4 Sayı:1. s. 35-218.
- Korkmaz Sürer, M. (2008). *Kasikili/Sedudu Davası*. Milletlerarası Adalet Divanı kararları (Ed: A.N. Tütüncü vd.) İstanbul: Beta. s. 203-215.
- Linderfalk, U. (2007). *On the interpretation of treaties: the modern international law as expressed in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Dordrecht: Springer.
- Lo, C. (2017). *Treaty Interpretation Under the Vienna Convention on the Law of Treaties*. Singapore: Springer.
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's modern introduction to international law*. (7. edition). New York: Routledge.
- McNair, L. (1961). *The law of treaties*. Oxford: Oxford University Press.
- Metin, Y. (2008). *Anayasanın yorumlanması*. Ankara: Asil.
- Meray, S. L. (1968). *Devletler hukukuna giriş birinci cilt*. (3. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Meray, S. L. (1965). *Devletler hukukuna giriş ikinci cilt*. (3. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Orakhelashvili, A. (2008). *The interpretation of acts and rules in public international law*. Oxford: Oxford University Press.
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası teamül hukuku*. İstanbul: Beta.
- Pazarcı, H. (1986). *Doğu Ege adalarının askerden arındırılmış statüsü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2004). *Uluslararası hukuk dersleri 1. kitap*. (10. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

- Popa, L.E. (2018). *Patterns of Treaty Interpretation as Anti-Fragmentation Tools*. Switzerland: Springer.
- Şarbak, H.N. (2018). Uluslararası hukukta yorum ve uluslararası hukukun ulusal mahkemelerde yorumlanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Shaw. M. N. (2017). Uluslararası hukuk. (Çev.Ed: İ. Kaya), (8. Baskı), Ankara: Tüba.
- Şimşek, G.E. (2008). *LaGrand Davası*. Milletlerarası Adalet Divanı kararları (Ed: A.N. Tütüncü vd.) İstanbul: Beta. s. 169-186.
- Sur, M. (2000). Uluslararası hukukun esasları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını.
- Tammelo, I. (1967). *Treaty interpretation and practical reason towards a general theory of legal interpretation*. Sydney: The Law Book Company Limited.
- Toluner, S. (2017). Milletlerarası hukuk (giriş, kaynaklar). (Ed: A.N. Tütüncü, E. Arıkoğlu, V.N. Akün, E. Başkaracaoğlu), İstanbul: Beta.
- Toluner, S. (2004). *Boğazlardan geçiş ve Türkiye'nin Yetkileri*, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış politika sorunları (2. Bası) İstanbul: Beta, s.395-419.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Basım Evi, 2009.
- Uzun, E. (2019). Uluslararası andlaşmalar hukukunda subjektif sona erme nedenleri. Ankara: Seçkin.
- Venzke, I. (2012). *How interpretation makes international law on semantic change and normative twists*. Oxford: Oxford University Press.
- Villiger, M. E. (2009). *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Lieden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Yambrusic, E.S. (1987). *Treaty interpretation: Theory and reality*. London: University Press of America.

Andlaşmalar ve Diğer Uluslararası Belgeler

Agreement Establishing the World Trade Organization, 1994, 1867 UNTS p.154.

Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1836, p. 3.

Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development, 2 UNTS p.134.

Articles of Agreement of the International Monetary Fund, 2 UNTS p.39.

Convention for the Establishment of a European Space Agency, 1975, 1297 UNTS p.187.

Draft articles on the law of treaties with commentaries. International Law Commission (1966). Yearbook of the International Law Commission, Vol. II.

Draft conclusions on identification of customary international law, Yearbook of the International Law Commission, 2018, vol. II, Part Two.

Draft conclusions on subsequent agreements and subsequent practice in relation to the interpretation of treaties, Yearbook of the International Law Commission, 2018, vol. II, Part Two.

Inclusion of Chinese among the working languages of the General Assembly and the Security Council, 3190 (XXVIII): <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/282/62/IMG/NR028262.pdf?OpenElement>

International Convention Relating to Co-operation for the Safety of Air Navigation, 1960, 478 UNTS p.371.

International Tropical Timber Agreement, 1994, 1955 UNTS p.81.

İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya dair Sözleşme, Resmî Gazete 8662 (19 Mart 1954) Kanun No:6366.

Kuwait Regional Convention for co-operation on the protection of the marine environment from pollution. Concluded at Kuwait on 24 April 1978, 1140 UNTS p.155.

Regulation No 1 Determining the Languages to be Used by the European Economic Community: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:01958R0001-20130701>

Rules of Procedure Concerning Languages için bkz: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/53/PDF/NR003253.pdf?OpenElement>

Sixth Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. s. 101-103.

Third Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, *Yearbook of the International Law Commission*, 1964, vol. II.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Resmî Gazete 6092 (24 Ağustos 1945) Kanun No: 4801.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, United Nations Treaty Series, vol. 1155

Vienna Convention on the Law of Treaties Between States and International Organizations or Between International Organizations, 1986, International Legal Materials, 25(3)

Yargı Kararları

Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), Jurisdiction, Judgment of 19 December 1978, ILR, Vol. 60.

Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Merits, Judgment, ICJ Reports 2010, p. 639.

Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2016.

Ambatielos Case (Greece v. United Kingdom), Preliminary Objection, Judgment of 1 July 1952, ICJ Reports, 1952.

Anglo-Iranian Oil Co. Case (United Kingdom v. Iran), Preliminary Objection, Judgment of 22 July 1952, ICJ Reports, 1952.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2011.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, ICJ Reports 2021.

Arbitral Award of 31 July 1989 (Guinea-Bissau v. Senegal) Judgment, ICJ Reports 1991, p.53.

Case Concerning Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), ICJ Reports 2004.

Case Concerning Right of Passage Over Indian Territory (Portugal v. India), Preliminary Objections, Judgment of 26 November 1957, ICJ Reports 1957.

Case Concerning Rights of Nationals of the United States of America in Morocco (France v. United States of America), Judgment of 27 August 1952, ICJ Reports 1952.

Case Concerning Sovereignty over Certain Frontier Land, Judgment of 20 June 1959, ICJ Reports 1959.

Case Relating to the Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder, Judgment of 10 September 1929, PCIJ, Ser. A, No. 23.

Case of Golder v. The United Kingdom, 21.2.1975, ECHR, Seri A, No: 18.

Case of the S.S. “Wimbledon”, Judgment of 17 August 1923, PCIJ, Ser. A, No. 1.

Certain Expenses of the United Nations (Article 17, Paragraph 2, of the Charter),
Advisory Opinion of 20 July 1962, ICJ Reports, 1962.

Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations,
Advisory Opinion, ICJ Reports 1950.

Competence of the ILO in Regard to International Regulation of the Conditions of the
Persons Employed in Agriculture, PCIJ Ser B No 2, 23 (1922).

Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the
Charter), Advisory Opinion, ICJ Reports 1948.

Corfu Channel Case, Judgment of April 9th, ICJ Reports 1949, p. 4.

Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment,
ICJ Reports 2009.

Gabcíkovo- Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997.

International Status of South-West Africa, International Court of Justice, Advisory
Opinion of 11 July 1950, ICJ Reports, 1950.

Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania, Advisory Opinion,
ICJ Reports 1950.

Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), Judgment, ICJ Reports 1999.

LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment of 27 June 2001, ICJ Reports,
2001.

Land and Maritime Boundury between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria:
Equatorial Guineu intervening), Judgment, ICJ Reports 2002, p. 303.

Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v Honduras: Nicaragua intervening) Judgment of 11 September 1992, ICJ Reports 351.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Adrisory Opinion, ICJ Reports 1971.

Legal Status of Eastern Greenland, Judgment of 5 April 1933, PCIJ Ser. A/B, No. 53.

Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, ICJ Reports 1996.

Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction und Admissibility, Judgment, ICJ Reports 1994. p. 112.

Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain Jurisdiction and Admissibility, Judgment, ICJ Reports 1995, p. 6.

Minority Schools in Albania, Advisory Opinion of 6 April 1935, PCIJ, Series A/B, No. 64.

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, ICJ Reports 1996, p. 803.

Polish Postal Service in Danzig, Advisory Opinion of May 16th, 1925, PCIJ Ser B No. 11.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, International Court of Justice, Advisory Opinion of 11 April 1949, ICJ Reports 1949.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, ICJ Reports 1951.

Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder, Order made on 20 August 1929, PCIJ Ser A, No 23.

The Mavrommatis Jerusalem Concessions (1924) PCIJ Ser A No 2, p. 19.

WTO Appellate Body United States- Final Countervailing Duty Determination with
Respect to Certain Softwood Lumber from Canada WT/DS257/AB/R (2004).